

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ BİLİM DALI

**2000'LERDEN İTİBAREN ÇİN'İN YÜKSELİŞİNİN ORTA
ASYA'DAKİ ETKİLERİNE REALİST VE LİBERAL BİR
YAKLAŞIM: TÜRKMENİSTAN VE KAZAKİSTAN
ÖRNEKLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

DOVLETGELDI MYRADOV

İstanbul 2017

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ BİLİM DALI

**2000'LERDEN İTİBAREN ÇİN'İN YÜKSELİŞİNİN ORTA
ASYA'DAKİ ETKİLERİNE REALİST VE LİBERAL BİR
YAKLAŞIM: TÜRKMENİSTAN VE KAZAKİSTAN
ÖRNEKLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

DOVLETGELDI MYRADOV

Danışman: DOÇ. DR. EMEL PARLAR DAL

İstanbul 2017

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER Anabilim Dalı ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi DOVLETGELDI MYRADOV'nın 2000'LERDEN İTİBAREN ÇİN'İN YÜKSELİŞİNİN ORTA ASYA'DAKİ ETKİLERİNE REALİST VE LİBERAL BİR YAKLAŞIM : TÜRKMENİSTAN VE KAZAKİSTAN ÖRNEKLERİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 02.06.2017 tarih ve 2017-12/44 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi ...12.../...06.../2017

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Doç. Dr. EMEL PARLAR DAL	
2.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. GONCA OĞUZ GÖK	
3.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. RADİYE FUNDA KARADENİZ	

Özet

Çin'in 2000'li yıllardan itibaren hızlı bir şekilde yükselişi, dünya düzenini ciddi olarak etkilemiş ve dengeleri değiştirmeye başlamıştır. Çin'in ekonomik olarak kalkınması, askeri olarak da güçlenmesine yol açmıştır. Daha da önemlisi Çin GSYH'sı küresel ekonomik durgunluğa rağmen hala yıllık ortalama 6-7%'lerde büyümeye devam ediyor ve edecek olmasıdır. Çin ekonomisinin büyümesinin doğal sonucu olarak Çin'in, Rusya da dahil olmak üzere tüm çevre ülkelerine ciddi etkileri olmuştur ve olmaya devam edecektir. Bu etki 1991'de bağımsızlıklarını kazanan, Orta Asya devletlerinde de askeri, savunma, siyasi, ekonomi, enerji ve kültürel alanlarda mevcuttur.

Çin'in büyüyen dev ekonomisinin enerji ihtiyacından dolayı Çin dış politikası için öncelik, enerji kaynağı ülkelerin sayısını çeşitlendirmek ve enerji güvenliğini sağlamaktır. Çin'in iç güvenliğinin önceliği ise Uygur ayrılıkçılık sorununu çözmek ve radikal İslamcı terör ile mücadele etmek ve toprak bütünlüğünü korumaktır. Tüm bu nedenler Çin'i Orta Asya'ya itmektedir. Çin'in hedefi Orta Asya devletleri ile XXI. yüzyılın yeni tehditlerine karşı birlikte işbirliği yaparak hem hassas olan Batı sınırlarında istikrarı sağlamak hem enerji ihtiyacını güvenliğini sağlamaktır. Orta Asya devletleri arasında farklı sebeplerden dolayı Çin için en önemli iki ülke Kazakistan ve Türkmenistan'dır. Günümüzde Çin, bölgedeki geleneksel Rusya hegemonyasına rağmen bu iki ülkenin ekonomik anlamda en önemli ortağı, güvenlik anlamında ise önemli ortaklarından biri haline gelmiştir.

Uluslararası ilişkilerin en eski ve kapsamlı teorileri olan Realizm ve Liberalizm sayesinde Çin'in Orta Asya'da artan etkisini daha da kolay anlayabilmekteyiz. Bu iki teorinin temel kavramları, savları ve teorik çerçevesi sayesinde Çin'in Orta Asya'da neden etkili olduğunu, gelecekte bölgede güçler dengesinin nasıl şekilleneceğini, Çin'in etkisinin nasıl olacağını ve bölgedeki farklı aktörlerin davranışlarını daha kolay analiz ve tahmin edebilmekteyiz.

Anahtar kelimeler: Realizm, Liberalizm, Karşılıklı Bağımlılık, enerji güvenliği, Yeni İpek Yolu, ŞİÖ, Güçler Dengesi, Yumuşak Güç, Liberal Kurumsalcılık, Yeni İpek Yolu, Konfüçyüs Enstitüleri, milli çıkarlar.

Abstract

China's rapid economic growth since 2000s affected the World system and started to change it. Economic growth of China led to military growth as well. More importantly, despite the economic slowdown in World economy, China's economy is still growing and will continue to grow about 6-7% in yearly basis. As a natural consequence of it economic growth, China started to influence all neighboring countries, including Russia. This influence presences in military, politics, economy, energy and cultural fields of newly independent Central Asian countries, which gained their independence in 1991.

China's growing economy needs to be fueled more and more, thus it has to secure its energy routes and diversify them. It became a top priority for China's foreign policy as well. To solve Uyghur separatism question and fight radical Islamic terrorism and keep the territorial integrity are the top priorities for China's internal security. Because all of these reasons China had to be influential in Central Asia. To face new threads of XXI. century China and Central Asian Republics cooperating on common base based on mutual gain. As a consequence of this China wants secure Western borders and guarantee its energy security. Because of different reasons Kazakhstan and Turkmenistan are the most important countries for China in Central Asia. Despite traditional Russian hegemony in the region, China became most important partner in terms of economy and one of the most important partner in terms of security for both countries.

With help of the most old and comprehensive theories of International Relations, Realism and Liberalism we can better understand and interpret China's rising influence in Central Asian republics. With basic assumptions, notions and theoretical framework we can understand and analyze why China is so influential in these republics, how will be balance of power in future in the region. Also we can presume how will be China's influence and how will act different actors in future.

Key Words: Realism, Liberalism, interdependence, energy safety, balance of power, New Silk Road, SCO, Soft power, Confucius Institutes, Liberal Institutionalism, national interest.

İçindekiler:

TABLOLAR LİSTESİ	v
GRAFİKLER LİSTESİ	v
ŞEKİLLER LİSTESİ	v
HARİTALAR LİSTESİ	v
KISALTMALAR	vi
1.Giriş	2
2. Çin'in Orta Asya'daki Yükselişinin Teorik Arka Planını Anlamak	17
2.1. Realist Perspektif.....	18
2.2. Liberal Perspektif.....	27
3. Çin'in 2000'lerden Beri Orta Asya'daki Yükselişinin Belirleyici Noktalarını Anlamak	38
3.1. Çin'in Yükselişinin Belirleyici Faktörleri.....	38
3.1.1. Realist Belirleyiciler.....	40
a) Askeri ve Güvenlik.....	42
b) Milli Çıkarlar.....	50
3.1.2 Liberal Belirleyici.....	63
a) Kurumsal Liberalizm.....	65
b) Ekonomik İlişkiler.....	69
c) Yumuşak Güç.....	76
4. Çin'in yükselişinin Orta Asya'da Etkilerini Realist ve Liberal Bakış Açısı ile Değerlendirmek: Türkmenistan ve Kazakistan Örnekleri	83
4.1. Kazakistan Örneği.....	89
4.1.1. Realist Belirleyiciler.....	90
a) Askeri ve Güvenlik.....	90
b) Milli Çıkarları.....	95
4.1.2. Liberal Belirleyiciler.....	99
a) Ekonomik İlişkiler.....	100
b) Kurumsal Liberalizm.....	103
c) Yumuşak Güç.....	105

4.2. Türkmenistan örneği.....	108
4.2.1 Realist Belirleyiciler.....	110
a) Askeri ve Güvenlik.....	111
b) Milli Çıkarlar.....	114
4.2.2 Liberal Belirleyiciler.....	117
a) Ekonomik İlişkiler.....	118
b) Kurumsal Liberalizm.....	121
c) Yumuşak Güç.....	123
5. Sonuç.....	127
Kaynakça.....	133

Tablolar Listesi

Tablo 1 : Orta Asya Devletlerinin 2015-17 arası GSYH'sı, Kişi Başı Milli Geliri ve Nüfusu

Grafikler Litesi

Grafik 1 : Çin'in Yıllık Bazda Büyüme Oranı

Grafik 2 : 2001 Yılından İtibaren Çin'in GSYH'sı

Grafik 3 : Çin ve Rusya'nın Orta Asya Ülkeleri ile Yıllara Göre Değişen Ticaret Hacmi

Grafik 4 : Çin'in Doğalgaz Üretimi Ve Tüketimi, 2000-2012

Şekiller Listesi

Şekil 1 : Şanghay İşbirliği Örgütü Yapısı

Şekil 2 : Çin Enerji Tüketimi

Şekil 3 : Çin'in 2013 Yılında Ülkelere Göre Doğalgaz İthalatı

Haritalar Listesi

Harita 1 : Sincan Özerk Bölgesi Haritası

Harita 2 : Afganistan ve Komşu Ülkeleri

Harita 3 : Çin'in Petrol İthalatı Haritası

Harita 4 : Orta Asya'da Kazakistan Ve Türkmenistan

Harita 5 : Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattı

Harita 6 : Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hatları

Kısaltmalar

AAYB Asya Altyapı Yatırım Bankası

AGİT Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı

ABD Amerika Birleşik Devletleri

AB Avrupa Birliği

Age Adı geçen eserde

BM Birleşmiş Milletler

BP British Petroleum

CNPC China National Petroleum Corporation

ÇHKO Çin Halk Kurtuluş Ordusu

ÇYDoÖ Çincenin Yabancı Dil olarak Öğretimi

GSYH Gayrisafi yurt içi hasıla

IMF International Monetary Fund

KE Konfüçyüs Enstitüleri

KGAÖ Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü

NATO North Atlantic Treaty Organization

OAC Orta Asya Cumhuriyetleri

OEC Observatory Economic Complexity

OECD The Organisation for Economic Co-operation and Development

RATS Regional Anti-Terrorist Structure

ŞİÖ Şanghay İşbirliği Örgütü

SIPRI Stockholm International Peace Research Institute

SÖB Sincan Özerk Bölgesi

SSCB Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

YİYP Yeni İpek Yolu Projesi

1. Giriş

Arka plan ve problemin tanımı

Mackinder'in Heartland olarak adlandırdığı bölgede yer alan Orta Asya,¹ Avrasya kıtasında konumu itibari ile en stratejik ve en zengin bölgelerden biridir. Orta Asya, 1991'de Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan beş ayrı cumhuriyetten oluşmaktadır. Bunlar Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'dır. Bu beş cumhuriyette yaşayan halkın büyük çoğunluğu Müslüman olup, Tacikistan hariç diğer dört cumhuriyetin halkı ise Türki kökenlidir. Yaklaşık 4 milyon kilometre kare toprağa sahip olan Orta Asya ülkelerinin toplam 68 milyon nüfusu vardır. Beş Orta Asya devletinden üçünün, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın toplamda 3300 km uzunluğunda Çin ile doğrudan sınırı olup, yine başka üç devletin, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'ın ise Afganistan ile sınırı vardır. Ayrıca Orta Asya cumhuriyetlerinden sadece Kazakistan'ın kara üzerinden Rusya ile 6,848 km sınırı vardır. Hazar denizi üzerinden ise Türkmenistan'ın Rusya ile sınırı vardır. Beş Orta Asya ülkesinden sadece Türkmenistan'ın İran ile yaklaşık bin kilometrelik kara sınırı vardır. Hazar denizine ise sadece Türkmenistan ve Kazakistan'ın kıyısı vardır.

Orta Asya'nın doğu komşusu olan Çin, özellikle 2000'lerden itibaren çok hızlı bir şekilde büyüyen ve büyümeye devam eden, 1,3 milyar nüfuslu, nominal olarak ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük ekonomisidir. Satın alma gücüne göre ise Çin ekonomisi şimdiden dünyanın en büyük ekonomisidir. Çin ekonomisinin son yıllarda büyüme hızı yavaşlasa da, istikrarlı şekilde büyümeye devam etmektedir.² 2001'de 1,5 trilyon dolar olan GSYH'sı 2016'da 11 trilyon ABD dolarını geçmiştir.³ Çin'in yükselişi Asya Pasifiklerde hissedildiği gibi Orta Asya'da da hissedilmektedir.⁴ Çin'in dış politika doktrininde Orta Asya'nın ayrı bir önemi vardır⁵ ve "Yakındaki komşu, uzaktaki

¹ Halford J. Mackinder, "The geographical pivot of history (1904)." *The geographical journal* 170.4 (2004): 298-321. s.430.

² G. John Ikenberry, "The rise of China and the future of the West: Can the liberal system survive?." *Foreign affairs* (2008): 23-37. s.23.

³ IMF World Economic Outlook.

⁴ David P. Nicolas, *Chinese infrastructure in South Asia: a realist and liberal perspective*. Doktora Tezi. Monterey, California: Naval Postgraduate School, 2015. s.3.

⁵ Yu Xichao, "China's Rise in Central Asia Implications for EU Interests." *European Institute for Asian Studies* (2014). s.2.

akrabadan yeğdir” diyen Çin atasözü, Çin’in Orta Asya’ya olan ilgisini anlamamızı daha da kolaylaştıracaktır.

Çin’i Orta Asya’ya iten veya aktif, etkili olmaya mecbur bırakan iki önemli etken vardır: biri güvenlik, diğeri ise ekonomidir. Beş Orta Asya cumhuriyetinden dördünün halklarının çoğunluğu Türki kökenlidir ve tamamının çoğunluğu ise Müslümandır. Çin’in Batısında yerleşen halkın çoğunluğu Türki kökenli Uygurlardan oluşan Sincan Özerk Bölgesi ile Türki kökenli Kazakistan ve Kırgızistan’ın sınırı bulunmaktadır. Soğuk savaş zamanında SSCB, bu ülkelerin sınırlarını kullanarak Uygurları Çin devletine kışkırtmak ve bağımsızlıkları için ayaklanmaları ve savaşmaları için sonsuz destek sağladı.⁶ SSCB dağıldıktan sonra ise bu tarz tehditler azalsa da tamamen bitmedi. Bu sefer kendi ırkından olan dört devletin bağımsızlığını kazanması Uygurların da bağımsızlıkları için savaşmaları ve bağımsızlıklarını kazanması için ilham kaynağı oldu. Uygurları Çin’den ayrılması için heveslendiren diğeri neden ise bölgenin tüm yeraltı zenginliklerine rağmen, gelişmemiş ve geri kalmış olması.⁷ Çin’in tüm gelişmiş bölgeleri denize açılan, liman kentlerinin olduğu doğu ve güney doğu bölgeleridir. Batısında yer alan Sincan Özerk Bölgesi ise (SÖB) çeşitli altyapı sorunlarından dolayı geri kalmıştır. Bu nedenlerden dolayı Müslüman ve Türki kökenli Uygurların memnuniyetsizlikleri daha da artmaktadır.

Komşu Orta Asya ülkeleri Sovyetlerden ayrıldıktan sonra, Sincan bölgesi ile sınır ticareti yapmaya başladılar, Çin devleti ise Orta Asya devletleri ile SÖB arasındaki ticaretin arttırılması konusunda teşviklerini arttırdı. 2000 yılında merkez hükümet “Büyük Batı Gelişimi” (Grand Western Development) ismi altında Çin’in geri kalmış batı bölgelerinin gelişmiş doğu bölgeleri ile dengelenmesini hedefleyen bir politikayı benimsedi.⁸ Bunun için de Orta Asya hayati önem taşımaktadır. Hâlihazırda Sincan’ın toplam ihracatının %78’i Orta Asya cumhuriyetlerine gerçekleşmektedir.⁹ Çin’in hedefi Orta Asya ve Batı bölgelerini çeşitli altyapılar ve teşviklerle ekonomik anlamda entegre

⁶ Andrew DW. Forbes, *Warlords and Muslims in Chinese Central Asia: A political history of republican Sinkiang 1911-1949*. CUP Arşiv, 1986. s.188.

⁷ Fabio Indeo, "China as security provider in Central Asia Post 2014: A realistic perspective." *Bishkek: Norwegian Institute of Norwegian Affairs* (2015). s.7.

⁸ Yu Xichao, "China's Rise in Central Asia Implications for EU Interests." *European Institute for Asian Studies* (2014). s.3.

⁹ Camille Brugier, "China's way: the new Silk Road." *European Union Institute for Security Studies* 1 (2014). s.3.

etmektedir. Bu iki taraf için de “kazan kazan”dır. Çünkü Orta Asya cumhuriyetleri de altyapı eksikliğinden ve açık denizlere açılmama sorunundan dolayı ithalat ve ihracat yapmakta zorlanmaktadır. İki bölge ne kadar ekonomik anlamda gelişip, kalkınırsa fakirlik azalır, gençler ise çeşitli radikal terör örgütlerden uzak durur.

Çin’in hızla büyüyen dev ekonomisi enerji anlamında kendi kendine yeten ekonomi olmaktan 1993 yılında çıktı ve günümüzde Çin kendi de petrol üretmesine rağmen, dünyanın en büyük petrol ithalatçısıdır.¹⁰ Ekonomisi hızla büyüyen Çin’in bir taraftan enerji ihtiyacı artıyor, diğer taraftan ise kendi doğal gaz ve petrol rezervleri azalıyor, kömür kullanımı ise çevreye verdiği zarar nedeniyle, kendi halkının şikayeti ve uluslararası arenada eleştiri ve baskılara maruz kalmasından dolayı her geçen gün daha da azalmaktadır. Çin’in ana hedefi enerji ithal ettiği ülkeleri çeşitlendirmek¹¹ ve enerji ithal ettiği ülkelerle iyi ilişkiler geliştirip, istikrarının korunmasına katkıda bulunarak enerji güvenliğini sağlamaktır. Çin’in enerji ithalatının büyük kısmı tankerlerle deniz yolları üzerinden gerçekleşmektedir, bunun ise birkaç dezavantajı vardır. Bunlar, tankerle yapılan enerji ithalatının boru hattı yoluyla yapmaktan daha pahalı olması, hedef ülkeye daha geç ulaşıyor olması ve en önemlisi korsanlar ve diğer ülkelerin deniz kuvvetleri tarafından engellenme ihtimalidir. Çin örneğinde ise Çin’in güney doğu ve doğu bölgelerindeki liman kentlerine ulaşması gereken, petrol ve doğalgaz taşıyan tankerlerin Malakka boğazından geçmesi gerekmektedir. Ancak Malakka boğazında ABD deniz kuvvetleri ciddi bir şekilde etkilidir. Çin ve ABD arasında herhangi bir tartışma çıkması durumunda, ABD boğazı kapatabilir ve böyle bir durumda Çin ekonomisinin enerji ihtiyacının karşılanamamasından dolayı felç olabilme ihtimali vardır.¹²

Bu nedenlerden dolayı Çin ABD etkisinin en az olduğu bölgelerden biri olan ve doğrudan kara sınırı olan, enerji zengini Orta Asya devletlerinden boru hatları üzerinden petrol ve doğalgaz ithalatı yapmak istemektedir. Orta Asya’nın beş devletinden Türkmenistan ve Kazakistan enerji rezervleri açısından dünyada ilk sıralarda yer almakta, Özbekistan’da da diğer iki devlette olduğu kadar fazla rezerv olmasa da, az miktarda da

¹⁰ Xuanli Liao, "Central Asia and China's Energy Security." *China and Eurasia Forum Quarterly*. Vol. 4. No. 4. 2006. s.61.

¹¹ Age.

¹² Karen Smith Stegen, "Understanding China's global energy strategy." *International Journal of Emerging Markets* 10.2 (2015): 194-208. s.195.

olsa ihracat yapabileceği enerji rezervi bulunmaktadır. Kırgızistan ve Tacikistan'da ise enerji rezervi yoktur, fakat bu iki cumhuriyetin sahip olduğu sular itibariyle ve jeopolitik açıdan Çin için önemli rolleri vardır. Enerji zengini Orta Asya devletleri doğrudan denize açılmadığı için yakın geçmişe kadar sadece Rusya üzerinden, Sovyetler zamanından kalan eski altyapılarla kendi enerji kaynaklarını pazarlayabiliyordu. Bu ise Rusya karşısında Orta Asya ülkelerinin pazarlık etme gücünü zayıflatıyordu ve bölge enerjisini Rusya tekelinde bırakıyor idi. Bu nedenden dolayı Çin'in bölgeye olan ilgisi çok olumlu karşılandı. Çin hem büyük bir müşteri, hem Rusya'ya alternatif, hem de dünya pazarına açılmak için transit ülkedir. Çin, Orta Asya devletleri arasında enerji alanındaki işbirliği hem Rusya'nın tekeli bozmuş oldu¹³ hem Orta Asya enerji zengini cumhuriyetlerine enerji fiyatı konusunda Rusya ile anlaşmalarında ellerine ciddi koz sağladı. Kısacası enerji anlamında Çin'in Orta Asya cumhuriyetleri için Rusya'ya karşı dengeleme konusunda çok artışı oldu. Çin'in Orta Asya'nın enerjisine çok fazla ihtiyaç duyması gibi, Orta Asya cumhuriyetleri de Çin'e ciddi ihtiyaç duymaktadır. Enerji alanında karşılıklı bağımlılık söz konusudur.

Çin için Orta Asya'yı önemli hale getiren başka bir neden ise, Çin'in planladığı ve XXI. yüzyılın en büyük projelerinden biri olacak olan, Xi Jinping'in Kazakistan'ın başkentinde bulunan Nursultan Nazarbayev Üniversitesinde dile getirdiği Yeni İpek Yolu Projesidir. Tarihi İpek Yolunun modernleşmiş versiyonu olan Yeni İpek Yolu projesinin de büyük bir kısmı Orta Asya'da uygulanmakta ve önemli bir bölümü Çin'in batıya açılan kapısı olan Orta Asya cumhuriyetlerinden geçecektir. Aynı zamanda Orta Asya 68 milyon nüfusuyla ve gelişmemiş sanayisiyle Çin'in ürettiği ürünler için de önemli bir pazardır. X. Jinping Yeni İpek Yolu'nun Orta Asya'yı, Çin'in Batı bölgelerini, Güney Asya'yı ve Avrupa'yı bir birine bağlayan demir yolu, kara yolu ve enerji boru hatlarından oluşacağını da dile getirdi.¹⁴ Jinping bu konuşmasından sonra 3-13 Eylül 2013 arasında Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'ı tek tek gezdi.¹⁵ YİYP iki bin sene

¹³ Alexander Cooley, "China's Changing Role in Central Asia and Implications for US Policy: From Trading Partner to Collective Goods Provider." *Looking West: China and Central Asia* US-China Economic and Security Review Commission (2015). s.2.

¹⁴ James McBride, "Building the New Silk Road." *Council on Foreign Relations. Son düzenleme tarihi 25 Mayıs* (2015).

¹⁵ Temuri Yakobashvili, "A Chinese Marshall Plan for Central Asia?" *The Central Asia-Caucasus Analyst*, 2013 <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12838-a-chinese-marshall-plan-for-central-asia>

önceki Tarihi İpek Yolunu karadan ve denizden yeniden canlandırma, Güney Asya'yı, Orta Asya'yı, Orta Doğuyu, Afrika'yı ve Avrupa'yı bir birine bağlama projesidir. Diğer en önemli özelliği ise Rusya'yı bypass ediyor olmasıdır.

Tarihi İpek Yolunda olduğu gibi, bu projede de Orta Asya'nın önemli bir rolü vardır. Orta Asya Çin'in batıya açılan kapısıdır. Orta Asya ülkeleri sınırları içinden YİYP boru hatları, kara yollar ve demir yolları inşa etmektedir. Projenin ilk adımı olarak görülen, Çin-Kazakistan-Türkmenistan-İran demir yolu hattı 2015 Şubat ayında açılmıştır.¹⁶ Bu proje için Çin yeni YİYP Bankasını da kurdu. Bu banka altyapı projelerine finansman sağlamak için kullanılmaktadır. Proje sayesinde dünya pazarından kopuk olan Çin'in gelişmemiş olan Batı bölgeleri de dünya pazarına entegre olacaktır.¹⁷ Çin'in diğer bir amacı ise Orta Asya ile Sincan'ı birbirine modern altyapılarla bağlayarak, Sincan'da ekonomik kalkınmayı sağlamaktır.¹⁸ Aynı zamanda denizlere doğrudan çıkışı bulunmayan Orta Asya cumhuriyetleri için de, YİYP tarihi bir fırsatı doğurmaktadır. Demiryolu ve karayolları ile malların ulaştırılması denizyolundan çok daha kısadır. Böylece proje tamamlandıktan sonra Orta Asya ülkeleri mallarını Orta Doğu'ya, Avrupa'ya ve Güney Asya'ya kolayca ulaşabileceklerdir ve ithalat ve ihracat işlerini daha kolay yapabileceklerdir. Proje kapsamında Avrasya kıtasında yaklaşık 11.000 kilometrelik demiryolu inşası planlanmaktadır. Çin devlet adamları bu projeyi Orta Asya'yı Avrupa ve Asya pazarları ile entegre edecek "Avrasya Ekonomik Koridoru"nun ilk adımı olarak görmektedirler. Proje, 4,4 milyar nüfusu ve dünya zenginliğinin üçte birine tekabül eden 21 trilyon dolarlık GSYH'yı kapsamaktadır. Çin kendisinin merkezde olduğu çok taraflı kurumlar, iletişim ve ulaşım ağları, finans merkezleri ve ticari bağlar oluşturmak ve daha zayıf ekonomili ülkeleri kendisine bağlı hale getirmek istemektedir.¹⁹

¹⁶ Sudha Ramachandran, "Iran, China and the Silk Road Train" The Diplomat, 2016.

<http://thediplomat.com/2016/03/iran-china-and-the-silk-road-train/>

¹⁷ Camille Brugier, "China's way: the new Silk Road." *European Union Institute for Security Studies* 1 (2014). s.4.

¹⁸ Alexander Cooley, "China's Changing Role in Central Asia and Implications for US Policy: From Trading Partner to Collective Goods Provider." *Looking West: China and Central Asia* US-China Economic and Security Review Commission (2015). s.4.

¹⁹ Nadège Rolland, "China's new silk road." *The National Bureau of Asian Research. NBR Commentary* (2015): 3. s.3.

Orta Asya cumhuriyetleri ile bağımsızlıklarını kazandıkları ilk günlerden itibaren diplomatik ilişkiler kuran ve her geçen sene bu ilişkileri geliştiren Çin,²⁰ günümüzde farklı enstrümanlar kullanarak Orta Asya’da askeri-güvenlik-savunma, politik-diplomatik, ekonomik, eğitim ve kültürel alanlarda ciddi bir nüfuza ulaşmıştır ve bu etki her geçen sene de artacaktır. Çin Orta Asya ülkeleri ile ilişkileri ilerletme konusunda tüm çok taraflı kurumları kullanarak ve iki taraflı ilişkileri de sıkı tutarak geliştirmektedir.²¹ Bunun dışında Çin ekonomik etkisini arttırmak için çeşitli ekonomik yardımlarda bulunmak ile beraber, kendi bankalarından yüksek miktarda krediler de vermektedir. Ayrıca bölgenin en büyük doğrudan yatırımcısıdır ve ekonomik partneridir.²² Çin’in Batı ülkelerinden en büyük farkı ekonomik yardımlar için herhangi şart koymaması ve diğer ülkelerin iç işlerine karışmamasıdır. Bu nedenlerden dolayı insan hakları kuruluşları tarafından da sık sık eleştirilmektedir.

Çin’in Orta Asya’daki politikalarını uygulamak için en çok ve en etkili kullandığı araç Şanghay İşbirliği Örgütü’dür.²³ 1995’te başta sınır sorunlarını çözmek için Şanghay Beşlisi olarak kurulur. Üye ülkeler Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan. 2001’de Özbekistan da katılır ve Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ismini alır. Ana hedefi, bölücülük, terörizm ve aşırıcılık olan “Üç Kötü Gücü” (Three Evils) yenmektir. ŞİÖ’nün isminden de anlaşıldığı gibi arkasındaki hareket ettiren güç Çin’dir. Başta sınır güvenliği, siyasi ve ekonomik işbirliği olmak üzere, birçok alanda işbirliği mevcuttur. ŞİÖ üyesi ülkelerinin toplam alanı 34 milyon kilometre kare olup, Avrasya kıtasının %60’na eşittir. ŞİÖ üyesi ülkelerin toplam nüfusu ise 3 milyar 40 milyon olup, dünya nüfusunun yarına eşittir. ŞİÖ çoğu insanın tahmin ettiği gibi NATO gibi askeri bir blok değildir. ŞİÖ’nün asıl amacı bölgede güvenliği ve istikrarı sağlamak, üye devletlerle birlikte terörizme,

²⁰ Sun Zhuangzhi, "The Relationship between China and Central Asia." *Eager eyes fixed on Eurasia*, Sapporo, Japan: Slavic Research Center, Hokkaido University (2007): 41-63. s.49.

²¹ Niklas Swanström, "The Security Dimension of the China-Central Asia Relationship: China's Military Engagement with Central Asian Countries." *testimony, hearing on Looking West: China and Central Asia, Before the United States Congressional Commission on US-China Economic and Security Review* (2015). s.5.

²² Alexander Cooley, "China's Changing Role in Central Asia and Implications for US Policy: From Trading Partner to Collective Goods Provider." *Looking West: China and Central Asia" US-China Economic and Security Review Commission* (2015). s.3.

²³ Fabio Indeo, "China as security provider in Central Asia Post 2014: A realistic perspective." *Bishkek: Norwegian Institute of Norwegian Affairs* (2015). s.16.

ayrılıkçılığa, aşırıcılığa, uyuşturucu kaçakçılığına karşı savaşmak.²⁴ Bunların dışında ekonomik işbirliği, enerji partnerliği, bilim ve kültür alanlarda birlikte hareket etmek gibi ana hedefleri bulunan bir örgüttür.

Çin ŞİÖ'nün sadece askeri, siyasi güvenlik alanlarında değil ekonomik alanında da aktif bir örgüt olmasını istemektedir. Çin ŞİÖ ülkelerine bir taraftan kendi ürünleri için bir pazar olarak da bakmaktadır. Çin'e göre ŞİÖ'de güvenlik ve ekonomi aynı rolü oynamalıdır, hatta Çin, terörü ekonomik kalkınma ile çözebileceğine inandığı için, ŞİÖ'nün gelecekte sadece ekonomi alanlarındaki işbirliklerine odaklanması gerektiğini savunmaktadır.²⁵ Ayrıca bu sene (2017) ŞİÖ'ye iki yeni üye ülkenin katılması beklenilmektedir, bunların biri Hindistan, diğeri ise Pakistan'dır. Rusya ise ŞİÖ'nün ağırlıklı olarak terörizme, aşırıcılığa ve ayrılıkçılığa karşı odaklanması gerektiğini savunup, ekonomi alanındaki herhangi bir Çin girişimini ise engellemektedir. Çünkü Rusya ekonomik anlamda Orta Asya'daki eski etkisini yitirdi, şimdi o gücü geri kazanmak için, kendi öncülüğündeki Avrasya Ekonomik Birliğini ön plana çıkarıp, Orta Asya ülkelerini gümrük birliğine alıp, Çin'i de dışarıda tutmaya çalışmaktadır.²⁶ Çin ise ŞİÖ içinde gümrük birliğini kurmaya çabalamaktadır.²⁷ Hatta Çin birkaç kere ŞİÖ kapsamında gümrüksüz ekonomik bölge ve ŞİÖ Gelişim Bankası gibi tekliflerde bulundu, fakat Rusya kendi çıkarı, korku ve kaygılarından dolayı bunları engelledi.²⁸

Çin, ŞİÖ içerisinde ekonomik alandaki girişimlere odaklansa da, güvenlik ve savunma alanlarında da ciddi işbirliklerine ve anti terör tatbikatlarına da ciddi önem vermektedir. Bölgeye geleneksel ve geleneksel olmayan güçlerin tehdidi vardır. ŞİÖ, askeri ve güvenlik anlamında Çin'in kendi toprak bütünlüğünü koruması için önemlidir. Bölge ülkeleri ile birlikte ayrılıkçılara karşı savaşma konusunda işbirliği sağlanmış olması Çin

²⁴ "Ответы официального представителя МИД КНР Кун Цюаня на вопросы корреспондентов на пресс-конференции 9 сентября 2004 года" Foreign Ministry of People's Republic of China <http://www.fmprc.gov.cn/rus/xwfw/fyrth/lxjzhzhdh/t158990.htm>

²⁵ Аждар Куртов, "Неоднозначность активности Китая в Центральной Азии" *APN Kazakhstan*, 2006. <http://www.apn.kz/publications/article7422.htm>

²⁶ Alexander Cooley, "China's Changing Role in Central Asia and Implications for US Policy: From Trading Partner to Collective Goods Provider." *Looking West: China and Central Asia* US-China Economic and Security Review Commission (2015). s.3.

²⁷ Сергей Геннадьевич Лузянин, "Пятеро против одного Пятеро против одного," *Независимая Газета*, 28 Eylül 2004 http://www.ng.ru/politics/2004-09-28/2_priorities.html

²⁸ Camille Brugier, "China's way: the new Silk Road." *European Union Institute for Security Studies* 1 (2014). s.1.

için büyük başarıdır. ŞİÖ üye devletleri de her iki senede bir, farklı bir devlette, “Barış Misyonu” isimli geniş çaplı askeri tatbikatlar düzenlemektedir. Tatbikatlar daha çok geleneksel olmayan güçlere karşı hazırlık olarak yapılmaktadır.²⁹ Çin, soğuk savaş sonrası, büyük devletlerin doğrudan bir biriyle savaşacağına inanmamaktadır, aksine uluslararası terörizmi en büyük tehdit olarak görmektedir. Orta Asya’daki cumhuriyetlerinden üçünün Afganistan ile sınırı var ve Sincan Özerk Bölgesinin de Afganistan ile sınırı bulunmaktadır. Sincan’dan Afganistan’daki terörist kamplarına katılan Uygurlar da bulunmaktadır. Çin bu tür tehditlere karşı hem kendi askerine tatbikat yaptırıyor, hem de Orta Asya devletlerinin başka dış güçlerin yardımı olmaksızın bu tarz tehditler ile kendilerinin baş edebilmesi için destek vermektedir.³⁰

Kısaca ŞİÖ’deki Çin çıkarlarını üç gruba ayırabiliriz:

1. Siyasi amaçlar ve çıkarlar;
2. Ekonomi alanında amaçlar ve çıkarlar;
3. Güvenlik ve Savunma alanlarında amaçlar ve çıkarlardır.

Çin’in tüm bu nedenlerden dolayı artan etkisini sadece Realizm veya Liberalizm teorileri ile açıklamak veya anlamak mümkün değildir. Bu çalışma iki teorinin de hem teorik arka planını, temel kavramlarını ve savlarını anlatacak, hem Çin’in yükselişinin Orta Asya’daki etkilerini örnekleriyle inceleyecektir. Askeri, güvenlik, politik ilişkiler ve milli çıkarlar daha çok Realizm teorisi ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Ekonomik, kurumsal ve kültürel ilişkileri ise Liberalizm teorisi ile açıklamaya çalışmaktadır.

1.3 Çalışma neden önemli?

Soğuk Savaş sonrası ilk yıllarda dünya sistemi çift kutuplu düzenden ABD hegemonyasındaki tek kutuplu düzene geçmiştir. 2000’li yılların başından itibaren Rusya, Çin ve Hindistan gibi ülkeler ön plana çıkmaya başladı, özellikle Çin’in ekonomisi 2000-

²⁹ Niklas Swanström, "The Security Dimension of the China-Central Asia Relationship: China's Military Engagement with Central Asian Countries." *testimony, hearing on Looking West: China and Central Asia, Before the United States Congressional Commission on US-China Economic and Security Review* (2015). s.9.

³⁰ Fabio Indeo, "China as security provider in Central Asia Post 2014: A realistic perspective." *Bishkek: Norwegian Institute of Norwegian Affairs* (2015). s.17.

2015 yılları arasında tam 11 kat büyüdü ve ABD'den sonra ikinci dev ekonomi oldu. Ekonomik olarak büyüyen ve güçlenen Çin'in ordusu da doğal olarak güçlendi. BRICS gibi çok kutuplu dünyayı amaçlayan birlikler kurulmaya başladı. Ve günümüzde dünya sisteminde önemli bir tarihi değişime şahitlik etmekteyiz. Çin öncülüğünde, Asya merkezli yeni dünya düzenine geçiş gerçekleşmektedir.³¹ Çin ekonomisi şimdiden satın alma gücü boyunca dünyada birinci sırada ve ekonomik büyüme aynı oranda devam ederse 2026'da³² ABD ekonomisini nominal olarak da geçerek, dünyanın en büyük ekonomisi olacaktır.

Çin'in büyümesi Çin için büyük sorumluluk demektir. Çin'in asıl amacı çevresindeki ülkelerle barışı sağlamak, bunun için ise sadece güçlü ve büyük bir orduya ihtiyaç duymuyor, aynı zamanda modern ve teknolojik olarak ileri bir orduya ihtiyaç duymaktadır. Bunun için Çin yine ekonomik olarak ilerlemek zorundadır. Ekonomik olarak ilerlemek zorunda olan Çin'in hızlı büyüyen dev ekonomisinde petrol ve doğalgaz hayati önem taşımaktadır. Çin günümüzde dünyada en çok petrol tüketen ülkedir ve kendi topraklarındaki petrolün her geçen gün azalmasından dolayı, petrol ve doğalgazın büyük bir kısmını ithal etmektedir.³³ Orta Doğu eskiden Çin'in ana petrol ve doğalgaz kaynağı idi, ama Orta Doğu'nun sürekli istikrarsızlığı Çin'i farklı ve istikrarlı bölgelere yönelmeyi mecbur bırakmıştır. Ayrıca, Çin'e Orta Doğu, Afrika ve Latin Amerika'dan gelen petrol ve doğalgazın büyük bir kısmı güvenli olmayan deniz yolu ile güney doğusundaki limanlara ulaşıyor. Çin'in yükselişinden çekinen bölge ülkeleri dengelemek için ABD'ye yakınlaşmaktadır. Sonuç olarak ABD'nin varlığı Asya Pasifiklerde artmakta, bu durum ise "güvenlik ikilemini" ortaya çıkarmaktadır. Olası Çin ve ABD askeri çatışmasında tankerlerin Çin'e ulaşmasının engelleneceği aşikardır.³⁴ Tüm bu nedenlerden dolayı Çin petrol ve doğalgaz zengini Orta Asya ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmak ve geliştirmek zorundadır, çünkü Çin'in batısında yerleşen Orta Asya ile doğrudan 3300 km kara sınırı vardır. Bu durum ise Orta Asya'dan petrol ve doğalgazın boru hatları ile çok daha düşük

³¹ G. John Ikenberry, "The rise of China and the future of the West: Can the liberal system survive?," *Foreign affairs* (2008): 23-37. s.24.

³² Elena Holodny, "China's GDP is expected to surpass the US' in 11 years," *Business Insider*, 2015 <http://www.businessinsider.com/chinas-gdp-is-expected-to-surpass-the-us-in-11-years-2015-6>

³³ Karen Smith Stegen, "Understanding China's global energy strategy." *International Journal of Emerging Markets* 10.2 (2015): 194-208. s.194.

³⁴ Age.

maliyete ve güvenli bir şekilde ulaşmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda denize kıyısı olmayan Orta Asya ülkeleri için de Çin Rusya'ya alternatif çok önemli bir müşteridir.³⁵

Çin'de Sincan Uygur bölgesi, Tibet ve İç Moğolistan gibi devasa toprağa ve yer altı zenginliklerine sahip farklı etnik grupların barındığı otonom bölgeler de vardır. 2009 Urumçi başkaldırıları gibi iç çatışmalar da bazen meydana gelmektedir. Çin'in istikrarsızlaşması ekonomik büyümenin aksaması demektir. Sincan Özerk Bölgesi Çin'in batısında yer almakta, toplam alanı 1 milyon 665 bin km kare olup Çin'in tüm topraklarının yaklaşık 6/1'ni oluşturmaktadır. Sincan Özerk Bölgesi, Kuzeyde Rusya, Doğuda Moğolistan, Kuzeybatıda Kazakistan, Batıda Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan kontrolündeki Keşmir ile sınırı olan, Çin için çok stratejik bir bölgedir. Doğu Türkistan olarak da adlandırılan bu bölge ile Orta Asya Cumhuriyetlerinin tarih, dil, etnik ve kültür bağları vardır.³⁶ 1990'larda SSCB'den bağımsızlığını kazanan Orta Asya cumhuriyetlerinin Sincan Özerk Bölgesi için ilham kaynağı olmasından korkan Çin, ilk olarak Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını tanıyarak, dost ilişkiler kurdu ve iç işlere karışmama, ayrılıkçılara destek olmama ve dini aşırıcılığa karşı beraber savaşmak gibi birçok anlaşmayı Şanghay İşbirliği Örgütü sayesinde elde etti.³⁷ Çin'in kendi toprak bütünlüğü için Orta Asya cumhuriyetlerinde seküler yönetimleri ile iyi ilişkileri korumak, ABD etkisini azaltmak ve istikrarı sağlamak³⁸ ve korumak gibi başlıca hedefleri bulunmaktadır.³⁹

Bu çalışma, XXI. yüzyılda değişen yeni dünya düzeninde, güç eksenin 200 sene sonra yeniden Asya'ya kaymaya başladığı ve Çin'in globalizasyon sürecinde öncü rol aldığı ve uluslararası sistemin en önemli aktörü haline gelmeye başladığı süreçte doğrudan sınırı olan ve stratejik açıdan birçok önem taşıyan Orta Asya cumhuriyetleri ile ne tür ilişki sürdürdüğünü incelemektedir. Bu çalışma XXI. yüzyılın yeni tehditlerine karşı Orta Asya

³⁵ Xuanli Liao, "Central Asia and China's Energy Security." *China and Eurasia Forum Quarterly*. Vol. 4. No. 4. 2006. s.63.

³⁶ Michael E. Clarke, *Xinjiang and China's Rise in Central Asia-A History*. Taylor & Francis, 2011. s.165.

³⁷ Niklas Swanström, "China's role in Central Asia: soft and hard power." *Global Dialogue* 9.1/2 (2007): 79. s.80.

³⁸ Yu Xichao, "China's Rise in Central Asia Implications for EU Interests." *European Institute for Asian Studies* (2014). s.2.

³⁹ Адиль Каукенов, "Политика Китая в Шанхайской организации сотрудничества." *Центральная Азия и Кавказ* 3 (51) (2007). s.74.

cumhuriyetleri ile birlikte karşılık vereceği, son yıllarda neden Çin'in Orta Asya'da etkisinin bu kadar arttığı, ilerleyen senelerde ilişkilerin nasıl gelişeceği, günümüzde farklı alanlarda nasıl etkilerin olduğunu uluslararası ilişkilerin iki ana teorisinin teorik arka planı ve temel kavramları ışığında araştırmaktadır. Bu çalışma Çin'in neden Türkmenistan ve Kazakistan'a diğer devletlerden daha fazla önem verdiğini örnekleriyle beraber anlatmaktadır. Çalışma, Çin'in hangi kaygılardan dolayı siyasi, diplomasi, askeri, güvenlik, savunma, ekonomi, finans, bankacılık, enerji, eğitim, kültür ve diğer alanlarda etkisini arttırdığını teorik arka planı ve örnekleri ile detaylı incelemesi açısından önemlidir.

1.3 Araştırmanın Zaman Aralığı ve Metodolojisi

Bu alanda çalışmalar daha yeni yeni yapılmaya başlanmıştır. Özellikle Çin'in son senelerde dünyada öneminin artmasından ve Orta Asya'da ancak son senelerde Çin'in varlığının konuşulmaya başlanılmasından dolayı fazla araştırma yoktur ve olanlar da yenidir. Bu tez için Rusya, ABD, Avrupa, Orta Asya ve Çin'de yapılan bilimsel çalışmalar kaynak olarak kullanılmıştır. 2000-2010 seneleri arasında da Çin, Orta Asya ve ŞİÖ hakkında makaleler yazılmasına rağmen, ağırlıklı olarak 2010 senesi sonrası kaynaklar daha çok tercih edilip, daha dikkatli incelenmiştir, çünkü Çin'in Orta Asya'daki etkileri özellikle 2010 sonrası daha da artmış ve araştırmalar daha güncel istatistikler üzerindedir. Çalışmada kullanılan kaynaklar şu şekildedir:

Kitaplar

Makaleler

Gazete haberleri ve köşe yazıları

Röportajlar

Kurumların web siteleri

Çeşitli istatistikler

Videolar

Konuyla ilgili bilgilerin olduğu her türlü web sitesi

1.2 Araştırmanın Amacı ve Sorular

Araştırmanın amacı son on beş yılda Çin'in yükselişinin Orta Asya'da her alandaki etkilerini uluslararası ilişkilerin iki ana teorisinin çerçevesi içerisinde, varsayımlarına ve kavramlarına dayalı olarak incelemek ve açıklamaktır. Uluslararası ilişkiler alanının iki ana teorisini anlamamız ve kavramamız, bize Çin'in Orta Asya'da askeri, savunma, siyaset, ekonomi ve kültür gibi alanlarda artan etkisini anlamamız konusunda kolaylık sağlayacaktır. Ayrıca teorilerin varsayımlarına, savlarına ve kavramlarına uygun olarak Çin'in Orta Asya'daki etkilerinin gerçek örnekleri de detaylı bir şekilde yazılmıştır. Bunun dışında bu iki ana teoriyi iyi anlamamız ve örnekleriyle incelememiz, gelecekte Orta Asya Çin ilişkilerinin nasıl olacağını veya ilerleyeceğini daha iyi tahmin etmemize yardımcı olur. Tezin diğer bir önemli amacı ise Realizm ve Liberalizm teorilerini birbirinden ayrı veya birbiriyle karşılaştırmadan ilgili alanları ilgili teorilere ayırarak gerçek uygulamaları ve örnekleri ile anlatmaktır.

Bu araştırmanın sorduğu sorular:

- Realizm nedir?
- Liberalizm nedir?
- Çin'in tüm Orta Asya ülkelerinde tüm alanlarında artan etkisi nedir?
- Çin etkisini nasıl arttırmıştır?
- Çin ve Orta Asya ülkeleri hangi alanlarda işbirliğini arttırmıştır?
- Çin için Orta Asya'nın önemi ve Orta Asya için Çin'in önemi nedir?
- Gelecekte Orta Asya Çin ilişkileri nasıl olur?
- Çin neden Orta Asya'da Türkmenistan'a ve Kazakistan'a ayrı önem vermektedir?
- Çin hangi nedenlerden dolayı Orta Asya'da etkili olmaya çalışmaktadır?
- Çin neden bazı alanlarda daha etkili olamıyor?

gibi soruları örnekleriyle cevaplamak ve anlatmaktır.

1.5. Tezin Yapısı

Tez giriş bölümü, 3 ana bölüm ve sonuç bölümlerinden ibarettir. Giriş bölümünde tezle ilgili genel tanıtım yapıldıktan sonra, tez konusunun arka planı ve problem tanımı başlığı altında Çin'in 2000'lerden itibaren Orta Asya'da yükselişi ile ilgili genel bilgi verilmektedir; Çin'in hangi kanalları kullanarak böyle bir nüfuzu nasıl elde ettiği ile ilgili genel bilgi verilmektedir. Çalışma neden önemli başlığında ise çalışmanın önemi, nelere katkı sağlayacağı, niçin bize yardımcı olacağı hakkında genel bilgi verilmektedir ve Araştırmanın Zaman Aralığı ve Metodoloji başlığı altında ise araştırmanın daha çok hangi zaman dilimine odaklandığı ve neden o zaman dilimini kapsadığı hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca, araştırma boyunca kullanılan kaynaklar nelerdir, daha çok hangi ülkelerde üretilmiştir, ne tür araştırmaların kullanıldığı hakkında genel bilgi verilmektedir.

İkinci bölümde Çin'in Yükselişinin Orta Asya'da etkilerinin teorik arka planı hakkında bilgi verilmektedir. Araştırmanın Amacı bölümü sonraki örnekli bölümleri, anlamamızı ve kavramamızı kolaylaştırmak için teorik arka plan ve altyapıyı oluşturmaktır. Realizm ve Liberalizm teorilerinin temel varsayımları, savları ve kavramları incelenmekte ve bu sayede Çin'in Orta Asya'daki etkilerinin anlaşılmasını daha da kolaylaştırmaktadır.

Realizmin en eski uluslararası ilişkiler teorisi olduğu söylenebilir ve tarihi Thucydides'e kadar dayanmaktadır. Realizm uluslararası ilişkilerde kaos ve anarşinin olduğunu savunmaktadır. Devletler gücü elde etmek ve diğer devletlere göre daha da arttırmak için çabalarlar, kısaca güç her şeydir. Devletler "Sert Güç"e, yani askeri güce önem vermektedirler. Ordu ve güvenlik her şeyden önce gelmektedir. Devlet en önemli aktördür, devlet dışı aktörler Realizmde ciddiye alınmamaktadır. Bunların dışında Realizm uluslararası kurumlara da önem vermemektedir, sorunları güç yoluyla devletlerin çözeceğine inanmaktadır. Realizmin en önemli kavramları, "Milli Çıkar", "Bölgesel Hegemonya", "Güç Geçişi" ve "Güçler Dengesi"dir. Devletler belli bir tehdide karşı diğer devlet veya devletler ile müttefik olmaktadır. En önemli öncüleri Hans Morgenthau, Stephen Walt, John Mearsheimer ve Kenneth Waltz'dır.

Liberalizm uluslararası ilişkilerin diğer en önemli teorisidir. Liberalizmde güce fazla önem verilmemektedir. Devletlerarası ilişkilerde ekonomi ön plandadır. Devlet dışı

aktörler de önemlidir. Uluslararası kurumlar problemleri çözebilmek için altyapı oluşturmaktadır, bu yüzden kurumlara da çok önem vermektedirler. “Sert Güç” kavramı yerine “Yumuşak Güç” kavramı vardır, yani günümüzde devletlerin belli bir hedefi elde etmek için askeri güce ihtiyacı yoktur veya askeri veya ekonomik güç ile elde edebileceği hedefleri, değerler ve kültür ile elde edebileceğini ve günümüzde bunun en doğrusu olduğunu savunmaktadır. En önemli kavramı “Karşılıklı Bağımlılıktır”. Devletler ekonomik, güvenlik, kültür veya herhangi bir alanda birbirine çok bağlı ise o iki devlet arasında savaş riski azalmaktadır. Liberalizmin en önemli öncüleri Joseph Nye, Robert Keohane, Andrew Moravcsik gibi teorisyenlerdir.

Aslında bu iki teori birbirini de tamamlamaktadır. Günümüzde uluslararası terörizmin artması, mülteci krizin dünyaya yayılması, küreselleşmenin artması nedeniyle bu iki teoriyi bir birinden ayırmak daha da zorlaşmaktadır. Devletlerin askeri gücü olmadan, halkın huzur ve refah içinde yaşaması zorlaşır. Devletlerin milli çıkarı ve ekonomik büyümeleri, güvenliği ve ekonomik kalkınması, jeopolitik ve enerji, askeri güç ve ulaşım güvenliği nedeniyle sert güç ve yumuşak güç birbirine tamamen bağlıdır.

Üçüncü bölümde, birinci bölümde anlatılan teorik arka plan Çin ve Orta Asya devletleri arasında olan ilişkiler ile gerçek örnekler verilerek anlatılmaktadır. Realist ve liberal belirleyiciler olarak ayrı ayrı alt başlıklarda Çin’in hangi alanlarda etkisinin arttığının örnekleri incelenmektedir. Realist belirleyiciler a) Askeri güvenlik işbirliği; b) Milli çıkarlar olmak üzere iki alt bölüme ayrılmaktadır. Liberal belirleyiciler ise a) Ekonomik işbirliği; b) Liberal kurumsalcılık; c) Yumuşak güç olarak üç alt bölüme ayrılmıştır ve ayrı ayrı incelenmektedir. Bu başlıklar ve maddeler altında Orta Asya ve Çin’in her alandaki ilişkileri genel olarak incelenmektedir. Çin günümüzde Orta Asya’nın en önemli enerji ithalatçısıdır. Bunun dışında Çin bölgenin en önemli ticaret partneridir. 2000 yılında Çin ve Orta Asya cumhuriyetleri arasındaki bir milyar dolar olan ticaret hacmi 2013 yılında elli milyar dolar olup, bölgenin geleneksel ticaret ortağı olan Rusya’yı büyük farkla geçmiştir. Çin, ŞİÖ üzerinden askeri ve savunma alanlarında da Orta Asya devletleri ile ortak tatbikatlar düzenleyerek, sıkı ilişkiler kurmuştur. Bunların dışında Çin, filmleri, üniversiteleri, Konfüçyüs enstitüleri, kültürü ve diğer yumuşak güç kanallarını kullanarak, Orta Asya’da yumuşak gücünü de geliştirmektedir.

Dördüncü bölümde Çin için Orta Asya'da en çok önem taşıyan Kazakistan ve Türkmenistan'da Çin'in yükselişinin farklı alanlardaki etkileri ayrı ayrı incelenecektir. Bu bölüm de ikinci bölümdeki gibi alt bölümlere ayrılmaktadır, yani; Realist belirleyiciler a) Askeri güvenlik işbirliği; b) Milli çıkarlar olmak üzere iki alt bölüme ayrılmaktadır. Liberal belirleyiciler ise a) Ekonomik işbirliği; b) Liberal kurumsalcılık; c) Yumuşak güç olarak üç alt bölüme ayrılmaktadır. Ancak ikinci bölümde Orta Asya genelinde Çin etkisi ve işbirliği incelemekte iken, bu bölümde bölgedeki en önemli iki partneri olan Türkmenistan ve Kazakistan ile ilişkileri ve etkileri ilgili başlıklar ve alt başlıklar altında örnekleriyle detaylı bir şekilde incelenmektedir. Çin-Kazakistan ve Çin-Türkmenistan arasındaki askeri, güvenlik, siyasi, ekonomi ve ticaret, enerji, iletişim ve ulaşım, kültür ve eğitim gibi hayatın her alanındaki işbirliği detaylı bir şekilde, örnekleriyle beraber irdelenecektir. Çin için bu iki Orta Asya devletini bu kadar önemli kılan, en önemli faktör enerjidir. Çin'in büyüyen ve dışarıya enerji bağımlılığının daha da arttığı günümüzde, petrol zengini Kazakistan ve doğalgaz zengini Türkmenistan Çin için önemli ülkeler haline gelmiştir. Bunların dışında YİYP'inde ulaşım açısından ve uluslararası terörizmle savaşmak için güvenlik açısından iki ülke bölgede Çin'in en önemli stratejik ortaklarındandır.

Nihayet sonuç bölümü ile tez bitmektedir. Sonuç bölümünde ise diğer üç ana bölümünde anlatılan teorik arka plan ve uygulamaları kısaca özetledikten sonra, tez bitmektedir.

2. Çin'in Orta Asya'daki Yükselişinin Teorik Arka Planını Anlamak

Çin'in Orta Asya'daki yükselişini ve etkilerini tek bir uluslararası ilişkiler teorisi ile açıklamak ve anlamak mümkün değildir, çünkü bugün Çin'in yükselişinin etkileri başta eğitim ve kültür olmak üzere savunma ve güvenliğe kadar uzamaktadır. Uluslararası ilişkilerinin en büyük ve en kapsamlı iki teorisi Realizm ve Liberalizmdir. Bu bölümde bu iki teorinin arka planı irdelenecektir. İlk olarak bu iki teorinin temel argümanlarını ve kavramlarını incelememiz ve Çin'in Orta Asya'da neden bu kadar etkili olduğunu anlamamamız için bu iki teoriyi daha iyi tanımamız gerekmektedir. Birinci bölümün amacı ikinci ve üçüncü bölümdeki Çin'in Orta Asya'da yükselişine dair verilen örnekleri daha iyi kavrayabilmemiz için teorik altyapı sağlamaktır. Realizm ve Liberalizm teorilerinin Orta Asya ve Çin ilişkilerini anlamamızı kolaylaştıracak en ilgili kavramları ve savları incelenmiş olup, Çin ve Orta Asya ilişkilerini açıklama konusunda yetersiz kalan kavramlar ve savlara ise yer verilmemiştir. Bu bölüm iki alt bölümden ibarettir. İlk alt bölümünde Realizm teorisi ve ikinci alt bölümde Liberalizm teorisi genel olarak tanıtıldıktan sonra detaylı şekilde anlatılacaktır.

Realist Perspektif bölümünde Realizm teorisinin tarihi süreçte nasıl geliştiği ve genel tanımı yapıldıktan sonra, Çin'in Orta Asya devletleri ile olan ilişkisini, bölgenin genel olarak jeopolitiğini, bölgenin önemli aktörlerinin arasındaki ilişkileri ve ilişkilerin gelecekte nasıl olacağının tahmini ve Orta Asya devletlerinin bu devletlere karşı tutumu ve izlediği politikayı anlayabilmemiz için Realizmin temel varsayımları ve kavramları detaylı anlatılmaktadır. Bu kavramlar ve varsayımlar “Güçler Dengesi”, “Milli Çıkarlar”, “Askeri Güç”, “Bölgesel Hegemonya” ve “Güç Geçiş Teorisidir”. Bu bölümün ikinci alt bölümünde ise Liberalizmin tarihi gelişim süreci ve genel tanımı kısaca yapıldıktan sonra, temel varsayımları ve kavramları olan, “Liberal Kurumsalcılık”, “Karşılıklı Bağımlılık”, “Yumuşak Güç”, “Ticari Liberalizm veya Ticari Barış Teorisi” detaylı şekilde anlatılmaktadır. Bu maddeler, savlar, varsayımlar, kavramlar ve teoriler ikinci ve üçüncü bölümlerde Orta Asya devletleri ve Çin ile olan ilişkilerini ve Çin'in artan etkisi için verilen somut örnekleri daha iyi anlamamızı ve gelecek için tahminde bulunmamızı sağlayacaktır.

2.1. Realist Perspektif

Realizm uluslararası ilişkiler teorisi haline gelmesi konusunda XX. yüzyılın ilk yarısında “Politics among Nations” kitabını yazan Alman-Amerikan siyaset bilimcisi Hans Morgenthau’nun ciddi katkıları ile getirilmiş olsa dahi Realizmin kökü çok eskilere uzanmaktadır. Realizm teori olarak XX. yüzyılda anılmaya başlasa da, ilk örnekleri Jack Donnelly’ye göre MÖ. V. yüzyılda Thucydides tarafından örnekleri verilmiştir.⁴⁰ MÖ 460-400 yılları arasında yaşayan Atinalı Yunan tarihçesi Thucydides ilk realistlerden biri olarak kabul edilmektedir. Thucydides, Atinalılar ve Spartalılar arasındaki Peloponez savaşının neden çıktığını araştırır ve Atinalıların güçlenmesi sonucu, Spartalılarda meydana gelen korku, onur ve çıkar kaygılarından dolayı savaş kaçınılmaz hale gelmiştir.⁴¹ Günümüzde bir devletin güçlenmesi ve güç dengelerinin değişmeye başlaması sonucu çıkan korku veya kaygılar “Thucydides tuzağı” olarak da adlandırılmaktadır.⁴² Thucydides’ten sonra Nicola Machiavelli (1469-1527), Thomas Hobbes (1588-1679), Hugo Grotius (1583-1645), Carl von Clausewitz (1780-1831) gibi askerler, felsefeciler ve hukukçular da Realizmin öncüleri, modern Realizm teorilerinin altyapılarını hazırlayanlar olarak görülmektedir. Realistlerin ortak savları uluslararası düzende anarşizmin hakim olduğu, insan doğasının da bencil ve çıkarıcı olduğudur. Devletlerde uluslararası düzeni koruyan polis gibi herhangi bir gücün olmamasından dolayı devletlerin insan doğasından kaynaklı hareket ettiği ve kendi çıkarı için her an her şey yapabileceğinden, Realistler karamsar bir bakış açısına sahiplerdir. Devletler hayatta kalmak için güç kazanmak istemektedirler ve özellikle askeri güç maksimizasyonunu yapmaktadırlar.⁴³ Realistlere göre uluslararası normlar, kurallar ve kurumlar güçlü aktörlerin davranışlarını kontrol altına almak için yeteri kadar etkili değildir.⁴⁴

Realistleri ütöpik teorilere karşı olan eleştirileri bu teoriyi daha da güçlü kılmıştır, diğer teorilerden en büyük farkı, olması muhtemel şeyleri incelemekten ziyade sistemde çoktan var olan gerçekleri dikkate alıp incelemeleridir. Realizmin temel prensipleri:

⁴⁰ Jack Donnelly, *Realism and international relations*. Cambridge University Press, 2000. s.23.

⁴¹ Paul Viotti ve Mark Kauppi, “International theories” Pearson Education, 1999. s.43

⁴² Benn Schott, “The Thucydides Trap”. *New York Times*. 2011.

⁴³ Anne-Marie Slaughter, “International relations, principal theories.” *Max Planck encyclopedia of public international Law* 129 (2011).

⁴⁴ Jack Donnelly, *Age*.

- 1) Uluslararası sistemde en önemli aktör devlettir. Her türlü uluslararası anlaşmaları devletler yapar, savaşı başlatan ve sonlandıran da devletlerdir. Özellikle büyük devletler uluslararası politikada istikrarı sağlayabildiği gibi, bozabilmektedir. Küçük devletler izin verileni yaparken, büyük devletler gücünün yettiğini yapar ve büyük devletler küçük devletlerin çıkarlarını göz ardı edebilirler.
- 2) Uluslararası sistemde hiyerarşi olmadığı için anarşi vardır⁴⁵. Devletler milli çıkarlarına göre hareket ederler. Uluslararası sistemde her şeyi kontrol altında tutan bir güç olmadığı için, devletler “kendi kendine yardım et” prensibi ile hareket etmektedirler.
- 3) Uluslararası sistemde devletlerin çıkarları çatıştığı zaman, çatışma kaçınılmazdır, bazı durumlarda bu savaşa da yol açabilir. Uluslararası işbirliği ise sadece askeri veya siyasi-askeri müttefiklikle mümkündür. Barışı sağlamanın en önemli yolu, güçler dengesidir.⁴⁶
- 4) Uluslararası sistemde devletlerin çıkarları her zaman çatıştığından dolayı, devletlerin temel amaçları kendi güvenliklerini sağlamaktır.⁴⁷ Güvenliği sağlamanın en etkili yöntemi, sistemdeki diğer devletlerin davranışlarını kendi kontrolü altına almaktır. Devletlerin ülke prestijini arttırmak istemeleri veya devlet politikasında ağırlığı olan bazı tabakaların ekonomik çıkarlarının öncelemesi uluslararası arenada devletlerin davranış nedenlerine örnek verilebilir.
- 5) Tüm devletler bir savaşı başlatabilir ve savaşı başlatan devletin niyetinin dengeleri değiştirmek mi (revizyonist devlet) veya dengeleri korumak mı (statükocu devlet) olduğunu tespit etmek imkansızdır. Niyetler askeri güç ve imkandan farklı olarak akıllarda saklı olur, ölçülemez ve hükümetlerin değişmesi ile beraber bu niyetler de değişebilmektedir⁴⁸. Bu yüzden büyük güçlerin mevcut denge durumu çıkarlarına denk düşse bile, revizyonist düşünmek zorundadır.

⁴⁵ John J. Mearsheimer, "Structural realism." *International relations theories: Discipline and diversity* 83 (2007). s.73.

⁴⁶ Stephen M. Walt, "Alliances: balancing and bandwagoning." *International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues* (2000): 96-103.

⁴⁷ Kenneth N. Waltz, *Theory of international politics*. Waveland Press, 2010. s.92.

⁴⁸ John J. Mearsheimer, "Structural realism." *International relations theories: Discipline and diversity* 83 (2007). s.73.

- 6) Güç veya güç kullanma tehdidi devletlerin güvenliklerini sağlama konusunda en etkili araçtır. Maddi güç aynı zamanda politik gücü sağlamaktadır. Uluslararası ilişkilerin anarşik doğasına karşın uluslararası hukukun güçlendirilmesiyle bir düzen sağlanamaz. Devletlerin uluslararası sistemdeki güvenlik arayışı, devletleri “Güvenlik İkilemine” sürüklemektedir.⁴⁹ Büyük güçler kendi güvenliklerini başka büyük bir gücün güvenliğini tehlike altına almadan sağlayamaz. Güvenlik sıfır sonuç toplamlı bir oyundur.
- 7) Uluslararası ilişkilerin doğası değişmez ve düzeltilemez, sadece siyasi güçlerin yapıları değişir.

Güçler Dengesi

Realizmin en önemli kavramı “Güçler Dengesidir”. Realizmin öncüleri bu kavramı uluslararası sistemin düzeni, güveni ve istikrarı için vazgeçilmez olarak görmektedirler.⁵⁰ Uluslararası sistemde güçler dengesi, ortaya çıkan etkilerin belli odaklar veya kutuplar arasında paylaşımı olarak tanımlanabilir. Uluslararası sistem tek, çift veya çok kutuplu olabilmektedir. Güçler dengesinin asıl amacı uluslararası sistemde bir devletin veya bir grup devletin baskın olmasını engellemek ve uluslararası düzeni sağlamaktır.

Önemli bir dış tehdit algılayan devlet dengelemek için müttefiklik veya vagona (bandwagoning) katılır. Dengeleme, yayılan tehdide karşı başkaları ile müttefiklik ilişkileri kurmak olarak tanımlanırken, voganlara katılma (bandwagonin) tehdidin kendisiyle müttefiklik yapmak anlamına gelmektedir.⁵¹ Devletler “sorumluluğu başkasına yükleme” (buck-passing) veya “prangalı mahkumlar” (chain-ganging) gibi başka müttefiklik taktiklerine de başvurabilirler.⁵² Ayrıca Walt’a göre devletlerin iç politikaları ne kadar birbirine benziyorsa, beraber müttefik olma ihtimalleri de o kadar artmaktadır. Eğer bir devlet diğer devlete çok fazla yardım ediyorsa, o ikisinin müttefiklik yapma olasılığı artmaktadır. Çok fazla yardım eden devlet, yardım alan devlete daha fazla etki etmektedir. Dış yardımlar dengelemenin özel bir formudur. Yardım eden devletin sağlanan yardımda tekeli ne kadar yüksek ise, yardım alan devlete olan etkisi de o kadar yüksektir. Yardım eden devlete, yardım alan devlet ne kadar çok bağımlı ise, yardım eden

⁴⁹ Jack. Donnelly, *Realism and international relations*. Cambridge University Press, 2000. s.53.

⁵⁰ Paul Viotti ve Mark Kauppi, *“International theories”* Pearson Education, 1999. s.59.

⁵¹ Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, New York: Cornell University Press, 1987. 17–29.

⁵² Age.

devletin yardım alan devletin üzerinde o kadar çok etkisi olacağı anlamına gelmektedir.⁵³ Realistler arasında hangi kutupluluk sisteminin hangi müttefiklik taktiklere başvuracağı üzerindeki etkisi uzun zamandır tartışıla gelmektedir.⁵⁴

Ofansif realistlere göre tüm büyük devletlerin nihai amaçları hegemonya olmaktır, çünkü bu hayatta kalmanın en büyük garantörüdür diyen Mearsheimer aynı zamanda, gücü uzaktaki bölgelere yansıtmanın ve sürdürmenin imkansız olmasından dolayı uygulamada global hegemonya olmanın imkansız olduğunu söylüyor. Büyük devletlerin elde edebileceği en büyük sonuç kendi bölgelerini domine eden bölgesel hegemonya haline gelmektir. Bunun en iyi örneği ABD'nin batı yarıkürede hegemonya olmasıdır. ABD'nin kurucuları bunu çok iyi anladılar ve bunu gerçekleştirmek için çok sıkı çalıştılar ve ABD'yi batı yarıkürede hegemonya haline getirdiler.⁵⁵

Kendi bölgesinde hegemon haline gelmiş devletlerin sonraki hedefleri ise diğer bölgelerde de aynı şekilde bir hegemonyanın olmasını engellemektir. Bölgesel hegemonyalar kendilerine rakip istememektedirler. Aksine, bir bölgenin hegemonya ülkesi diğer bölgelerde birkaç büyük devletin kendi aralarında yarışmalarını ve diğer bölgenin hegemonyasına odaklanamamalarını istemektedirler.⁵⁶ Ofansif Realizme göre, Çin'in Asya'da, ABD'nin Batı yarıkürsinde hegemonya olmak için yaptıklarının taklidini gerçekleştirmesi beklenilmelidir. Çin gücünü maksimize etmeye çalışacaktır ve böylece komşuları ile, özellikle Japonya ve Rusya ile arasındaki güç boşluğu artacaktır. ABD'nin Batı yarıkürsinden Avrupa'nın güçlü devletlerini çıkardığı gibi, aynı şekilde Çin de ABD'nin Asya'daki askeri varlığını sıkıştırıp, Doğu yarıkürsinden çıkaracaktır. Çin'in kendi Monroe doktrinini geliştirmesi beklenebilir.⁵⁷

Waltz'ın Güçler Dengesi teorisine göre, zayıf ve küçük devletler büyük devletleri daha da güçlenmesini engellemek ve başkalarını domine etmesini engellemek için dengelerler.

⁵³ Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, New York: Cornell University Press, 1987. 17–29.

⁵⁴ John Mearsheimer, "Structural Realism", in Dunne, Tim; Kurki, Milja; Smith, Steve, *International Relations Theories*, New York: Oxford University Press, 2010. 79–85.

⁵⁵ John Mearsheimer, "Structural realism." *International relations theories: Discipline and diversity* 83 (2007). s.83.

⁵⁶ Age.

⁵⁷ John Mearsheimer, "Structural realism." *International relations theories: Discipline and diversity* 83 (2007). s.83.

Güçler Dengesi sisteminde devletler dengeleme veya vagonlara katılma (bandwagoning) davranışına girişebilirler. Çatışma veya savaş zamanında devletlerin hayatta kalmak için kararı vagonlara katılma (bandwagoning) veya dengelemeden yana olabilir. Zayıf devletler seçenekleri yoksa güçlü devletler ile müttefiklik kurarlar. Diğer iki seçenek; güçlü devletler ile arasına mesafe koymak veya başka devletler ile müttefiklik kurmaktır. Bu nedenle dış tehditler, müttefiklik kurmak için bir neden olmaktadır. Devletler bunu güvenliklerini arttırmak için yaparlar, çünkü tehdide karşı bu şekilde müttefiklik kurulduğu zaman, saldırgan taraf kombine bir direnişle yüz yüze kalacaktır. Waltz'e göre büyük devletler bir birine karşı her zaman dengeleme yaparlar, küçük ve zayıf devletler ise maksimum özerkliği korumak için başka büyük devletler ile müttefiklik kurarlar.⁵⁸

Tüm devletler hayatta kalmak için göreceli güç kazanımlarını arttırmaya çalıştıkları zaman, problemler ortaya çıkar. Eğer beklenen kazanımlar eşit bir şekilde paylaşılmamışsa, devletler işbirliği yapmaya tereddütlerle bakar. İşbirliği yapan belli bir devlet, işbirliğinden maksimum kazanım elde etse bile, o devlet diğer devletlerin çok kazanmasını istememektedir. Bu yüzden Neorealistlerin Güçler Dengesi dünyasında, devletin hayatta kalması diğer devletlere göre daha fazla güç elde etmesine bağlıdır, yani tüm güçler görecelilikle ölçülür.

Bölgesel Hegemonya

Bölgesel hegemonya bağımsız, güçlü bir devletin çevresindeki devletleri etkisi altına almasıdır.⁵⁹ “Tragedy of Great Power Politics” kitabında John Mearsheimer, uluslararası sistemin anarşik doğasından dolayı, devletler hayatta kalmaya çabalamaktadırlar ve diğer devletlerin niyetlerinin belirsizliğinden dolayı da devletlerin nihayetinde bölgesel hegemonya olmaya yöneldiklerini belirtmektedir. Mearsheimer'e göre küresel hegemonya olmak imkansızdır ve bir bölgenin bölgesel hegemonyası, başka bir devletin kendi bölgesinde hegemonya olmasını da istememektedir ve bunu engellemek için çalışmaktadır. Bu sebepten dolayı bir bölgede hegemonya olan devlet, diğer bölgelerde hegemonyaların oluşmaması için, bölgenin büyük devletlerinin kendi aralarında hegemonya olmak için çabalamalarını ve zaman ve enerjilerini buna harcamalarını

⁵⁸ Kenneth. Waltz, *Theory of International Politics*, New York: McGraw-Hill. 1979. s.184.

⁵⁹ John Mearsheimer, *The tragedy of great power politics*. WW Norton & Company, 2001. s.141.

istemektedir. Böylece diğer bölgenin hegemonyası bölgedeki kendi çıkarını korumuş olur.

Bir devletin bölgesel hegemonya olması için, o bölgenin tek güçlü ülkesi ve büyük bir devlet olması gerekmektedir. Eğer bölgede birden daha fazla büyük devlet var ise o bölgenin hegemonyası yoktur. Eğer bölgedeki bir büyük devletin, diğer büyük devletlere göre daha da güçlenerek bölgeyi etkisi altına alabilme potansiyeli var ise böyle devlete potansiyel bölgesel hegemonya devleti denir. Bununla beraber bölgesel hegemonya statüsüne çok nadir ulaşılır; çünkü yayılcılığın masrafları hegemonya statüsüne ulaşmadaki faydaları aşar. Bu sebeplerden dolayı potansiyel bir hegemonya, zararların minimum olacağı bir fırsatı beklemektedir.⁶⁰ Yani hegemonya olma masrafları ve riskleri, devletlerin hegemonya olduktan sonra elde ettiği sonuçlardan daha düşük olması gerekmektedir.⁶¹

Bir bölgenin hegemonyasının başka bir bölgedeki gücün hegemonya olmasını engelleyebilmesi o bölgedeki güçle dengesine bağlıdır. Eğer ki güçler bölgedeki büyük devletler arasında eşit dağılmış ise, diğer bölgenin hegemonyası için tehlikeli bir durum yoktur, çünkü bölge devletlerinden hiçbiri diğerine üstünlük sağlayacak kadar güçlü değildir. Eğer ki bölgede bir devlet potansiyel hegemonya seviyesine ulaştıysa, uzak bölgenin hegemonyası potansiyel bölgesel hegemonyanın komşu büyük güçlerini desteklemelidir ve tehdidi beraber kontrol etmelidirler. Bölgesel büyük güçler hegemonya yolundaki devleti dengeleyemiyorlarsa, uzak bölgenin hegemonyası gelip, potansiyel bölgesel hegemonya devletini dengeleyebilir. Bölgesel hegemonya potansiyel bölgesel hegemonyayı çevreler, tehdidi ortadan kaldırır ve bölgenin güçler dengesini yeniden inşa eder. Bir bölgenin hegemonyasının, diğer bölge hegemonyasını aralarındaki okyanuslara rağmen ve doğrudan kendisi için tehdit oluşturmamasına rağmen, önlemeye çalışmasının nedeni, diğer bölgede hegemonya bir devletin, kendi arka bahçesi saydığı

⁶⁰ John Mearsheimer, "Back to the future: Instability in Europe after the Cold War." *International security* 15.1 (1990): 5-56. s.13.

⁶¹ Paul HB. Godwin, "China as Regional Hegemon?." *The Asia-Pacific: A Region in Transition*, Honolulu: Asia-Pacific Center for Security Studies (2004): 81-101. s.83.

çevresindeki devletler ile kendine karşı dengelemeye çalışıp, bölgesindeki güçler dengesini değiştirme ihtimalidir.⁶²

1783 yılında ABD Britanya'dan bağımsızlığını kazandığında 13 eyaletten oluşan zayıf bir devlet idi. ABD, Britanya ve İspanya imparatorluğu ve yerel düşman kabileler tarafından çevreli idi. Sonraki 115 sene içerisinde "Manifest Destiny" atlı politikası ile Atlantik okyanusundan Pasifik okyanusuna kadar yayılan alana yerleşerek ve sıkı çalışarak bölgesel hegemonya haline gelmiştir. Toprak kazanmak için Meksika ve yerel halk ile savaştı. ABD yöneticileri o senelerde sadece toprak anlamında genişlemediler, aynı zamanda Avrupa güçlerini de Batı yarıküresinden çıkardılar. "Monreo Doktrini" olarak bilinen ve 1823 yılında ABD başkanı olan James Monroe kongreye seslenirken bunu dile getirmektedir. 1898 yılında ise Batı yarıküresindeki son imparatorluk çöküyor ve modern tarihte ABD bölgesel hegemonya statüsüne ulaşan ilk devlet oldu. ABD'nin batı yarıküresinde hegemonya olması için yaklaşık yüz yıl gerekti. Hegemonya statüsüne kavuştuktan sonra ise, Asya'da ve Avrupa'da hegemonyaların olmaması için, bu bölgelerin büyük güçlerini kontrol altına aldı.⁶³ Son iki asırda ABD'den başka devletler de bölgesel olmaya çabaladılar, fakat hiçbirisi bölgesel hegemonya statüsüne ulaşamadı. Bölgesel hegemonya olmak için iki önemli şart vardır: biri bölgedeki diğer büyük devletlerden zengin olmak, diğeri ise bölgede askeri anlamda en güçlü devlet olmak. Bu iki kritere ABD dışında son iki asırda sadece dört devlet ulaştı: Napolyon'un Fransa'sı, Wilhelm'in Almanya'sı, Nazi Almanya'sı ve SSCB. Avrupa'daki hiçbir potansiyel hegemonya, bölgedeki diğer rakiplerinden dolayı bölgesel hegemonya statüsüne ulaşamadı.⁶⁴

Realizmde Güç Geçişi Teorisi

Güç Geçişi Teorisi ilk olarak Organski tarafından 1958'de "Dünya Politikaları" kitabında dile getiriliyor. Siyasi, askeri ve ekonomik gücün eşit dağılması, yarış içinde olan devletler arasında çatışma ihtimalini arttırmaktadır ve tam aksine eğer iki devlet arasında askeri, siyasi ve ekonomik güç anlamında dengesizlik var ise, bu çatışma riskini

⁶² John Mearsheimer, *The tragedy of great power politics*. WW Norton & Company, 2001. s.142.

⁶³ John Mearsheimer, "China's unpeaceful rise." *CURRENT HISTORY-NEW YORK THEN PHILADELPHIA*- 105.690 (2006): 160. s.161.

⁶⁴ John Mearsheimer Age.

azaltmaktadır ve barış korunmaktadır. Saldırgan, durumdan memnun olmayan güçlü ülkeler arasından çıkar; yani güçlü olan değil, zayıf olan devletin saldırma ihtimali daha yüksektir. Organski'ye göre en güçlü devletler politik olarak modern ve sanayileşmiş ülkelerdir. Lider olan devletler ise ilk sanayileşmiş devletlerdir ve yeni sanayileşmiş devletler de bunlara liderlik konusunda meydan okumaktadırlar ve bu bir tesadüf değildir. Politik modernlik ve sanayileşme milleti de güçlendirmektedir.⁶⁵

Organski uluslararası politikada devletlerarası bir hiyerarşi olduğunu savunmaktadır. Devletler hiyerarşisi dört katmandan oluşmaktadır. Bu teorinin amacı uluslararası sistemde dönemsel çıkan savaş durumunu incelemek, güçlü bir devletin yerine başka bir güçlü devlet geçtiği zaman çıkan savaşların nasıl ve neden çıktığını incelemektir. Organski'ye göre dört tip devlet vardır. Bu dört devlet; "Domine eden devletler", "Büyük devletler", "Bölgesel güç devletleri" ve "Küçük devletler". "Domine eden devletler" ve "Büyük devletler" arasında güç değişimi olduğunda, çoğu zaman savaş çıkmaktadır.

- 1) "Domine eden devletler": En çok kaynaklara sahip devletlerdir. Bu kaynaklar nüfus, tutarlılık ve istikrar içinde olan üretim ve siyasi güçtür. Günümüzde böyle devletlere süper güç veya tek kutuplu sistemde hiper güç de denilmektedir.
- 2) "Büyük güçler": Süper güç devletler için potansiyel bir tehdittir ve süper güç devletlerin yerine geçmeye çalışmaktadır. Genellikle etkisini kendi sınırları dışında hissettirmeye çalışır.
- 3) "Bölgesel güçler": Kendi bölgesinde etkili olan fakat "Domine eden devletlere" meydan okuyabilecek kadar güçlü olmayan orta ölçekli devletlerdir. Aynı zamanda mevcut sisteme de meydan okuyamamaktadır.
- 4) "Küçük devletler": Geri kalan ulus devletlerdir. Kendi coğrafi konumunda etkilidirler. Az da olsa kendi sınırları dışında da etkileri bulunmaktadır.⁶⁶

Lemke bu sistemi bölgeselleştirmiştir ve her bölgenin kendi "Domine eden gücü", "Büyük güçleri" ve "Küçük güçleri" olarak bölgesel hiyerarşiler oluşturmuştur. Lemke'ye göre uluslararası sistemde bölgesel farklılıklar ve bölgesel sub sistemler vardır. "Regions of War and Peace" kitabında Lemke'ye göre devletlerin güç paritesinden ve statükodan olan memnuniyetsizliği dünyanın farklı bölgelerinde, Uzak Doğu, Orta Doğu,

⁶⁵ Abramo FK. Organski, "World politics." (1958). s.339.

⁶⁶ Age.

Latin Amerika, Afrika’da çıkan savaş nedenleriyle korelasyon ve benzerlik göstermektedir. Farklı bölgelerde bir devletin sanayileşmesi ve gelişmesi güç dengesini etkilemekte ve savaşa neden olduğunu ispatlamaktadır. Özellikle bir devletin güçlenmesinin en iyi göstergesinin GSYH’sı olduğuna dikkat çekmektedir. Lemke kitabında GSYH’yı ulusal güç kaynağının ölçme birimi olarak almaktadır.⁶⁷

Milli Çıkarlar

Milli çıkarlar bir ülkenin elde etmek için uğraştığı askeri, ekonomik veya kültürel hedeflerdir. Kökü Fransızca “raison d’Etat” deyiminden gelmektedir, anlamı “devletin varlık nedeni” olarak çevrilmiştir. Eski zamanlarda dini ve ahlaki nedenlerden dolayı milli çıkar ikinci plandaydı. Tarihte milli çıkarların her şeyden önce gelmesi gerektiğini ilk savunan Niccolo Machiaveli’dir. Devletler milli çıkar hedeflerine ulaşmak için güç kullanabilir, hatta savaşabilirler. Milli çıkarıcılar aynı zamanda ahlak normlarını ve uluslararası hukuku da eleştirmektedirler.⁶⁸ Tarihte ilk uygulaması Avrupa’da otuz yıllık savaş döneminde gerçekleşmiştir. Fransız Cardinal Richelieu Katolik olan yükselen Kutsal Roma İmparatorluğu etkisinden dolayı ve giderek artan bu etkiyi engellemek için, savaş zamanı kendilerinin de Katolik olmasına rağmen, Protestanların safında savaşmıştır. Sonraki yüzyıllarda Avrupa’da milli çıkar anlayışı daha da yayılmıştır. Sonraki yıllarda devletler sırf milli çıkarları için savaş başlatabiliyorlardı. Merkantilizm, milli çıkarın bir şekilde uygulanmasının ekonomik gerekçelendirmesi olarak görülebilir. Devletlerin milli çıkarlarını takip etmesi, günümüzdeki Realizm okulunun temellerinin atılmasına neden oldu. 1814-1815 Viyana Kongresinde Realizm okulu en tepe noktaya ulaştı. Kongrede birkaç büyük ve küçük devletin milli çıkarları dengelenmişti. İkinci Dünya savaşı sonrası modern Uluslararası İlişkiler Realizm teorisini kurumsallaştıran Alman bilim adamı Hans Morgenthau’un “Politics Among Nation” kitabında, “milli çıkarı” “politik realizmin altı prensibinde” listelemekte ve “çıkar” kavramını güç ile açıklamaktadır. Aynı zamanda Morgenthau milli çıkarı tanımlayan güç kavramının

⁶⁷ Douglas Lemke, *Regions of war and peace*. Vol. 80. Cambridge University Press, 2002. s.207.

⁶⁸ Lawrence S. Wittner ve Norman A. Graebner. "Pursuing the "National Interest": The Illusion of Realism." (1985): 282-287. s.282.

zamanla değişeceğini ve bazı durumda ekonomik gücün önemli, bazı durumda askeri ve bazı durumlarda ise kültürel gücün önemli ve etkili olacağını da savunmaktadır.⁶⁹

Milli çıkarlar bir ülkenin dış politikasını şekillendirmede en önemli rolü oynamaktadır. Bir lke için dış politikada öncelik ne ise, o yönde ekonomik etki yaratılmakta ve akabinde bu ekonomik etki, siyasi ve diplomatik etkiye dönüşebilmektedir. Rice'a göre bir ülkenin milli çıkarı, tüm dünya için barış ve refah sağlayabilmektedir. Büyük devletlerin sadece kendi işleri ile ilgilenmeyeceğini de savunmaktadır. Buna rnek olarak Soğuk Savaş zamanı ABD'nin Batı Bloğunda NATO öncülüğünde ve Sovyetler tehdidi karşısında, demokrasinin ve serbest piyasanın yayılması, ABD'nin milli çıkarı idi ve bunun sonucunda ise Batı Bloğunda refah, özgürlük, barış ve huzurun sağlandığını örnek vermektedir. Ayrıca bir ülkenin milli çıkarı ahlaki normlara, uluslararası hukuka, uluslararası kuruluşlara, dünya insanların çıkarlarına zıt değil, aksine bunlara olumlu katkı sağlayacağını savunur, ABD öncülüğünde kurulan Bretton Woods kuruluşları olan BM, IMF ve diğer çok taraflı kurumların sadece ABD'nin milli çıkarlarına hizmet etmediğini, aksine tüm insanlığa hizmet ettiğini savunmaktadır.⁷⁰ Nye ise günümüzün bilgi çağında devletlerin milli çıkarlarını çok iyi tanımlaması gerektiğini ve bilgi çağında olduğumuzu göz önünde bulundurarak sağduyulu hareket etmeleri gerektiğini savunmaktadır.⁷¹

2.2. Liberal Perspektif

Liberalizm uluslararası ilişkilerin önemli teorilerinden biridir. Bu teorinin derin bilimsel ve felsefi kökü vardır. Avrupa Aydınlanma döneminin en önemli iki ürününden biri olan Liberalizm modern sanayileşmiş toplumlar üzerinde ciddi etkiler bırakmış ve bu toplumları şekillendirmiştir. Temel prensipleri uluslararası işbirliği ve barıştır. XVII. ve XVIII. yüzyıllardan itibaren siyasi liberalizm asillik anlayışını ortadan kaldırmaya ve eşitliği sağlamaya başlamıştır.⁷² Liberal değerler Locke, Voltaire, Smith ve Kant gibi

⁶⁹ Scott Burchill, *The national interest in international relations theory*. Vol. 38. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005. s.35-36.

⁷⁰ Condoleezza Rice, "Promoting the national interest." *Foreign Aff.* 79 (2000): 45. s.47.

⁷¹ Joseph S Nye Jr, "Redefining the national interest." *Foreign Affairs* (1999): 22-35. s.35.

⁷² Eric B. Shiraev, "International Relations." New York: Oxford University Presses, 2014. s.80-87

felsefeciler tarafından Aydınlanma devrinde geliştirilmeye başlanmıştır. Liberal bilim adamlarını en çok Otuz Yıllık Savaş ve Aydınlanma etkilemiştir.⁷³

Locke 1689 yılında yayınlanmış olan “Two Treaties of Government” kitabında Liberalizme bağlayabileceğimiz birçok fikirleri tartışmıştır.⁷⁴ İnsanların doğal haklarının olduğuna ve hukuka dikkat çekmiştir. İnsanların boş bir levha olarak doğduğunu, önceden herhangi bir rol biçilmemiş veya günahlı doğmadığını, diğer insanlar ile eşit olduğunu savunmuştur. Bunu kendisi Doğal Hal diye adlandırmıştır. İnsanların başta boş bir levha olduğunu ve zamanla, kendi tecrübeleri ve yaşantıları ile kendilerini şekillendirdiklerini savunmuştur. Anarşinin en iyi sivil hükümet sayesinde azaltılabileceğini ilk dile getirenlerdendir. Hükümet olduğu zaman insanların daha rasyonel davrandığını ve hukuka uyduklarını savunmuştur. Locke’ye göre sivil hükümet sayesinde vatandaşlar en temel haklar olan sağlık, mülk ve özgürlükler, gibi hakları elde edebileceklerdi.⁷⁵ Locke’nin bu fikirleri Amerikan ve Fransız Devrimlerinin öncülerini ciddi anlamda etkilemiştir.⁷⁶ Liberalizmin diğer önemli öncülerinden biri olan Kant “Perpetual Peace”de ulusların uygulamaları için barış programının ilkelerini geliştirmiştir. Bu programda devletler tarafından işbirliğin, güvenliğin, barışın ve eşit kazancın sağlanması için ortak hareket etmelerini talep etmektedir.⁷⁷ Bu eserdeki dördüncü fikirde demokratik devletlerin birbiriyle savaşmayacağını, çünkü savaşın popüler olmadığını, birçok masrafı ve diğer yükleri beraberinde getirdiğinden, devleti yönetenler sonraki seçimde kazanamama korkusundan dolayı, savaşa başvurmayacağını da belirtmiştir. Liberalizmi savunanlar devletlerin ekonomik anlamda birbirine bağlı olduktan sonra savaşın uluslararası ilişkiler sisteminde önlenilebileceğine inanmaya başlamışlardır.⁷⁸

Liberalizm sınırlı hükümet ve bilimsel rasyonalizmi getirmiştir ve bireylerin devletin keyfi güç kullanmasından, eziyetinden ve batıl inançlardan özgür olması gerektiğini

⁷³ “Notes on the Enlightenment and Liberalism.” 2002 <http://uregina.ca/~gingrich/en318f02.htm>

⁷⁴ John Locke and Thomas Peter Ruffell Laslett. *Two treatises of government*. London: Churchill, 1713.

⁷⁵ John Locke, “Two Treatises on Government.” Lonang Institute. 1680-1690. <http://lonang.com/library/reference/locke-two-treatises-government/loc-202/>

⁷⁶ “Foundations of American Government.” American Government. <http://www.ushistory.org/gov/2.asp>

⁷⁷ Immanuel Kant, ve Ted Humphrey. *To perpetual peace: A philosophical sketch*. Hackett Publishing, 1970.

⁷⁸ Eric B. Shiraev, *International Relations*. New York: Oxford University Presses, 2014. s.80.

savunmuştur. Aynı zamanda siyasi özgürlük, demokrasi, kanun tarafından korunan haklar, hukuk önünde herkesin eşitliği ve bireylerin özgürlüğünü korumuştur. Liberalizm toplumda bireysel rekabeti ve piyasa kapitalizmi ile sınırlı olan kaynakları toplumun verimli kullanması ile toplumun refahını arttırdığını savunmuştur. Soğuk savaş sonrası demokrasinin iki yarıküreye de yayılması ve küreselleşmenin artmasından sonra liberal fikirler daha da yaygınlaştı ve günümüzde en güçlü ve etkili bir doktrin haline geldi.⁷⁹

Uluslararası ilişkiler Liberalizmi üç temel prensipten oluşmaktadır:

- 1) Güç Politikasının sonuç almada tek yöntem olduğunu reddeder. Realizmin güvenlik ve silahlanma prensibini sorgular.
- 2) Ortak kazanıma ve işbirliğine önem verir.
- 3) Devletin tercihlerini ve siyasi seçimini şekillendirmek için uluslararası örgütlerin kurulmasını ve devlet dışı aktörleri destekler.⁸⁰

Liberaller uluslararası ilişkilerde kurumların önemli rolleri olduğuna inanmaktadırlar. Uluslararası ilişkilerde barışın ve işbirliğinin önemine vurgu yapmaktadırlar. Doğru uluslararası kurumlar ve kültürel ve ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılık yoluyla devletler herhangi bir çatışma riskini azaltabilmektedirler. Karşılıklı bağımlılığın üç ana bileşeni vardır; devletler ekonomi, kültür ve finans başta olmak üzere, çeşitli şekillerde işbirliği yaparlar, devletlerin birbiriyle kurduğu ilişkilerde güvenlik en önde gelmemektedir ve askeri güç genellikle kullanılmaz.⁸¹ Ayrıca, liberaller uluslararası diplomasiinin devletlerin problemleri dürüstçe ve şiddetsiz bir şekilde çözebilmeleri için etkili bir araç olduğunu savunurlar.⁸² Realistlerin eleştirdiği gibi devletlerin harekete geçme kaynağı ütöpik amaçlar veya altruizm değil, aksine çıkarlardır.⁸³ Uygun kurumların ve diplomasiinin sayesinde Liberaller devletlerin kazancını maksimize edip, çatışmayı minimize edeceğine inanmaktadırlar.⁸⁴

⁷⁹ Burchill, Scott, ve diğerleri. *Theories of international relations*. Palgrave Macmillan, 2013. s.55.

⁸⁰ Eric B. Shiraev, Age.

⁸¹ Eric B. Shiraev ve Vladislav M. Zubok. *International Relations*. New York, NY:Oxford University Press. 2014. s.86.

⁸² Age.

⁸³ Ole R. Holsti, "Theories of International Relations." *Explaining the History of American Foreign Relations* (2004). s.12.

⁸⁴ Eric B. Shiraev ve Vladislav M. Zubok, Age.

Karşılıklı Bağımlılık

Küreselleşmiş dünyada “Karşılıklı Bağımlılık” terimi sıkça kullanılmaktadır. Karşılıklı bağımlılık devlet ve devlet dışı tüm aktörlerin birbirine bağlı halde olması durumudur. Bağımlılık belli bir devletin dış güçler tarafından ciddi bir şekilde etkilenmesi veya aynı devletin dış güçler tarafından yönlendirilmesi durumudur. Karşılıklı bağımlılık ise ortak bağımlılık anlamına gelmektedir. Dünya politikasında ise karşılıklı bağımlılık belli bir olaydan devletlerin veya diğer aktörlerin karşılıklı etkilenmesi hadisesidir.⁸⁵ Karşılıklı bağımlılık sadece barış ve işbirliği anlamına gelmiyor, aksine aktörler arasında ilişkiyi, bağımlılığı, işbirliği ve çatışma da dahil farklı alanlarda etkileşimi temsil etmektedir. Karmaşık karşılıklı bağımlılık ise iki karşı görüşün kombinasyonudur, yani güç politikası ve ekonomik liberalizmin birleşimidir. Karşılıklı bağımlılık eşit dengeli karşılıklı çıkar olarak tanımlanmamalıdır. Bağımlılık asimetriktir ve bir aktörün diğer aktörle yaptığı işte birine daha fazla etki kaynağı sağlayacaktır. Karşılıklı bağımlılıkta bir taraf daha az bağımlı olur ve belli bir konuda pazarlık yapıldığında az bağımlı olan taraf bu gücü kullanabilmektedir.⁸⁶

Karşılıklı bağımlılığın üç ana özellikleri:

1) Çoklu kanallar

Realizmin tek önemli aktörü devlet olarak kabul etmesinin aksine, toplumları, devletlerarası, hükümetler arası ve milletlerarası ilişkileri sağlayan çoklu kanalların olduğunu kabul eder. Karşılıklı bağımlı karmaşık dünyada sadece devlet elitlerinin resmi ve gayri resmi etkileşimi toplumların bağı için önemli değildir, aksine devlet dışı aktörlerin ve ulus aşırı örgütlerin gayri resmi ilişkileri de önem kazanmaya devam etmektedir. Çok uluslu firmalar ve bankalar devletlerin iç ve devletlerarası ilişkilerine çok etkisi vardır. Bu aktörlerin kendi çıkarları vardır ve devletlerin iletişim kuşağı olarak

⁸⁵ Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye. "Power and Interdependence revisited." (1987): 725-753. s.735.

⁸⁶ Age.

hizmet etmektedirler ve devlet politikalarını birçok ülkede birbirine hassas hale getirmektedirler.⁸⁷

2) Sorunlar arasında hiyerarşi olmaması

Karmaşık bağımlılık olan dünyada sorunlar arasında bir hiyerarşi yoktur. İç ve dış politikayı bölen çizgi bulanıklaşmakta ve devletlerarası kesin bir gündemden söz edilememektedir. Sürekli ve açık olarak ayarlanmayan birçok sorunlar söz konusudur. Gündemi her zaman askeri güvenlik meşgul etmez.⁸⁸ Dış politika gündemi çok daha çeşitlidir. Realizmin tersine sadece askeri konular en önemli değildir, diğer herhangi bir konunun da her zaman en önemli gündem konusu olma ihtimali vardır.⁸⁹

3) Askeri gücün küçük rolü

Realizmin devletlerin hayatta kalmaları için nihayet elde etmesi gereken askeri gücü arttırmasını savunmasını liberalizm kabul etmez ve askeri güç arka planda kalır. Karmaşık karşılıklı bağımlılıkta ekonomik konularda müttefikler arasında anlaşmazlıklar olduğu zaman askeri gücün pek önemi yoktur, fakat karşı blok ile olan siyasi ve askeri ilişkiler için önemlidir. Karşılıklı ilişkilerde gücün etkileri sınırlıdır, çünkü günümüzde her geçen gün önem kazanan iktisadi ve ekoloji konulardaki sorunları çözmek için güç uygun bir araç olma özelliğini yitirmiştir ve başvurulduğu takdirde ciddi zararlara ve tahribatlara yol açabilmektedir.⁹⁰ Aslında nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların yarattığı tahribatları tüm aktörler bilmektedirler.⁹¹

Liberallere göre, bir alanda devletlerin arasında işbirliğinin olması, diğer alanlarda da işbirliğinin başlamasına yol açmaktadır. Karşılıklı ticaret ve bağlar sayesinde devletlerin arasındaki iletişim gelişir, yanlış anlaşılmalara azalır, kültürel ve kurumsal bağlar sayesinde ise olası çatışmalar önlenir.⁹² Karşılıklı bağımlılığın en etkili si ekonomik anlamda karşılıklı bağımlı olmaktır. Ekonomik olarak karşılıklı bağımlılık iş bölümünün sonucudur. Askeri savaşlarla elde edilebilecek ürünler, ticaret yoluyla daha kolay elde

⁸⁷ Robert O. Keohane, ve Joseph S. Nye. *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Boston: Little, Brown & Co. 1977. s.26.

⁸⁸ Age.

⁸⁹ Waheeda Rana, "Theory of Complex Interdependence: A Comparative Analysis of Realist and Neoliberal Thoughts." *International Journal of Business and Social Science* 6.2 (2015). s.291.

⁹⁰ Robert O. Keohane, ve Joseph S. Nye. Age.

⁹¹ Rana, Waheeda. Age.

⁹² Katherine Barbieri, "Economic interdependence: A path to peace or a source of interstate conflict?." *Journal of Peace Research* 33.1 (1996): 29-49. s.31.

edilebilmektedir. Uluslararası ekonomik sistemin tüm katılımcıları kendi kendine üretmedikleri ürünleri başkalarından alabilmelidirler. Cournot'e göre, ekonomik sistemin tüm parçaları birbirine bağlıdır ve birbirini etkilemektedirler. A ürünün üreticisinin üretimindeki artış, B ve C ürünlerine olan talebi arttırmaktadır ve B ve C ürünlerini satanların elde ettiği gelir ve tepki nihayetinde A ürününe olan talebi arttırmaktadır.⁹³ Özellikle ülkeler arasındaki ticaretin simetrik olduğu zaman, iki veya birkaç devlet arasında barış daha da kalıcı olur. Devletler kendi aralarında ticaret yaptıkça, ticaretten kazanma arzusu daha da artmaktadır ve bu devletleri birbiriyle işbirliği yapmaları konusuna teşvik etmektedir. Devletler ekonomik anlamda birbirine ne kadar bağlı ve aralarındaki ticaret oranı ne kadar yüksek ise, doğacak çatışmadan iki tarafın da zararına olacağından, savaşla elde edeceği kazancı, ticaret yoluyla elde edebileceğinden, ekonomik karşılıklı bağımlılık devletlerin birbiriyle çatışma riskini azaltıp, işbirliği sağlamaktadır.⁹⁴

Liberal Kurumsalcılık.

Kurumsal Liberalizm veya Liberal Kurumsalcılık NATO, OECD veya BM gibi kurumlar ve örgütlerin devletlerin birbiriyle olan işbirliğine yardımcı olabileceğini ve arttırabileceğini savunmaktadır. Realizm gibi Liberal Kurumsalcılık da faydacı ve rasyoneldir. Devletlerin uluslararası sistemde rasyonel aktör olduğunu savunmaktadırlar.⁹⁵ Devletlerin milli ve askeri çıkarları ön planda olduğundan, uluslararası kurumlara fazla önem vermeyen realistlerden farklı olarak, Liberalizme göre uluslararası kurumlarda devletlerin siyasi pazarlık yapma şansı artmaktadır. Uluslararası kurumlar uluslararası gündemi belirlemekte yardımcı olmakta, politik eylemler için katalizör rolünü üstlenmekte ve küçük devletleri de bağlayabilmektedir.⁹⁶ Liberalizmde uluslararası kurumlar belirsizliği, enformasyon bedelini ve ihanet korkusunu azaltır. Kurumların yardımıyla yanlış bilgi ve yanlış algılamadan doğan korku ve düşmanlığın

⁹³ Antoine Augustin Cournot ve Irving Fisher. *Researches into the Mathematical Principles of the Theory of Wealth*. Macmillan Co., 1897. s.127.

⁹⁴ Mark J. Gasiorowski, "Economic interdependence and international conflict: Some cross-national evidence." *International Studies Quarterly* 30.1 (1986): 23-38. s.37.

⁹⁵ Keohane, Robert O. ve Lisa L. Martin. "The promise of institutionalist theory." *International security* 20.1 (1995): 39-51. s.39.

⁹⁶ Rana, Waheeda. "Theory of Complex Interdependence: A Comparative Analysis of Realist and Neoliberal Thoughts." *International Journal of Business and Social Science* 6.2 (2015). s.295.

geliştirilmiş olan uluslararası eğitim ve iletişim sayesinde ortadan kaldırılacağına inanılmaktadır. Kurumsalcılara göre uluslararası sistemdeki kendi kendine yardım et kuralının, devletlerin toplam pozitif sonuç odaklı işbirlikleri sayesinde azaltılabileceğini veya ortadan kaldırılabilmesine inanılmaktadır.⁹⁷

Mearsheimer'in eleştirisine Keohane ve Martin, kurumlar devletlerin davranışlarını yönlendirmede etkilidirler, ama nasıl ve hangi şartlarda bunların gerçekleşeceği tespit edilmedi, diye cevap vermektedirler.⁹⁸ Uluslararası sistemde işbirliği doğrudan ortaya çıkmamıştır, işbirliğini zaman içerisinde devletler birbiriyle çalışarak elde etmeleri gerekir. Dünya siyaseti homojen olarak savaş halinde değildir, işbirliği konudan konuya ve zamandan zamana değişmektedir.⁹⁹ Liberallere ve neoliberallere göre ise, kurumlar devletlerarası işbirliğine ulaşılması için bir araçtır, fakat devletleri karşılıklı işbirliği için motive eden sadece ortak çıkarlardır. Eğer ki devletler çıkarlarından emin olurlarsa, işbirliği yapmaktan çekinmezler. Neoliberal kurumsalcılık devletlerin birbirlerinin niyetini bilmeyen rasyonel aktörler olduklarını ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini kabul etmektedir. Robert Keohane'ye göre, kurumlar devletlerin amaçlarına ulaşmaları için önemlidir.¹⁰⁰ Kurumların devletlerin arasındaki belirsizliği kaldırmak için avantajı vardır. Bu da sıfır toplamı oyunu azaltmaktadır. Ortak çıkar olmasına rağmen, devletlerin ahenkli bir şekilde işbirliği yapmaları için ve başkalarının taleplerini de karşılamak için aktif bir şekilde politikaların güncellenmesi gerekmektedir ve buna ulaşmanın en iyi yolu kurumlardan geçmektedir.¹⁰¹

Axelrod ve Keohane'ye göre, işbirliği bir ahenk değildir. Ahenk için çıkarların tamamen birbiriyle uyum içinde olması gerekmektedir, işbirliği ise birbirine zıt ve birbirini tamamlayan çıkarların olduğu durumlarda da mümkündür. Böyle durumlarda aktörler, karşı tarafın beklentisine göre kendi davranışlarını şekillendirmektedirler. Bu açıdan işbirliği ahlaken doğru diye de kabul edilmemektedir. Aynı zamanda anarşinin de doğru tanımlanması gerekmektedir, yani anarşi sadece dünya sisteminin ortak yönetim

⁹⁷ Ole R. Holsti, "Theories of International Relations." *Explaining the History of American Foreign Relations* (2004). s.12.

⁹⁸ Robert O. Keohane ve Lisa L. Martin. "The promise of institutionalist theory." *International security* 20.1 (1995): 39-51. s.40.

⁹⁹ Robert Axelrod ve Robert O. Keohane. "Achieving cooperation under anarchy: Strategies and institutions." *World Politics: A Quarterly Journal of International Relations* (1985): 226-254. s.226.

¹⁰⁰ Robert O. Keohane, *After Hegemony. Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton: Princeton University Press, 2005, s.245.

¹⁰¹ Age.

eksikliğidir. Dünya siyasetinin anarşi olması, örgütün tamamen olmadığı anlamına da gelmemektedir. Devletler bazı konularda birbiriyle işbirliği yaparken, bazı konularda işbirliği yapmayabilirler.¹⁰² Kurumlar hiçbir ülkenin gücüne, çıkarına bakmaksızın, çatışmaları ve savaşları çözmek için, devletlerin bir arada işbirliği yapması için uygun ortam sunan ve savaş ihtimalini her zaman azaltan araçlardır.¹⁰³

Ticari Liberalizm veya Ticari Barış Teorisi (Ekonomik İlişkiler)

Ticari liberalizm, uluslararası ilişkiler Liberalizm teorisinin önemli bir dalıdır. Ticari liberalizme göre serbest ticaret ve ekonomik karşılıklı bağımlılık ve bunların küresel finans kurumları ve çok uluslu şirketler tarafından desteklenmesinin barışı sağlayacağı savunulmaktadır. Daha XVII. yüzyılda Immanuel Kant, er veya geç tüm uluslara ulaşacak olan ticaret ruhunun savaş ile bir araya gelemeyeceğini, ticaret ile uğraşan ulusların birbiriyle savaşmayacağını savunmuştur.¹⁰⁴ XVIII-XIX. yüzyıllarda ticari liberalizm daha teori haline gelmemiş iken, İngiliz iktisatçısı Adam Smith'i bu teoriyi savunan ilk bilim adamlarından biri olarak sayabiliriz. Smith'in çalışmaları kaynaklar için savaş ve açık pazarlar arasında karşılıklı bağımlılığı tespit etmeye yönelik idi. Ayrıca Smith iktisat ve siyasetin, sivil toplumun ve devletin birbiriyle olan ilişkisine ve birbirine olan etkisine de dikkat çekmiştir. Sonradan benzer çalışmaları Avusturyalı iktisatçı Joseph Schumpeter de yapmıştır.¹⁰⁵ Daha sonra 1930'larda Stalley ticari liberalizm hakkında ilk ciddi çalışmaları yapmıştır ve ticaretin işbirliği için altyapı sağladığını, fakat işbirliğini garanti etmediğini savunmuştur.¹⁰⁶ 1980'lerden sonra ise ticari liberalizm hakkında en çok çalışma yapan bilim adamları Andrew Moravcsik ve Robert Keohane'dir.

Ticari liberalizmin temeli liberalizmin temelinde yatan temel varsayımdan gelmektedir, yani toplumun istekleri devletler üzerinden ifade edilmektedir.¹⁰⁷ Uluslararası sistemde devletler en önemli aktörlerdir, fakat taleplerin şekillenmesi

¹⁰² Robert Axelrod ve Robert O. Keohane. "Achieving cooperation under anarchy: Strategies and institutions." *World Politics: A Quarterly Journal of International Relations* (1985): 226-254. s.226.

¹⁰³ Robert O. Keohane, ve Lisa L. Martin. "The promise of institutionalist theory." *International security* 20.1 (1995): 39-51. s.50.

¹⁰⁴ Иммануил Кант, *К вечному миру. Философский проект*. DirectMEDIA, 2002. s.26.

¹⁰⁵ Zachary R. Zellmer, "The New Liberalism of International Relations in Context: An Analysis of Andrew Moravcsik's 'Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics'." (2016). s.5.

¹⁰⁶ Robert O. Keohane, "International liberalism reconsidered." *Power and Governance in a Partially Globalized World* 39 (2002). s.186.

¹⁰⁷ Andrew Moravcsik, "Taking preferences seriously: A liberal theory of international politics." *International organization* 51.04 (1997): 513-553. s.515.

konusunda devletlerin içindeki en önemli aktörler sosyal gruplardır ve bu sosyal gruplar devletleri kendi isteklerini ifade edebilecekleri bir platform olarak görmektedirler, dolayısıyla sosyal gruplar dünya arenasındaki politik aktörlerin davranışlarını etkilemektedirler.¹⁰⁸ Bu teorinin temeli ekonomik karşılıklı bağımlılığa dayanmaktadır. Teoriye göre eğer tek siyasi ve ekonomik kurumların yardımıyla serbest ticarette tüm katılımcıların kazancı eşit olacaktır. Eğer ki dünya siyaset ve ekonomik sistemi tek ise ve güçlü aktörler gelişmekte olan devletlerin de sorumluluklarını kabul ederlerse, serbest ticaret tüm devletler için faydalı olacaktır.

Teoriye göre ticaret doğası gereği devletleri barışa götürmektedir. Birbiriyle karşılıklı ihtiyaçları doğrultusunda ticaret yapan, biri alıcı, diğeri satıcı olan iki ulus, birbirlerine ekonomik olarak bağılıdır ve birbirleriyle savaşma riskleri düşüktür. Ticaret kendi başına barışa garanti vermez, fakat eşit koşulları sağlayan siyasi ve ekonomik kurumların yardımıyla, devletlerin çıkarını koruyan ve gelir getiren ürünleri üretip satması, savaşmasından daha mantıklı ve tercih edilebilir gelmektedir. Uluslararası sistem devletleri teşviklerle belli bir davranış biçimine itecek ve onları gözlemleyecek kurallar geliştirerek, devletlerin barışçıl hareket etmelerinin sağlayabilecektir. Bu teoriye göre korumacılık ve ekonomik milliyetçilik sadece uluslararası sistemin istikrarsızlaşmasına yol açmaktadır. Devletlerin ticari korumacılığı ve bazı kendi sektörlerine parasal yardımlarda bulunması, halkın genel refahını kötü etkiler ve büyük sosyal grupların devlet üzerinde baskısı artar.¹⁰⁹ Ticari barış teorisi sadece demokrat devletlerin kendi aralarındaki ilişkiler için geçerli değildir, aksine demokrat olan ve olmayan veya demokrat olmayan iki devlet arasında da barışı sağlayacağı savunulmaktadır. Montesque bunun nedenini şöyle açıklamaktadır: "Hukuk ve ticaret ruhu daha kibar davranışa itmektedir ve bu yüzden barış sağlanmaktadır."¹¹⁰

¹⁰⁸ Zachary R. Zellmer, "The New Liberalism of International Relations in Context: An Analysis of Andrew Moravcsik's 'Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics'." (2016). s.7.

¹⁰⁹ Andrew Moravcsik, "Liberal theories of international relations: a primer." *Princeton, NJ: Princeton University* (2010). s.10.

¹¹⁰ Nibal Attia, "The democratic peace theory: Validity in relation to the European Union and Peaceful cooperation between United States and China." *International Journal of Peace and Development Studies* 7.2 (2016): 15-17. s.17.

Yumuşak güç

XXI. yüzyılda internetin halkın kullanımına verilmesi, küreselleşmenin ilerlemiş olması, ulaşım ve iletişimin kolaylaşması ve ucuzlaması, teknolojik ilerlemeler, sivil toplum kuruluşlarının yaygınlaşması ve güçlenmesi, küçük ve zayıf devletlerin halklarının milliyetçi olmaları ve dünya devletlerinin ekonomik olarak birbirlerine bağlı olması, bir devletin başka bir devlete karşı saldırıda bulunması veya işgal etmesi çok zorlaşmış olup, saldırgan devlete ağır yükümlülükler getirmektedir. Ayrıca böyle bir girişim ekonomik olarak da ağır sonuçlar doğurmaktadır. 100 sene önce toprak işgal etmek veya sert güç kullanarak bir sonuç elde etmek ile bugün aynısını yapmak neredeyse imkânsızdır veya devletler için ağır sonuçlar doğuracağından dolayı tercih edilmemektedir. Bu sebeplerden dolayı devletler günümüzde “sert güç” yerine “yumuşak güç” geliştirmeyi ve gerektiğinde istenilen sonucu elde etmek için kullanmaktadırlar. “Yumuşak güç” bir devletin kültürü, ideolojisi, film endüstrisi, TV Showları, mutfağı, modası ve buna benzer şeyleri olabilmektedir.¹¹¹

“Yumuşak güç” kavramı ilk olarak J. Nye tarafından 1980 yılında dile getirilmiştir.¹¹² Nye’e göre güç kendi istediğini başkalarına kabul ettirme veya yerine getirme davranışdır. Bunu yapmanın birkaç yolu vardır: tehdit ederek veya güç kullanarak sonuç elde etme, parasal teşviklerle sonuç elde etme veya onları cazibeleriyle kendine çekip, beraber hareket etmeye ikna etmektir. Yumuşak güç başkalarını zorla değil, gönüllü olarak beraber hareket etmesini sağlayan güçtür. Yumuşak gücü sadece devletler kullanmaz, aksine Devlet Dışı Örgütler ve Uluslararası Kurumlar da kullanmaktadırlar. Nye’e göre yumuşak güç, istenilen sonucu dolaylı yoldan elde ettiren, “gücün ikinci yüzü” olarak da görülmektedir. Bir ülkenin yumuşak gücü üç kaynağa dayanmaktadır, bunlar: 1) Kültür-yani bir ülkenin kültürünün, evrensel veya başkalarına çekici ve cazip gelmesi; 2) Siyasi değerleri- içeride ve dışarıda insanlar tarafından saygı duyulması ve sevilmesi; 3) Dış politika- başkaları tarafından meşru ve ahlaki açıdan uygun görülmesidir.¹¹³

¹¹¹ Joseph S. Nye, "Soft power." *Foreign policy* 80 (1990): 153-171. s.155.

¹¹² Joseph S. Nye, *Soft power: The means to success in world politics*. PublicAffairs, 2004.

¹¹³ Joseph S. Nye, *The future of power*. PublicAffairs, 2011. s.84

Yumuşak güç kaynakları çekicilik üreten varlıklardır ve bu varlıklar karşı tarafı cezbedip, kabullendirmektedirler. Nye'e göre çekicilik her zaman zorlamadan daha etkilidir. Örneğin: insan hakları, demokrasi, bireysel imkanlar çok cazip değerlerdir.¹¹⁴ Eğer bir ülkenin kültürü, siyaseti ve değerleri başkalarına çekici değil de itici geliyorsa, o zaman o ülkenin yumuşak gücü engellenmiş olur. Nye'e göre devletlerin yumuşak gücü kontrol altında tutması, sert güçten daha zordur. Bunun iki nedeni vardır: 1) yumuşak gücün en önemli kaynakları hükümet gücünün dışındadır; 2) yumuşak güç dolaylı yoldan çalışmaktadır ve bazen gelişmesi için yıllar gerekebiliyor.¹¹⁵

Bu bölümde gördüğümüz gibi uluslararası ilişkilerin iki ana teorisi olan Realizm ve Liberalizm ile ilgili temel varsayımları ve kavramları incelenmiştir. Birinci bölüm ikinci ve üçüncü bölümü anlamamızı ve kavrayabilmemizi kolaylaştırmak için tamamen teorik altyapı ve arka plan hazırlamaktadır. Realizm teorisi, devletlerin daha çok askeri, güvenlik, savunma, politik, diplomasi alanlarında davranışları, ilişkileri ve milli çıkarları korumak için yaptığı adımları anlamamızı sağlıyor. Güçler dengesinin neden önemli olduğunu, bölgesel hegemonyanın ne olduğunu ve güç geçişinin ne zaman ve nasıl olduğunu da Realizm teorisi bize açıklamaktadır. Liberalizm teorisi bize daha çok devletlerin ticaret yaparak barış içinde kalabileceklerini, insani ilişkilerin ve devlet dışı aktörlerin de uluslararası sistemde önemli olduklarını, uluslararası kurumların devletleri bir araya getirmede ve işbirliği sağlama konusunda önemli rollerinin olduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda devletlerin artık sert, yani askeri ve ekonomik güç yerine yumuşak güçlerini geliştirdiklerini, yumuşak güç kullanmanın niçin önemli olduğunu anlamamızı sağlamaktadır. İki teorinin de birbirinden ayrıştığı noktaları olduğu gibi birbirini tamamladığı alanları da vardır. Fakat Orta Asya devletleri ve Çin'in arasındaki ilişkiyi sadece Liberalizm veya Realizm veya herhangi bir başka teori ile anlamak mümkün değildir. Ancak Realizm ve Liberalizm gibi iki ana teoriyi aynı anda incelediğimiz ve gerçekleşmiş örneklere uyguladığımız zaman, neden Çin'in 2000'lerden itibaren Orta Asya'da etkisinin arttığını anlamamızı kolaylaştırmaktadır.

¹¹⁴ Joseph S. Nye, *Soft power: The means to success in world politics*. PublicAffairs, 2004. s.x.

¹¹⁵ Age.

3. Çin'in 2000'lerden Beri Orta Asya'daki Yükselişinin Belirleyici Noktalarını Anlamak

3.1. Çin'in Yükselişinin Belirleyici Faktörleri

Sovyetler zamanında beş Sovyet Sosyalist Orta Asya Cumhuriyetinin doğrudan Çin ile ilişki kurması Moskova merkezi yönetiminden dolayı kısıtlı idi. Tüm önemli görüşmeler Moskova üzerinden gerçekleştiriliyordu. 1990'ların başlarında beş Orta Asya Cumhuriyeti bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra, bağımsızlıklarını ilk tanıyan ülkeler arasında Çin de vardı.¹¹⁶ Bu ülkeler ile Çin arasında 1992'de ilk diplomatik ilişkiler kuruldu. Orta Asya'da ilk yıllarda oluşan ideolojik boşluğu farklı ülkeler ve unsurlar doldurmaya çalıştı. Başta ABD olmak üzere diğer batı ülkeleri de Orta Asya'da varlığını hissettirmeye çalıştı, fakat Batı politikalarına şüpheyile yaklaşan Orta Asya Cumhuriyetleri, Çin'i daha güvenilir ve kendilerine yakın hissettiler. Çin'in Batı ülkelerinden en büyük farkı ise bu ülkelerin iç işlerine karışmama, şart koymama, sorunları dayatmalar veya tehditler ile değil müzakereler ile çözme, eşit ilişkiler kurma, kendi değerlerini dayatmama ve liderlik iddiasında bulunmama olduğu ve bu şekilde stratejileri takip ettiği için Çin, Orta Asya Cumhuriyetleri tarafından daha güvenilir olarak kabul görmüştür.¹¹⁷ İlişkilerin kurulduğu ilk yıllardan itibaren Çin için Orta Asya Cumhuriyetleri ile dış politikada ekonomi ve güvenlik öncelik olmuştur.

Çin'in 2000'lerden itibaren Orta Asya Cumhuriyetlerinde her alanda etkin olmasının belli sebepleri vardır. Çin'in Orta Asya'da tesiri bazı alanlarda çok güçlü iken bazı alanlarda zayıftır, ama yine de etkilidir ve bu etki yıldan yıla artmaya devam etmektedir. Çin'i Orta Asya'da etkili olmaya iten iki ana neden mevcuttur. Birincisi güvenlidir, ikincisi ise ekonomidir. Ayrıca bu iki ana nedene doğrudan ve dolaylı bağlı olan diğer nedenler de mevcuttur. Çin'in güvenlik için Orta Asya'da aktif olmasını gerektiren birçok sebep söz konusudur. Sincan Özerk Bölgesinin bağımsızlık için Çin hükümeti ile savaşması, Afganistan'daki güç boşluğundan dolayı ortaya çıkan ve geçmişten beri var

¹¹⁶ Sun Zhuangzhi, "The Relationship between China and Central Asia." *Eager eyes fixed on Eurasia*, Sapporo, Japan: Slavic Research Center, Hokkaido University (2007): 41-63. s.49.

¹¹⁷ Roman Muzalevsky, "China's Rise and Reconfiguration of Central Asia's Geopolitics: A Case for US" pivot" to Eurasia." *Current Politics and Economics of Northern and Western Asia* 24.2/3 (2015): 369. s.55.

olan radikal İslamcı terör örgütleri ve bunların Orta Asya'ya, özellikle Çin ile sınırları olan Kırgızistan'a ve Tacikistan'a yayılma tehlikesi, bu nedenlerden dolayı Orta Asya'nın istikrarsızlaşma ihtimali,¹¹⁸ bölgede ABD üslerinin açılmasının engellenmesi en önemli sebeplerdendir. Çin'in bir diğer hedefi de ABD'nin Orta Asya'da varlığını minimize etmek, ŞİÖ ile NATO'ya karşı dengelemektir.¹¹⁹

Çin'i Orta Asya'ya iten ekonomik sebeplerden en önemlisi enerjidir. Çin'in hızla büyüyen dev ekonomisi için petrol ve doğalgaza ihtiyacı vardır, Orta Asya ise petrol ve doğalgaz bakımından zengindir ve bunların Çin'e ulaştırılması açısından da güvenlidir.¹²⁰ Beş Orta Asya Cumhuriyetinin toplam nüfusu 68 milyon kişi ve kişi başına düşen milli geliri ortalama 6.000 ABD dolarıdır. Bu ülkeler gelişmemiş sanayileri ile Çin sanayisi için önemli bir pazardır. Çin için Orta Asya'yı ekonomi açıdan önemli hale getiren bir diğer neden ise Çin'in Yeni İpek Yolu Projesidir (YİYP). Bu proje Orta Asya'dan uzanıp giden tarihi İpek Yolunun, karayolu, demiryolu, denizyolu ve havayolu ile modernleştirilmiş versiyonudur. Bu projenin en önemli kısmı Orta Asya'dan geçmektedir. Doğrudan denize açılmadığı için geri kalmış olan Sincan Özerk Bölgesi için de YİYP ayrı önem taşımaktadır. Ekonomik kalkınma ile terörü bitirmek isteyen Çin, bu proje sayesinde Sincan'ı Orta Asya'ya, oradan da dünyaya entegre edip, ticaret yapmasını kolaylaştırıp, kalkınmasını sağlamak istemektedir.¹²¹

Çin'in yumuşak güç kullanımı açısından Orta Asya en önemli bölgelerden biridir. Bunun iki nedeni vardır; birincisi Orta Asya Türki halklarının Çin'in Sincan Özerk Bölgesinde bağımsızlık isteyen Uygurlar ile kültürel, etnik, dinsel ve dilsel bağları mevcuttur ve iki tarafta da diasporalar mevcuttur. Bu nedenden dolayı Pekin Orta Asya halklarını kendi safına çekip, ayrılıkçılara destek olmalarını önlemek istemektedir. İkinci bir önemli neden ise Çin'in Güneyindeki ve Doğusundaki komşularında Çin'in yükselişinden dolayı oluşan panik ve korkunun, Orta Asya Cumhuriyetlerinde de

¹¹⁸ Kevin Sheives, "China turns West: Beijing's contemporary strategy towards Central Asia." *Pacific Affairs* 79.2 (2006): 205-224. s.217.

¹¹⁹ Gene Germanovich, "The Shanghai Cooperation Organization: A Threat to American Interests in Central Asia." *China and Eurasia Forum Quarterly*. Vol. 6. No. 1. 2008. s.20.

¹²⁰ Xuanli Liao, "Central Asia and China's Energy Security." *China and Eurasia Forum Quarterly*. Vol. 4. No. 4. 2006. s.61.

¹²¹ Pradumna B. Rana ve Wai-Mun Chia. "The revival of the silk roads (lands connectivity) in Asia." (2014). s.3.

oluşmasının engellenmesi gerekliliğidir.¹²² Tıpkı Batı yarımkürede hegemon olan ABD'nin komşuları Kanada ve Meksika'ya karşı yumuşak güç kullanarak kendisine karşı oluşabilecek yayılmacı tehdit algılarını yumuşatması gibi, Çin de yumuşak güç kullanımı ile çevresindeki komşu ülkelerde bu korkuyu azaltabilir.

3.1.1. Realist Belirleyiciler

Çin'in kısa sürede hızlı büyümesi realizm teorisine göre küresel anlamda incelendiğinde, dünyada, özellikle Asya Pasifiklerdeki II. Dünya savaşı sonrası ve günümüze kadar süregelen dengenin yavaş yavaş değişmeye başladığı fark edilmektedir. Aynı anda Asya'da Çin, Hindistan, Endonezya, Filipinler, Vietnam ve Güney Kore gibi devletler hızlı ekonomik büyümeye başladı ve iki asır sonra güç Batı'dan Doğu'ya kaymaktadır ve Çin bu gücün merkezi olma yolunda hızla ilerlemektedir. Asya'da geleneksel ABD varlığı ve askeri açıdan sahiplendiği öncülük, yavaş yavaş Çin'e doğru kaymaktadır. Çin kendisi ne kadar inkar etse de, bölgenin hegemonyası olma yolunda hızla ilerlemektedir. Bu durumdan çevresindeki komşu devletlerden ziyade daha çok ABD endişelenmektedir. Çin Doğu yarı kürenin hegemonyası olursa, ABD'yi bölgede sıkıştıracaktır. Tarihi kayıtlarda da görüldüğü gibi Çin Asya'da otorite sağlamaya başlarsa ABD'nin nasıl tepki göstereceği bellidir. ABD XX. yüzyılda SSCB'ye karşı çevreleme politikasını izleyip gösterdiği tepki gibi, rakip yarışını (peer competition) kesinlikle kabul etmez çünkü kendisi sadece tek bölgesel hegemon olarak kalmaya kararlıdır. Bu yüzden ABD, Çin'in Asya'da hegemon olamayacak seviyeye gelene kadar çevreleme yaparak sıkı çalışacaktır. Ofansif realistlere göre, ABD'nin Çin'e karşı Soğuk Savaş zamanı Sovyetlere karşı davrandığı gibi davranması gerekmektedir. Öte yandan Çin'in komşuları da Çin'in yükselişinden korkmaktadır ve bunlar Çin'in bölgesel hegemonyasını engellemek için ellerinden ne gelirse yapacaklardır. Aslında şimdi bile bölgenin büyük ülkeleri olan Rusya, Japonya, Hindistan ve küçük devletler olan Vietnam, Singapur ve Güney Kore gibi ülkeler Çin'in yükselişinden kaygılıdır ve Çin'i çevreleme yollarını aradıklarının ispatı mevcuttur. Nihayetinde, Soğuk Savaş zamanında Büyük Britanya, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya ve hatta Çin'in Sovyetler Birliğini

¹²² Thomas Gong Lum, Wayne M. Morrison, ve Bruce Vaughn. "China's" soft Power" in Southeast Asia." Congressional Research Service, Library of Congress, 2008.

çevrelemesinde yaptıkları işbirliği gibi ABD öncülüğündeki koalisyona diğer ülkeler de katılıp Çin'in yükselişini denetleyeceklerdir.¹²³

Diğer taraftan Çin bölgesel hegemonya olmak istiyorsa, ABD'nin Kanada ve Meksika gibi askeri açıdan zayıf komşularının olması gibi, komşuları olan Japonya ve Rusya'nın da askeri açıdan zayıf olmasını arzu ediyor olması gerekiyordur. Ayrıca, Çin neden arka bahçesinde ABD'nin askeri varlığını kabul etsin? Diğer büyük güçler Batı yarıkürsine askeri güçlerini gönderdiğinde ABD politikacıları hemen negatif algılamaya başlıyordu. Örneğin SSCB'nin Küba'daki askeri varlığı Soğuk Savaş zamanı ABD için çok rahatsız edici büyük bir tehditti. Böyle durumlar ABD tarafından direkt tehdit olarak algılanıyordu, bu durumda aynı mantık Çin için de geçerlidir.¹²⁴ Çin'in yükselişine Orta Asya açısından baktığımız zaman, Orta Asya devletleri için tehditten daha çok bir fırsat doğmuştur. Orta Asya devletleri artık Rusya'yı Çin gibi bir bölgesel aktörle hem ekonomik hem askeri anlamda dengeleyebilmektedirler. Bu yüzden yükselen Çin diğer çevre ülkelerinde panik yaratırken, Orta Asya'da böyle bir tepki gözlemlenmemiştir. Orta Asya'da daha çok geleneksel gücünü kaybetmeye başlayan Rusya'nın kaygılandığını görebiliriz.

Bu bölümde Çin'in 2000'lerden itibaren yükselişinin Orta Asya'daki etkileri askeri ve güvenlik ve de milli çıkarlar gibi realist belirleyicilerin örnekleri ile incelenecektir. Birinci bölümdeki teorik arka plana göre bu bölümde Orta Asya ve Çin'in farklı alanlardaki ilişkileri örneklerle anlatılacaktır. İkinci bölümün Realist Belirleyiciler kısmı a) Askeri ve Güvenlik ve b) Milli Çıkarlar gibi iki ana realist belirleyiciye göre ayrılmıştır ve örnekleriyle detaylı anlatılmıştır.

- a) Askeri ve Güvenlik bölümü: Çin'in askeri gücü ve potansiyeli nelerdir, Orta Asya devletleri ile bu alanda nasıl bir işbirliği vardır, bu işbirliğinin çeşitliliği, kapsayıcılığı ve derinliği nasıldır, bu alandaki işbirliğinde ŞİÖ'nün rolü nedir, Orta Asya Çin için askeri ve güvenlik açıdan neden bu kadar önemlidir, Çin'in Orta Asya'da askeri ve güvenlik açıdan geleceği nasıl olur, Orta Asya'da 2000'lerden sonra askeri ve güvenlik alanında neden Çin'in etkisi bu kadar hızlı

¹²³ John (2010) Mearsheimer, "Structural Realism", in Dunne, Tim; Kurki, Milja; Smith, Steve, International Relations Theories, New York: Oxford University Press, s.79–85

¹²⁴ Age.

artmıştır, Çin bölge devletleri ile işbirliğini geliştirmek için ne tür enstrümanlar kullanmaktadır, Orta Asya’da ve genel olarak bölgede güçler dengesi nelerdir, nasıl bir değişim yaşanmaktadır, bölge devletleri için askeri ve güvenlik açıdan ne tür tehditler vardır ve bunların engellenmesi için ne tür girişimlerde bulunulmuştur gibi buna benzer sorular yanıtlanmakta ve detaylı bir şekilde incelenmektedir.

- b) Milli Çıkarlar bölümü: Çin’in Orta Asya’da milli çıkarları nelerdir, Çin özellikle 2000’lerden sonra kendi milli çıkarlarını Orta Asya’da geliştirmek ve korumak için neler yapmıştır, bunlar Orta Asya devletlerini hangi alanlarda nasıl ve ne kadar etkilemiştir, Çin bölgede milli çıkarlarını ne kadar süre koruyabilir, ne tür riskler taşır? Bölgedeki Çin çıkarları için ne tür tehditler vardır, Çin milli çıkarlarını geliştirmek ve korumak için ne tür enstrümanlar kullanmaktadır, bölgenin geleneksel büyük aktörü olan Rusya’nın tepkileri nelerdir, gibi ve benzeri sorular cevaplanmakta ve detaylı bir şekilde incelenmektedir.

a) Askeri ve Güvenlik

Çin’in ekonomik olarak hızla büyümesi askeri olarak da hızla büyümesine, modernleşmesine ve güçlenmesine neden olmuştur. Çin ordusu, yani Çin Komünist Partisi ve Çin Halk Cumhuriyetinin silahlı kuvvetleri olan Çin Halk Kurtuluş Ordusu (ÇHKO) dünyanın en güçlü üçüncü¹²⁵ ve aktif 2.335,000 personel sayısı ile dünyanın en kalabalık ordusudur.¹²⁶ Çin, 2016 yılı 146 milyar dolarlık askeri harcaması ile ABD’den sonra, dünyada orduya en çok para harcayan ikinci ülkedir. SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) 2016 yılında Çin’in askeri harcamalarının Çin devletinin resmi olarak açıkladığı 146,6 milyar doların çok daha üzerinde ve yaklaşık 215,2 milyar dolar olduğunu tahmin etmektedir.¹²⁷ Çin’in askeri harcaması dünyada askeri harcama sıralamasında üçüncü sırada olan Rusya’dan neredeyse iki kat daha fazladır.

¹²⁵ “Countries Ranked by Military Strength,” Global Firepower, 2017.

<http://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>

¹²⁶ “China Military Strength,” Global Firepower, 2017. http://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=china

¹²⁷ “What does China really spend on its military?,” Center For Strategic and International Studies <http://chinapower.csis.org/military-spending/>

Çin'in silah sanayisi de aynı zamanda çok gelişmiştir ve Çin dünyadaki silah ticaretinde kendi payını ciddi miktarda yükseltmiştir. SIPRI istatistiklerine göre Çin, ABD ve Rusya'dan sonra dünyada en çok silah ihracatı yapan üçüncü ülkedir. 2007-11 yılları arası Çin'in dünyada silah ihracat payı %3,8 iken, 2012-16 yılları arası %6,8'e yükselmiştir, yani 2007-11 yıllarına göre 2012-16 yılları arasında %74 bir artış olmuştur. En büyük üç müşterisi olan ülkeler sırasıyla Pakistan, Bangladeş ve Myanmar'dır. 2012-16 yılları arasında Çin ilk kez eski Sovyet Cumhuriyetlerine büyük hacimli silah ihracatı yapmıştır, örneğin Türkmenistan'a karadan havaya füze savunma sistemi satmıştır.¹²⁸ Silah ithalatı konusunda ise dünyada dördüncü sıradadır ve 2007-11 yılları arasında dünya silah ithalatı payı %5,5 iken, 2012-16 arasında bu rakam %4,5'a kadar gerilemiştir ve 2007-11 yılları aralığına göre 2012-16 yılları aralığında %11'lik bir azalış olmuştur. Bu ise Çin'in kendi silahlarını artık kendisinin geliştirmeye başladığı, silah ithalatını azaltıp ihracatını arttırmaya odaklandığı anlamına gelmektedir. Çin daha 2000'li yılların başlarında dünyanın en büyük silah ithalatçısı idi. 2012-16 yılları arasında Çin'in en çok silah ithal ettiği ülkeler sırasıyla Rusya, Ukrayna ve Fransa'dır.¹²⁹

Çin son yıllarda özellikle ticari ve enerji malları taşıyan gemilerinin yollarını güvenlik altına almak için Deniz Kuvvetlerine ciddi yatırımlar yapmaktadır. Ekonomik olarak güçlenen Çin daha da özgüvenli ve askeri gücünü ortaya koymaya daha da isteklidir.¹³⁰ Çin'in Batı tarafında, yani karadan gelebilecek tehlike daha çok asimetrik ve gelenek dışıdır. Bu yüzden Çin anti terör birimlerine de ciddi yatırım yapmaktadır. Çin, geniş topraklarını ve denizlerini tehdit eden çeşitli ve karmaşık güvenlik sorunları ile karşı karşıya olduğunu, dolayısıyla iç ve dış tehditlerden milli çıkarını koruması için ciddi bir talebin olduğunu kendi savunma stratejilerini anlattığı "Beyaz Kitapta" vurgulamaktadır. Ayrıca, "Tayvan'ın bağımsızlığı" ile ilgili kaygıları olduğu, "Doğu Türkistan bağımsızlığı" ve "Tibet bağımsızlığı" için çalışan ayrılıkçı güçlerin iç güvenlik açısından tehdit oluşturmaya devam ettiği de Beyaz Kitap'ta belirtilmiştir.¹³¹

¹²⁸ SIPRI, Trends in International Arms Transfers, 2016. s.2-3.

¹²⁹ Age.

¹³⁰ Edward Wong, "Chinese military seeks to extend its naval power." *New York Times* 23 (2010): 3. s.2.

¹³¹ Anthony H. Cordesman, Ashley Hess, ve Nicholas S. Yarosh. "Chinese Military Modernization and Force Development." *A Report of the CSIS Burke Chair in Strategy, September* (2013). s.12.

1990'lı yılların başlarından itibaren Çin'in Orta Asya'ya yönelik politikası güvenlik üzerine idi, özellikle Uygur ayrılıkçılarının Orta Asya'dan aldığı maddi ve manevi desteği kesmek üzerine bir politika idi. Çin, Sincan (Doğu Türkistan) sorununu Sincan bölgesinin çok daha ötesine uzanarak çözmeye çalışmaktadır. Bu yüzden Çin Orta Asya devletleri ile askeri ve güvenlik alanlarında işbirliğine yoğunlaşmaya başladı. Çin Orta Asya ülkeleri ile sadece askeri işbirliği yürütmemektedir. Aynı zamanda uzun vadeli güvenlik çıkarları ve stratejileri için küçük ama önemli adımlar atıyor. Çin daha hiçbir bölge ülkeleri ile bu kadar çok askeri tatbikatlar yapmamıştır ve hiçbir bölge ülkeleri ile güvenlik alanında bu kadar derin işbirliği yapmamıştır. Çin'in Orta Asya'da askeri, güvenlik ve savunma alanlarında etkisini arttırmak için en çok ve en etkili kullandığı araç ŞİÖ'dür. ŞİÖ'nün dışında da iki taraflı işbirlikleri ve tatbikatlar düzenlemektedir. Çin aynı zamanda Rusya'dan sonra Orta Asya Cumhuriyetlerine en çok silah satan ülke statüsüne gelmiştir. Bunun dışında askeri yardımlarda da bulunmaktadır. Çin, günümüzde Orta Asya ülkelerinde ekonomi alanında ve özellikle enerji sektöründe elde ettiği başarıları gibi askeri ve güvenlik alanında benzer başarılar henüz kazanamadı. Şimdiye kadar Çin'in en büyük kaygısı ekonomi ve iç güvenlik idi. Orta Asya'da şu an güvenlik alanının mevcut hegemonu Rusya'dır ve Rusya Çin'in Orta Asya'da güvenlik alanındaki girişimlerini sıfır toplamı oyun olarak görmektedir.¹³² Düşük petrol fiyatlarından dolayı Rus ekonomisi kötüleşmeye devam etmektedir. Rusya, Orta Asya'da ekonomi alanında Çin ile rekabet edebilecek güçte değildir. Çin'in kaygıları daha çok güvenlik alanındadır. Çin'in bölge hükümetleri ile uzun vadeli güvenlik işbirliği yapması Orta Asya'yı etki altına almak için bir stratejidir. Çin kendi etkisini bölgede arttıracak hem çok taraflı hem iki taraflı güvenlik işbirliğine de açıktır.

Rusya 90'ların başlarında ekonomik olarak Orta Asya'da zayıf iken Çin ilk adımlarını attı. Çin aynı zamanda ABD'nin bölgedeki varlığını da gözlemledi ve ABD'nin Afganistan'dan çekilmesinden sonra kendi iç güvenliğini sağlamak için stratejiler geliştirdi. ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi boşluk yarattı¹³³ ve militanların, aşırıların

¹³² Niklas Swanström, "Transformation of the Sino-Russian relationship: from Cold War to the Putin Era." *Eurasia's Ascent in Energy and Geopolitics*, Routledge, Abingdon (2012): 1-15.

¹³³ M. Taylor Fravel ve Christopher P. Twomey. "Projecting strategy: the myth of Chinese counter-intervention." *The Washington Quarterly* 37.4 (2014): 171-187.

artması bölge istikrarı ve güvenliği için tehdit oluşturabilmekteydi.¹³⁴ Eğer ABD bölgeden tamamen çekilirse Afganistan ve Çin'in Sincan bölgesi ile sınırı olan Tacikistan ve Pakistan'da radikal İslamcı teröristlerin sayılarında ciddi artışlar olur, bu ise Çin için doğrudan tehdittir çünkü iki ülke ve Çin arasındaki sınırdan karşılıklı geçmek kolaydır. Bu yüzden Çin, Afganistan ve Orta Asya devletlerinin güvenliğini ve istikrarını sağlayacak tüm çok taraflı örgütleri ve kurumları yabancı hegemonyaların dışarıda kalması kaydıyla desteklemektedir.¹³⁵ Çok taraflılık her geçen sene Çin'in hem dış hem güvenlik politikasında önem kazanmaktadır. Örneğin çok taraflılık anlamında ŞİÖ Çin'in Orta Asya'da istikrarı sağlaması için bir araçtır, aynı zamanda Çin ŞİÖ'yü bölgede kendi etkisini de arttırmak için kullanmaktadır. ŞİÖ'nin itici gücünün Çin olduğu aşîkârdır. Zamanla ŞİÖ daha çok bağımsız hale gelmiştir ve bu Çin'in bölgedeki etkisinin artmasına yol açmıştır, bu yüzden Rusya ŞİÖ'ye pek fazla güvenmemektedir.¹³⁶ Çin ŞİÖ içerisinde çok taraflılığı daha da güçlendirmek istemektedir ve bunu engelleyen güç Rusya'dır, çünkü Rusya ŞİÖ'yü Bağımsız Devletler Topluluğuna, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütüne ve Avrasya Ekonomik Birliğine rakip olarak görmektedir.

Çin'in bölgedeki yeni güvenlik stratejisinde çok taraflılık daha da güçlenmekte ve Çin bölgede istemediği ABD ve AB gibi aktörleri devre dışı tutmaya çalışmaktadır. Swanström'e göre, ŞİÖ'de çok taraflı askeri tatbikatlar artmaktadır fakat bu askeri açıdan güvenlik sağlayacağı anlamına gelmemektedir çünkü Rusya ve Çin birbirlerine güvenmiyorlar. Rusya ve Çin arasında Orta Asya'da güvenlik ve askeri konularda bu kadar uzak mesafe olduğu sürece herhangi çok taraflı bir güvenlik işbirliğinin geliştirilebileceğine şüpheyile bakılmaktadır çünkü Rusya güvenlik alanında Orta Asya'daki hegemon statüsünü kaybetmek istememektedir. Çin Orta Asya'da ekonomik anlamda geleneksel Rus hegemonyasını yıkıp, bölgenin baş ekonomik aktörü haline gelmiştir. Bu yüzden Rusya Orta Asya'da politik ve askeri anlamda da geleneksel hegemon rolünü Çin'in üstleneceğinden çekinmektedir ve Orta Asya'da askeri ve

¹³⁴ Shao Yuqun "China-US Cooperation on Afghanistan issue after the US Military Withdrawal" *Contemporary International Relations*, No.8, 2013

¹³⁵ Niklas Swanström, "The Security Dimension of the China-Central Asia Relationship: China's Military Engagement with Central Asian Countries." *testimony, hearing on Looking West: China and Central Asia, Before the United States Congressional Commission on US-China Economic and Security Review* (2015). s.3.

¹³⁶ Robert Bedeski, E. *Eurasia's Ascent in Energy and Geopolitics: Rivalry Or Partnership for China, Russia and Central Asia?*. Routledge, 2012.

güvenlik alanındaki herhangi bir Çin inisiyatifini sıfır toplamli oyun olarak görmektedir.¹³⁷ Çin Orta Asya’da herhangi bir barış uygulama girişimine karşıdır fakat sürdürülebilir strateji konusunda isteklidir. Çin’in ABD destekli herhangi bir girişime karşı çıkma ihtimali vardır fakat herhangi bir girişimin uluslararası hukuka uygun olduğu ve Çin’in haberi olduğu sürece bu girişime karşı çıkma ihtimali düşüktür. Çin kendi de katılırsa kısa ve orta vadede Orta Asya’da herhangi bir bölgesel güvenlik konusundaki girişimi desteklemektedir.

Çin’deki birçok analiste göre ABD Çin’i çevrelemektedir, özellikle Güney Çin Denizinde Çin’in önünü kesip Güney Doğu Asya ülkeleri ile ilişkilerini bozmaya çalışmaktadır. Çin’in çevrenme algısını, ABD’nin Güney Doğu Asya ülkeleri ile olan birçok alandaki iyi ilişkisi daha da güçlendirmektedir. Çin’in Güney Doğu Asya’da ABD ile olan ilişkisi sıfır toplamli oyun olarak görülse de Orta Asya’daki ilişki farklıdır. Çin Cumhurbaşkanı Xi Jinping’in yönetime gelmesiyle beraber Çin dış politikasında özellikle “Batı’ya Yürüyüş” doktrini ile beraber Orta Asya ayrı bir öneme sahip olmaya başladı.¹³⁸ Ayrıca, uzmanlar tarafından Çin’in “Batı’ya Yürüyüş” politikası, ABD’nin Çin’i Güney Doğu’ndan bloke etmeye çalışmasını, yeniden dengeleme olarak da algılanmaktadır.¹³⁹

Çin’in Batı’daki komşuları Kırgızistan ve Pakistan gibi istikrarsız ve güvensiz olarak karakterize edilen ülkelere oluşmaktadır. Özellikle Pakistan aşırıların ve siyasi radikallerin yuvasıdır. Bu durum Çin’in Batı sınırlarını, kendi ayrılıkçılarından, siyasi ve dini radikallerden, suç örgütlerinden ve bu ayrılıkçıların Orta Asya’daki örgütler ile işbirliği yapma ihtimalinden dolayı daha da hassas hale getirmektedir. Çin’i Orta Asya’da askeri anlamda etkin olmaya mecbur bırakan “üç kötü güç” ayrılıkçılık, dini aşırıılık ve terörizmdir, dördüncü kötü güç olarak organize suç da eklenebilir.¹⁴⁰ İç ve dış güvenliğinin birbiriyle olan bağı belli oldukça Çin de Orta Asya Cumhuriyetleri ile işbirliğini

¹³⁷ Niklas Swanström, "The Security Dimension of the China-Central Asia Relationship: China's Military Engagement with Central Asian Countries." *testimony, hearing on Looking West: China and Central Asia, Before the United States Congressional Commission on US-China Economic and Security Review* (2015). s.6.

¹³⁸ Wang Jisi, " 'Marching Westwards': The Rebalancing of China's Geostrategy," *Global Times*, 17 Ekim 2012.

¹³⁹ Yun Sun, March West: "China's Response to the US Rebalancing" *Up-Front*, The Brookings Institution, 31 Ocak 2013.

¹⁴⁰ "SCO supports China to crack down upon the 'three evil forces'", *People's Daily Online*, 5 Temmuz 2013. <http://english.people.com.cn/90786/8311944.html>

arttırmaya devam etti. “Üç kötü güç” 2001’de kurulan ŞİÖ’nün temel argümanı haline gelmiştir.¹⁴¹ Bugün sorunların çözülmesi için, sosyal ve ekonomik ilerleme uygulamalarında sorunlar yaşansa da Orta Asya’dan başlanması gerekmektedir, çünkü Çin ekonomik gelişimin ve refahın terörü ve suç oranlarını azaltacağına veya bitirebileceğine inanmaktadır.¹⁴² Çin’de yerel ve merkezi yönetimlerde sorunları algılamada ve ona göre eyleme geçmede çelişkiler mevcuttur. Yerel yönetim sınırlardan yapılan takas ticaretine önem verirken merkezi yönetim daha çok uzun vadeli, stratejik sorun çözmeye odaklanmaktadır.

Orta Asya’nın ekonomik istikrarı ve bunun Orta Asya Cumhuriyetlerindeki politik istikrara etkisi Çin için önemli kaygılardan biridir. Çin’de hem yerel hem merkezi yönetim, Orta Asya’daki radikalleşmenin Çin’e olan etkisini görmüştü. Aynı zamanda Uygur militanlarının Orta Asya’da ve Afganistan’da aldığı eğitim ve daha da önemlisi devlet dışı aktörlerden entelektüel ve moral destek almaları Çin’i doğrudan etkilemektedir. Bu yüzden Çin Orta Asya devletlerinin başında seküler ve Çin dostu yöneticiler ile iyi ilişkileri korumaya ve geliştirmeye isteklidir. Çin’in Orta Asya’da geniş anlamda güvenlik stratejisi, istikrarı sağlamada yardımcı olacak ve Çin’in “üç kötü güç” olarak nitelediği ayrılıkçılık, aşırıcılık ve terörizm konusunda mücadelesine yardım edecek, ayrılıkçıları topraklarında barındırmayacak ve bölgede ticaretin güvenliğini sağlamaya yardımcı olacak dost yönetimlerle uzun vadeli, iyi ilişkileri korumaktır. Çin bugün bölgedeki tüm ülkeler ile ŞİÖ üzerinden ve daha da önemlisi iki taraflı güvenlik diyalogu ve güvenlik işbirliği içerisinde.

Çin’in “üç kötü gücü” yok etme stratejisi, Sincan’daki ayrılıkçı grupların aldığı desteği azaltmıştır, bölge ülkelerinde ise istikrarı sağlamıştır. Çin’in bu stratejisi jeopolitik anlamda bölge ülkelerini Çin’e daha da yakın hale getirmiştir ve Çin’in etkisini arttırmıştır. Fakat Çin’in Orta Asya’da şimdiye kadar herhangi bir üstünlüğü olmamıştır, Çin dış aktör olmaya devam etmektedir.¹⁴³ Çin’in güvenlik bakanlığı bilgilerine göre

¹⁴¹ Imtiaz Hussain, “Shanghai Cooperation Organization”, in *The Security Governance of Regional Organizations*, eds. Emil Kirchner and Roberto Dominiques, Routledge, Abingdon, 2011, s.261-262.

¹⁴² Justine Drennan, “Is China making its own terrorism problem worse?”, *Foreign Policy*, 9 Şubat 2015.

¹⁴³ Chinese General Publicly Clarifies Statements About Establishing Overseas Bases,” *Global Net*, 1 Ocak 2010.

birçok Uygur militanı Afganistan ve Pakistan'daki kamplarda El Kaide ve Taliban tarafından eğitilmiştir.¹⁴⁴ Orta Asya ve Sincan arasında insan akışı söz konusudur. Pakistan ve Afganistan'daki kamplarda eğitim alan Uygur militanlarının sayısı Çin kaynaklarında geçtiği kadar çok olmamasına rağmen Çin'in radikal İslam'ın bölgeye yayılması konusunda korkuları vardır. Sonuç olarak Çin, ŞİÖ üzerinden bölge ülkelerine tek tek askeri yardımlarını arttırmıştır. Çin bölge ülkelerine, şüphe duyulan, ayrılıkçı Uygurlar da dahil aşırıcılarla, teröristlerle ve onlara yardım edebilecek örgütlerle savaşmaları konusunda askeri açıdan yardım etmektedir.¹⁴⁵ Çin'in doğrudan kendi çıkarlarını etkileyen "Üç Kötü Gücü" yok etmek için Orta Asya devletleri ile olan işbirliği, Çin'in bölgede olan etkisini arttırmıştır. En önemlisi Çin Orta Asya devletleri ile olan işbirliği sayesinde kendisinin çevrelenme algısını da yıkmak üzeredir ve Orta Asya üzerinden Avrupa'ya ve Orta Doğu'ya ulaşma olarak ortaya atılan "Batı'ya Yürüyüş" politikasında da başarılı adımlar atmaya devam etmektedir.

ŞİÖ kapsamı içerisinde ve Çin'in bölge ülkeleri ile iki taraflı birçok askeri tatbikatları gerçekleştirilmiştir. 2002'de Çin Kırgızistan ile ilk iki taraflı askeri tatbikatını düzenledi, 2003'de ise Çin Orta Asya devletleri ile ilk çok taraflı askeri tatbikatı düzenledi. O zamanlardan beri Çin ve Orta Asya ülkeleri toplamda 25'ten fazla tatbikat düzenlemiştir ve en önemlileri 2013 senesinde düzenlenen "Barış Misyonu 2013" ve "Denizcilik Etkileşimi 2013"tür. Orta Asya çok taraflı güvenlik işbirliği için test bölgesidir ve diğer bölgelerle kıyaslandığında kısmen başarılı uygulamalar olmuştur. Çin güvenlik işbirliğini genişletmek ve derinleştirmek konusunda çok isteklidir. ŞİÖ'nün en başarılı organlarından biri Taşkent merkezli Anti-Terör Merkezidir (RATS). Anti-Terör Merkezi terörizmle savaşmakta başarılı olmuştur, bölge devletleri RATS üzerinden istihbarat paylaşımı yapmaktadırlar.¹⁴⁶ RATS içerisinde bölge devletlerinin birbirine güvensizlikleri

¹⁴⁴ "Why China's Uighurs are joining jihadists in Afghanistan" Deutsche Welle, 24 Temmuz 2015 <http://www.dw.com/en/why-chinas-uighurs-are-joining-jihadists-in-afghanistan/a-18605630>

¹⁴⁵ Niklas Swanström, "The Security Dimension of the China-Central Asia Relationship: China's Military Engagement with Central Asian Countries." *testimony, hearing on Looking West: China and Central Asia, Before the United States Congressional Commission on US-China Economic and Security Review* (2015). s.11.

¹⁴⁶ Richard Weitz, "The Shanghai Cooperation Organization: A Fading Star" *The ASAN Forum*, <http://www.theasanforum.org/the-shanghai-cooperation-organization-a-fading-star/> 11 Ağustos 2014.

de mevcuttur ve daha derin işbirliğini her an aksatmaya hazır olan Rusya ve Çin de unutulmamalıdır.¹⁴⁷ Askeri tatbikatlar Orta Asya Cumhuriyetleri hükümetleri için çok önemlidir çünkü bu kendi ülkelerinde çıkan herhangi bir kargaşayı yatıştırmak için de bir hazırlıktır. Bu tatbikatlara Rusya da çok önem vermektedir. Bu durum özellikle Tsentr-2011 tatbikatında belirgin bir şekilde gözlemlenmiştir çünkü o tatbikata katılan 12.000 askerin büyük çoğunluğu Rus idi. Anti terörist bir tatbikat olarak adlandırılrsa da katılan asker sayısı, strateji ve kullanılan silahlar itibarıyla bu tatbikat daha çok geleneksel savaş tatbikatına benzemektedir.¹⁴⁸

Orta Asya bölgesi açısından Afganistan çok önemli olduğundan Kazak Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ŞİÖ içinde Afganistan'ın geleceği ile ilgilenen bir diyalog oluşturmak istedi fakat herhangi bir anlaşma sağlanamamıştır. Çin daha çok Afganistan ve Tacikistan hükümetleri ile iki taraflı görüşmeleri sürdürdü ve uluslararası koalisyonun Afganistan'dan çekilmeye başlamasıyla Tacikistan ve Afganistan güvenlik güçlerinin Afgan ekstremizminin bölgeye yayılmasını engellemeleri için yardımda bulunmaktadır. Çin'in batısından gelen tehdit daha çok asimetriktir ve ağırlıklı olarak geleneksel olmayan güvenlik tehditleridir. Bu tehditlere farklı karşılık verilmesi gerekmektedir.

Şu aşamada Çin'in bölgedeki sorunlara herhangi bir şekilde askeri müdahalede bulunabilme imkânı yoktur, bunun yerine Çin Orta Asya Cumhuriyetlerinin hükümetlerinin kendi sorunlarını kendileri çözmeleri konusunda devletlerin kurumlarını güçlendirmeleri, ekonomik gelişimlerini sağlamaları, güvenlik kurumlarını güçlendirmeleri konusunda yardım etmektedir. Bu şekilde Çin ödünç kılıçla düşmanlarını yok etmeyi amaçlarken ayrıca terörizmin ve radikalizmin kendi topraklarından uzakta kalacağını ummaktadır. Çin ve Orta Asya ülkelerinin aralarında güvenlik işbirliği son yıllarda hiç olmadığı kadar artmış durumdadır. Bölge ülkeleri ve Çin'in Milli Güvenlik üniversiteleri arasındaki değişim programları da son yıllarda ciddi bir şekilde artmış olup üst düzey subaylar ve resmi görevliler de bu programlara katılmaktadırlar.

¹⁴⁷ Robert Bedeski ve Swanström, Niklas *Eurasia's Ascent in Energy and Geopolitics: Rivalry or partnership for China, Russia and Central Asia?*, Routledge, Abingdon, 2012.

¹⁴⁸ Roger McDermott "Tsentr 2011: Russia's "New" Brutal Army," the Jamestown Foundation, 27 Eylül 2011. <https://jamestown.org/program/tsentr-2011-russias-new-brutal-army/>

Çin son zamanlarda tüm Orta Asya devletlerine askeri desteğini ciddi bir şekilde arttırmıştır. Özellikle iç çatışmalardan ciddi zararlar gören Tacikistan'a ve Kırgızistan'a askeri yardımlarını daha da arttırmaya söz vermiştir. 2014'ün Eylül ayında Çin, Kırgız ordusuna 100 milyon RMB (Çin Para Birimi) yardımı verdi ve askerler için yeni apartman inşa etti.¹⁴⁹ Nisan 2014'te Çin savunma bakanı Chang Wanquan, Tacikistan polisi için yeni üniforma ve eğitim için yüz milyonlarca dolar ayrılacağını sözünü verdi.¹⁵⁰ Benzer projeler diğer tüm bölge devletlerle de devam etmektedir ve Çin Halk Savunma Üniversitesini (ÇHSU) ve Çin'in diğer askeri kurumlarını ziyaret eden Orta Asyalı sayısı ve oralarda eğitim alan öğrenci sayısı her geçen sene artmaktadır. Çin askeri yardımların yanı sıra yavaş yavaş Orta Asya ülkelerine silah da satmaya başlamıştır. Şimdilik ağırlıklı olarak hafif silahlar satmaktadır; örneğin Özbekistan'a dürbünlü tüfek ve askeri ekipmanlar, kurşungeçirmez yelek, gece görüş cihazları ve araçlar satılırken ciddi silah satışları da düşünülmektedir. Çin silah satışları Orta Asya'da arttıkça Rus silahlarına yüksek fiyatından dolayı talep azalacaktır, "kopyalanan" ve Çin teknolojisi tarafından bağımsız geliştirilen silahlar fiyat olarak Rus silahlarından çok daha ucuzlar. Çin tarafından Orta Asya devletlerine sağlanan yeni askeri yardımlar ve işbirlikleri sadece Özbekistan İslam Harekatı, Türkistan İslam Partisi, Hizb-ut-Tahrir, Doğu Türkistan İslam Harekatı gibi radikal örgütler ile savaşmak için değil, aynı zamanda güvenlikle ilgilenen kurumların güçlendirilmesi için yapılmaktadır.

b) Milli Çıkarlar

Çin'in dış politikası, 1954 yılında birlikte barış içinde var olmak için kabul ettiği beş temel prensibe göredir. Bu prensipler; toprak bütünlüğüne saygı, saldırmama, birbirinin iç işlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı çıkardır. Aynı zamanda Çin hiçbir zaman hegemonya olmaya çalışmayacağını ve kendi isteklerini başka ülkelere dayatmayacağını da özellikle altını çizmiştir.¹⁵¹ Çin'in Orta Asya'da birincisi ekonomik, ikincisi güvenlik açısından iki önemli milli çıkarı vardır. Ekonomik anlamda milli

¹⁴⁹ Joshua Kucera, "China Boosts Military Aid to Kyrgyzstan," Tajikistan Refworld, 4 Eylül 2014. <http://www.refworld.org/docid/5486fe6e4.html>

¹⁵⁰ Sarah Lain, "China's Strategic Presence in Central Asia" *IHS Jane's*, Ağustos 2014.

¹⁵¹ Bernardo Mariani, "China's role and interests in Central Asia. 2014. s.1.

çıkarları; Çin'in dev ekonomisinin enerji ihtiyacını karşılamak;¹⁵² Orta Asya'nın Çin'in yeni projesi olan YİYP'deki stratejik konumu, önemi ve denize çıkışı olmayan Sincan Özerk Bölgesinin (SÖB) Çin'in doğu bölgelerine göre geri kalmışlığı ve bu geri kalmışlığı Orta Asya ve Orta Asya üzerinden SÖB'ü dünyaya ekonomik anlamda entegre edip ticaret yapmasını kolaylaştırmak; bölgeyi geliştirmek ve bölge halkının refahını arttırmaktır.¹⁵³ Güvenlik çıkarları ise Çin'in kendi toprak bütünlüğünün ve bölgedeki istikrarın koruması için Uygur ayrılıkçılara, radikal İslamcı teröristlere ve her türlü kaçakçılığa karşı Orta Asya devletleri ile beraber savaşmak, bölgede ABD ve NATO etkilerini minimize etme gibi hedefleri kapsamaktadır.¹⁵⁴ 2011 yılında Beyaz Kitapta Çin'in barışçıl gelişimi için yürüttüğü diplomasisinin temel hedefinin Çin'in uluslararası çevresinin barış ve istikrar içinde olmasını sağlamak olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁵

Çin'in Orta Asya'da ekonomik çıkarları

Çin günümüzde Orta Asya'da en önemli ekonomik aktördür. Çin bölgenin en büyük yabancı yatırımcısı, düşük faizle kredi veren kreditörü, ticaret ortağı ve dış yardım yapan devletidir. Çin'in Orta Asya'da en önemli ekonomik çıkarı enerjidir. Enerji zengini Orta Asya devletleri boru hattı ile sahip olduğu enerjiyi doğrudan Çin'e hem hızlı, hem daha az maliyete ulaştırılabilmektedir. Çin 1990'ların ikinci yarısından itibaren Orta Asya'da enerji alanına yatırım yapmaktadır. Enerji sektöründe aktif olan en önemli üç Çin devlet firması China National Petroleum Corporation (CNPC), Sinopec ve China National Offshore Oil Company'dir. Çin'in Orta Asya'daki en büyük yatırımları Türkmenistan ve Kazakistan'dadır. Çin Kazakistan'da enerji sektörü yatırımları ile lider konumdadır. Çin bu ülkede petrol, doğalgaz, uranyum ve diğer mineralleri çıkarma ve yeniden işleme konusunda lider ülkedir. Atyrau-Alashankou petrol boru hattını CNPC ve Kazak devlet firması olan KazMunGaz firması ile beraber geliştirdiler. Bu boru Sincan'daki rafineri için önemli bir petrol kaynağıdır.¹⁵⁶ 2005 yılında CNPC PetroKazakistan'ı 4,2 milyar

¹⁵² Age.

¹⁵³ Marlène Laruelle ve Sébastien Peyrouse. *China as a neighbor: Central Asian perspectives and strategies*. Washington, DC: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2009. s.11.

¹⁵⁴ Jérôme Doyon, "Strengthening the SCO." *The New Great Game in Central Asia. China Analysis, European Council on Foreign Relations*. (2011): 3-5. s.3.

¹⁵⁵ Government of the People's Republic of China, *White Paper on China's Peaceful Development* (2011), s.3.

¹⁵⁶ Konrad Zasztowt, "China's Policy Towards Central Asian SCO States." Polish Institute of International Affairs 2012 http://www.pism.pl/files/?id_plik=11163

dolara satın aldı.¹⁵⁷ 2009 yılında CNPC KazMunaiGaz'a 5 milyar dolar borç verdi ve MangistauMunaiGas'da önemli oranda hisse kazanmıştır. 2014 yılında Çin'in toplam ham petrol ithalatının %2'si Kazakistan'dan idi.¹⁵⁸ Devlet başkanları karşılıklı birbirlerini sık sık ziyaret etmektedirler. Jinping 2013 yılındaki ziyaretinde, içlerinde enerji projeleri de olan, yaklaşık 30 milyar dolarlık anlaşmalar imzaladılar.¹⁵⁹ Çin ve Kazakistan bölgesinde ilk kez Çin-Kazak girişimciler birliğini de kurdular.¹⁶⁰

Türkmenistan'da ve Özbekistan'da da Çin'in ekonomik çıkarları ağırlıklı olarak enerji alanındadır. Türkmenistan bölgedeki ticaret hacmi açısından Kazakistan'dan sonra Çin'in ikinci en önemli partneridir. Çin Türkmenistan'da daha çok doğalgaz sektörüne yatırım yapmaktadır. 29 Ağustos 2008 yılında ekonomi, ticaret, insani bilimler ve güvenlik alanlarında hükümetler arası komisyon ve dört alt komisyon kuruldu. Bunun sonucunda Türkmenistan'dan Çin'e uzanan 1.830 km'lik doğalgaz boru hattı inşasına başlandı ve Aralık 2009'da bu boru hattının inşası tamamlandı. Boru hattı Türkmenistan'ın Doğu bölgelerinden başlayıp Özbekistan ve Kazakistan'dan geçip Çin'in Batısına ulaşmaktadır. 2013 Şubat ayı itibariyle değeri 15,72 milyar dolar olan 46,77 milyar metre küp doğalgaz Orta Asya-Çin boru hattından akmıştır. 2013 yılında Xi Jinping Türkmenistan'a resmi iş ziyaretinde bulunmuştur. İkili ilişkiler 2013 yılında stratejik partnerlik seviyesine kadar yükseltilmiştir.¹⁶¹ Özbekistan'ın da en büyük yabancı yatırımcısı Çin'dir. Çin Özbekistan'da enerji, telekomünikasyon ve transport sektörlerine de yatırım yapmaktadır. 1992 yılından 2012 yılına kadar Çin Özbekistan ticaret hacmi 50 kat büyüyerek 2,87 milyar dolara ulaştı.¹⁶² Aynı yıl içinde Çin Özbekistan'da toplam değeri 4 milyar dolar olan 35 doğrudan yatırım yapmıştır. Özbekistan'da %100 Çin sermayeli 57 firma ve Çin yatırımlı 347 firma mevcuttur. 2012 yılında Özbekistan başbakanı sanayi

¹⁵⁷ "CNPC secures PetroKazakhstan bid," *BBC News*, 26 Ekim 2015.

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/4378298.stm>

¹⁵⁸ Energy Information Administration: China. 2015.

<https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=CHN>

¹⁵⁹ "China, Kazakhstan sign contracts worth \$30 bln," *CCTV English*, 9 Temmuz 2013

<http://english.cntv.cn/program/china24/20130907/103431.shtml>

¹⁶⁰ Bernardo Mariani, "China's role and interests in Central Asia." 2014. s.11.

¹⁶¹ "China, Turkmenistan lift bilateral ties to strategic partnership," *ECNS*, 4 Aralık 2013.

<http://www.ecns.cn/2013/09-04/79732.shtml>

¹⁶² "Ambassador talks China-Uzbekistan milestone," *China.org.cn*, 21 Ocak 2012.

http://www.china.org.cn/opinion/2012-01/21/content_24437462.htm

projeleri için Çin'in düşük faizli beş milyar dolarlık kredi verdiğini açıklamıştır.¹⁶³ 6 Haziran 2012 yılında ise Çin eski devlet başkanı Hu Jintao ve Özbekistan eski devlet başkanı İslam Kerimov arasında stratejik ortaklık anlaşmaları imzalanmıştır.¹⁶⁴

Orta Asya'da enerji kaynakları olmayan Kırgızistan ve Tacikistan'da da Çin'in ekonomik çıkarları mevcuttur. İki ülke de stratejik konumu açısından Çin için hem güvenlik hem gelecek YİYP için önem taşımaktadır. Kırgızistan Çin için Türkmen ve Özbek enerji kaynaklarına ulaşabilmek açısından önemlidir. Çin, Kırgızistan'da elektrik hatları ve karayolları dahil olmak üzere önemli altyapı projeleri gerçekleştirmektedir. Çin, Kırgızistan ve Özbekistan'ı bir birlerine bağlayan demiryolu hattının yapımı ise yapım aşamasındadır.¹⁶⁵ Temmuz 2013 yılında Çin dışişleri bakanı Wang Yi Kırgızistan'ın altyapı projeleri için gerekli tüm desteği sağlamaya hazır olduğunu dile getirdi. Eylül 2013 yılında ise Çin Kırgızistan ilişkileri stratejik ortaklık seviyesine yükseltildi.¹⁶⁶ Tacikistan, bölgenin en fakir ülkesidir, fakat Sincan ile sınırı olduğundan dolayı Çin için jeopolitik önem taşımaktadır; bu yüzden Çin bu ülkeye ciddi altyapı yatırımları yapmıştır. Çin Tacikistan'ın gelişmesi için katkıda bulunmaktadır. Çin ve Tacikistan'ı bir birlerine bağlayan Duşanbe-Çanak otobanını yapmıştır. Bunun dışında elektrik hatlarını ve hidro güç santrallerini de yapmıştır. 2004 yılında Tacikistan Çin'in ŞİÖ üyesi devletlere ödünç verdiği 900 milyon doların 600 milyonunu almıştır.¹⁶⁷ 2010 yılında Tacik devlet başkanının Çin'den toplam 1 milyar dolarlık yardım, yatırım ve kred getireceği ilan edilmiştir.¹⁶⁸ 20 Mayıs 2013 yılında ise iki ülke arasında stratejik ortaklık anlaşması imzalanmıştır.¹⁶⁹

¹⁶³ "China to expand C.Asian presence with \$10 bln in loans," Reuters, 5 Aralık 2012.

<http://www.reuters.com/article/china-centralasia-idUSL5E8N59DS20121205>

¹⁶⁴ "Uzbekistan, China Sign Joint Declaration On Strategic Partnership," *Uzbekistan National News Agency*, 6 Haziran 2012. <http://uza.uz/en/politics/uzbekistan-china-sign-joint-declaration-on-strategic-partnership-06.06.2012-2769>

¹⁶⁵ Catherine Putz, "Can China Fix Central Asia's Soviet Rail Legacy?," *The Diplomat*, 14 Ocak 2016. <http://thediplomat.com/2016/01/can-china-fix-central-asias-soviet-rail-legacy/>

¹⁶⁶ "China, Kyrgyzstan lift ties to strategic partnership," *CCTV News*, 12 Aralık 2013. <http://english.cntv.cn/program/china24/20130912/101181.shtml>

¹⁶⁷ Bernardo Mariani, "China's role and interests in Central Asia. Saferworld." (2013). s.12.

¹⁶⁸ "Tajikistan Secures New Chinese Loans and Investment," *Tajikistan Monitor*, 18 Haziran 2012. <https://tjmonitor.wordpress.com/2012/06/18/tajikistan-secures-new-chinese-loans-and-investment/>

¹⁶⁹ "China, Tajikistan establish strategic partnership," *Xinhua*, 20 Mayıs 2013. http://news.xinhuanet.com/english/china/2013-05/20/c_132395743.htm

Çin'in Orta Asya'da Güvenlik Çıkarları ve Sincan Sorunu

Doğu Türkistan veya diğer ismiyle Uyguristan 1759 yılında Qing Hanedanlığı kontrolü altına geçer ve egemenliğini kaybederek devlet olma özelliğini yitirir. Qing hanedanlığı modern Çin'in bugünkü sınırlarını oluşturmuştur. Qing hanedanlığı 1644'ten 1912'e kadar sürmüştür. 1912'de is Çin Cumhuriyeti kurulur. Qing hanedanlığı Uyguristan'ın ismini Sincan (Xinjiang) olarak adlandırır ve anlamı “yeni sınır” demektir. Uygurlar bunu kabul etmezler ve Doğu Türkistan olarak adlandırmaya devam ederler, Batı Türkistan¹⁷⁰ olarak ise bugünkü bağımsız Orta Asya Cumhuriyetlerini kabul ederler. Uygurlar 1759'den beri bağımsızlıkları için Çin'e karşı farklı zaman dilimlerinde ayaklanmalar ve başkaldırıları düzenlemişlerdir. Günümüzde hala ayrılıkçı hareketler ve partiler vardır.

HARİTA 1: Çin'in Sincan Özerk Bölgesi

Kaynak: We Shalom <http://www.we-shalom.com/en/xj1.html>

Sincan yaklaşık 23 milyon nüfuslu, 1,664,897 km² alana sahip özerk Uygur bölgesidir. 23 milyon nüfusun %46'sını Uygurlar ve %40'ını Hanlar (etnik Çinler) ve %6,5'ini ise Kazaklar oluştururlar. Sincan Uygur Özerk Bölgesinin sekiz ayrı devlet ile sınırı vardır ve bunların ikisi Türki kökenlidir; Kazakistan ve Kırgızistan'dır. Çin'in bazı dini kısıtlamalarından ve bölgeye Hanları yerleştirme politikasından dolayı günümüzde de zaman zaman yerli halk ve polis arasında çatışmalar olmaktadır. En son isyan, 5 Temmuz 2009'da patlak veren kanlı Urumçi başkaldırılarında yaşanmıştır ve Uygurlar, Hanlar ve

¹⁷⁰ Ildikó Bellér-Hann, ed. *Situating the Uyghurs between China and Central Asia*. Ashgate Publishing, Ltd., 2007. ss. 4–5.

Polisler arasındaki çıkan çatışmalarda en az 184 kişi hayatını kaybetti, binden fazla kişi ise yaralandı,¹⁷¹ birçok araç ve bina da hasar gördü.

XX. asrın başlarında ve ortalarında bağımsızlık için büyük ayaklanmalar olmuştur. SSCB, 1944'te İli Ayaklanmalarında Uygurlara Orta Asya üzerinden ciddi destek sağlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında da Sovyetler ayrılıkçı Uygurlara ciddi destek vermeye devam etmiştir. Aehmedjan Kasım gibi Sovyetlerde eğitim alan, Sovyet yanlısı Uygurlar örgütler kurup isyanlara öncülük etmişlerdir.¹⁷² Uygur ayrılıkçıların son dalgasının başlangıcı 1950'ler ve 1960'ların başı olarak kabul edilir. 1955'te Sincan Uygur Özerk Bölgesi ilan edilir.¹⁷³ Sovyetler Birliği, Doğu Türkistan'daki Uygur ve Kazakları Sovyet topraklarına çağırıp orada onları yetiştirdikten sonra Çin'e geri gönderip saldırılar düzenliyorlardı. Çin ise Sovyet Çin sınırının kontrolünü Sincan Üretim ve İnşaat Kolordusunun milisleri ve çiftçiler ile daha da sıkılaştırarak cevap veriyordu.¹⁷⁴ 1967'den itibaren Sovyetler medya üzerinden Sincan'daki Uygurları kışkırtmayı iki katına çıkardı ve Radyo Taşkent, Uygurları Çin'e karşı isyana ve ayaklanmaya davet ediyordu.¹⁷⁵ 1962'de SSCB Çin ayrılığından sonra, Sovyetlerin Sincan'da Bağımsızlık sözüne inanarak Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne Sincan'dan 60 binden fazla Kazak ve Uygur göç etti. Sınır dışındaki Uygurlar Çin'i bağımsızlıkları için açıktan tehdit ediyorlardı.¹⁷⁶ 1968'de Sovyetler en büyük ayrılıkçı Uygur militan örgütü olan Doğu Türkistan Devrim Partisini Çin'e karşı başkaldırıları için cesaretlendiriyordu.¹⁷⁷ 1970'lerde ise SSCB Doğu Türkistan Birleşik Devrim Cephesi örgütünü Çin'e karşı savaşmaları için destekliyorlardı.¹⁷⁸

¹⁷¹ Ariana Eunjung Cha, "Death Toll Debated In China's Rioting," *The Washington Post*, 11 Temmuz 2009.

<http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2009/07/11/AR2009071100464.html>

¹⁷² Andrew DW. Forbes, *Warlords and Muslims in Chinese Central Asia: A political history of republican Sinkiang 1911-1949*. CUP Arşiv, 1986. s.174.

¹⁷³ "Ethnic Conflict and Natural Resources Xinjiang, China," The Mandala Projects.

<http://mandalaprojects.com/ice/ice-cases/xinjiang.htm>

¹⁷⁴ S. Frederick Starr, *Xinjiang: China's muslim borderland*. Routledge, 2015. s.138.

¹⁷⁵ Forbes, Andrew DW. Age.

¹⁷⁶ Gardner Bovington, "The Uyghurs: Strangers in their own land." Columbia University Press, 2010. s.141-142.

¹⁷⁷ Michael Dillon, "Xinjiang: China's Muslim far northwest." Routledge, 2003. s.57.

¹⁷⁸ J. Todd Reed ve Diana Raschke. "The ETIM: China's Islamic Militants and the Global Terrorist Threat." ABC-CLIO, 2010. s.37.

1979'da Sovyetlerin Afganistan'a müdahalesinden sonra Çin'in korkusu daha da arttı çünkü kendisini kuşatılmış hissediyordu.¹⁷⁹ Çin bu kez Afgan savaşçılarına silah vermeye ve diğer destekleri sağlamaya başladı ve Sovyetlerin Afganistan'da Müslümanlara yaptığı işkenceleri ve diğer olumsuz uygulamaları Sovyetlerin propagandasına cevap olarak Sincan'daki Müslüman Uygurlara yönelik yayınlamaya başladı.¹⁸⁰ Çin Sovyetlerden korunmak için Sincan'a Hanları yerleştirmeye başladı. Sincan'ın Kaşgar ve Hotan şehirlerinde cihatçı yetiştirip, Afganistan'a göndermek için eğitim kamplarını kurdu ve buralara yüz milyonlarca dolar para harcadı.¹⁸¹ 1989 yılında Sovyetler Birliği çözüldükten sonra Çin'in Uygur ayrılıkçılarına destek veren en güçlü dış aktör yok olmuştur. Bu hadise ile Çin'in Uygur sorunu büyük ölçüde çözülmüş olsa dahi 1990'ların başlarından itibaren farklı şekilde devam etmiştir. Çin buna göre farklı karmaşık stratejileri de geliştirmiştir ve bu stratejileri Rusya ve Orta Asya devletleri ile beraber uygulamaya devam etmektedir.

Bölgedeki Radikal İslamcılık Tehlikesi

1990'ların ikinci yarısında Özbekistan ve Tacikistan gibi Orta Asya Cumhuriyetlerinde radikal İslamcı ayaklanmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Komünizm sonrası oluşan ideolojik boşluğu dış ülkeler tarafından finanse edilen ve desteklenen radikal İslam ideolojisi doldurmaya çalışılmıştır. Orta Asya Cumhuriyetleri ve seküler yönetimler doğal olarak bu unsurlarla savaşmaya başlamıştır. Rusya Federasyonu o süreçte Kuzey Kafkasya'da kendi ayrılıkçıları ile baş etmeye çalışırken, Orta Asya Cumhuriyetlerine fazla yardım edememiştir. Ayrıca Orta Asya Cumhuriyetlerindeki radikal İslamcı gruplar arasında Çin Sincan Özerk Bölgesinden gelen radikal İslamcılar da savaştığı saptanmıştır. Bu radikal İslamcılar aynı zamanda Çin'in batısında yerleşen Sincan Özerk Bölgesinin bağımsızlığını desteklemesi, Çin'i Orta Asya'ya doğru yönlendirmiştir. Radikal İslamcılara ve ayrılıkçılara karşı işbirliği kapsamında istihbarat teşkilatları bilgiler paylaşmaya başlamıştır. Radikal İslam Orta Asya Cumhuriyetlerinin seküler

¹⁷⁹ Michael E. Clarke, "Xinjiang and China's Rise in Central Asia-A History." Taylor & Francis, 2011. s.76.

¹⁸⁰ "Radio war aims at China Moslems". The Montreal Gazette. 22 Eylül 1981. s.11.
<https://news.google.com/newspapers?nid=1946&dat=19810922&id=3oAxAAAAIBAJ&sjid=9KQFAAAAIBAJ&pg=5348,448513>

¹⁸¹ S. Frederick Starr, "Xinjiang: China's muslim borderland." Routledge, 2015. s.158.

yönetimleri ve halkı için büyük tehdittir. Beş Orta Asya ülkesinde radikal İslamcılık tehlikesi aynı değildir. Radikal İslamcılarının en az veya hiç olmadığı ülke ise Türkmenistan'dır. Türkmenistan bağımsızlığını kazandığından beri, ülkede herhangi bir terör olayı, terör örgütü veya radikal İslamcı hareket olmamıştır. Kazakistan da bölgedeki radikal İslamcılarının en az olduğu ülkelerdendir. Radikal İslamcılarının en yaygın olduğu ülke sırasıyla Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'dır ama bunların çoğu ŞİÖ sayesinde ülke sınırı dışına çıkarılmıştır ve çoğu Afganistan'a gitmiştir. 2000 sonrası Orta Asya güvenlik ve askeri alanda Çin ile olan işbirliğini ve Çin'in bölgeye ve Afganistan'da devam eden savaşa olan tutumunu iki döneme ayırarak inceleyebiliriz:

- 1- 2001-2014 yılında ABD'nin ve NATO'nun Afganistan'a askeri müdahalesi ve radikal İslamcı terörle savaşması ve bunun Çin'in Batı sınırına etkisi.
- 2- 2014 yılı itibari ile ABD'nin ve NATO'nun Afganistan'dan çekilmeye başlaması ile beraber başlayan radikal İslamcı terör örgütlerinin güçlenmeye başlaması ve Afgan devletinin bu örgütler ile baş etmeye çalışması, bunun Çin'in Batı sınırına etkisi.

HARİTA 2: Afganistan ve Komşu ülkeleri.

Kaynak: CNN <http://edition.cnn.com/SPECIALS/2001/trade.center/afghan.zoom.html>

11 Eylül 2001 yılındaki El Kaide terör örgütünün ABD'de gerçekleştirdiği ikiz kule saldırısından sonra ABD Başkanı George Bush uluslararası terörizme karşı savaş ilan etti ve El Kaide destekçisi olarak kabul edilen Afganistan'ın Taliban yönetimine karşı

savaşmaya başladı. Bölge için 11 Eylül ile beraber yeni bir sayfa açıldı. ABD Orta Asya'da, Özbekistan'da ve Kırgızistan'da askeri üsler kurdu. Bu süreçte Çin de kendini ABD tarafından çevrelenmiş olarak hissetmeye başlasa da, diğer taraftan Sincan'daki radikal İslamcılar ile savaşmak ve uluslararası desteği yanına almak için bir fırsat da doğmuştu. 11 Eylül sonrası Çin Afganistan'da ABD'nin Taliban'a ve El Kaide'ye karşı yürüttüğü operasyona başta çekinceli dursa da, sonradan desteklemeye razı olmuştur.¹⁸² Çin de aynı zamanda kendi "teröre karşı savaşını başlattı". Çin "Doğu Türkistan" bağımsızlığı için savaşan ayrılıkçıları da uluslararası İslamcı terör ağının bir parçası olduğunu savunuyor. Bunların Orta Doğu devletleri tarafından finanse edilip, Pakistan'da eğitim alıp, Çeçenistan'da ve Afganistan'da savaş tecrübesi kazandıklarını söylemektedirler. Aynı zamanda Çin Doğu Türkistan İslam Harekatını 11 Eylül saldırısını gerçekleştiren El Kaide terör örgütünden maddi yardım almakla da suçlamaktadır.¹⁸³

Bir taraftan Çin stratejistleri kendi sınır bölgelerinde ABD'nin askeri varlığını istemeseler de, diğer taraftan da Afganistan'a olan yakınlıklarından dolayı ABD'nin oradaki başarısından fayda sağlayacaklarını umdular. Olaylardan çok kısa süre önce, Çin hükümeti Kabil'de o zaman ülkeyi yöneten Talibanlarla ilişkileri iyileştirmek için görüşmüştü. Uzmanlara göre, Çin bu adımı Taliban'ın Sincan'daki Uygur ayrılıkçılara sağladığı desteği kesmesi için atmıştır.¹⁸⁴ Taliban'ın ülke yönetiminden atılması ve yerine modern, daha güvenilir, beraber çalışmak açısından daha uygun ve ılımlı bir yönetimin gelmesi Çin'in bölgedeki çıkarlarını elde edebilmesi açısından olumlu gelişme idi. Böyle bir durumda ise tüm riskleri ABD üstlenmiş oldu. ABD'nin bölgede operasyonu başlatması ile, Çin kendi sınırlarını sıkı bir şekilde koruma altına aldı ve herhangi bir teröristin veya mültecinin kendi topraklarına gelmesini engelledi.¹⁸⁵ Çin bölgedeki

¹⁸² Aaron L. Friedberg, "11 September and the future of Sino-American relations." *Survival* 44.1 (2002): 33-50. s.34.

¹⁸³ Chien-peng Chung, "China's war on terror-September 11 and uighur separatism." *Foreign Aff.* 81 (2002): 8. s.8.

¹⁸⁴ David M. Lampton, "Small Mercies: China and America after 9/11," *The National Interest*, 2001-2002 kış basımı. <http://nationalinterest.org/article/small-mercies-china-and-america-after-911-396>

¹⁸⁵ Craig Smith, "Fearing Unrest, China Presses Muslim Group," *The New York Times*, 5 Ekim 2001. <http://www.nytimes.com/2001/10/05/world/fearing-unrest-china-presses-muslim-group.html?pagewanted=all>

müttefikleri olan Pakistan'ın ABD'nin Afganistan'da savaşıması için askeri üssünü kullanmaya izin vermesini onayladı.¹⁸⁶ Aynı zamanda Çin, radikal İslamcılara karşı topladığı istihbaratı ABD ile paylaşarak destek verdi. ABD Afganistan'da savaşıırken, Çin de ülke içinde terörist olarak şüphelendiği Uygur ayrılıkçılara karşı savaştı.¹⁸⁷

Kısaca 2001-2014 arası Çin kendi yakın sınırlarında ABD varlığını istemese de, faydasının zararından fazla olduğu için çok yakından izledi, takip etti, destek verdi ve fırsattan yararlanarak kendi sorunlarını da çözmeye çalıştı. Çin ABD'nin Usame Bin Laden ve El Kaide ile savaşının aynısını, kendi ayrılıkçılarına ve radikal İslamcılara karşı uygulamaya çalıştı. Çin kendi ülkesindeki ayrılıkçıları ve radikal İslamcılarını da, ABD ile aynı retoriği kullanarak dış destekli teröristler diye adlandırdı ve onlarla savaşma konusunda daha rahat davrandı. Fakat Bush yönetimi küresel teröristler ile Çin'in kendi ülkesindeki teröristleri aynı safa koyma konusunda çekinceli davrandı ve radikal İslamcı teröristler ve şiddete karışmayan ayrılıkçıların birbirinden ayrılması gerekliliğini açıkça belirtmiştir.¹⁸⁸ ABD'nin Afganistan'daki savaşının ilk yıllarında Çin-ABD işbirliği geniş ve derin olmamasına rağmen etkili idi¹⁸⁹ ve bu bölgedeki radikal İslamcılarını ciddi anlamda sindirmiştir, uyuşturucu ticaretini ve kaçakçılığını, uluslararası organize suçu ciddi anlamda azaltmıştır. 2014 yılı itibariyle NATO güçlerinin planlı çekilmeye başlaması ile Afganistan'da kaos ve terör ciddi anlamda arttırmıştır.

2014 yılı itibariyle ABD ve NATO güçlerinin Afganistan'dan çekilmeye başlaması ile gözler yine Orta Asya'ya çevrildi. Özellikle Rusya ve Çin için güvenlik alanında işbirliği ve silah ticareti için yeni fırsatlar da doğmuş oldu. Afganistan'da yeni oluşan güç boşluğunu yeniden çeşitli radikal İslam terör örgütleri doldurmaya başlamıştır. Taliban her geçen gün daha da güç kazanmaktadır. Bunun dışında İslam Devleti de Afganistan'da çeşitli bölgeleri kontrol altına almıştır. Bazı Orta Asya Cumhuriyetlerindeki radikal İslamcılar da Afganistan'a sığınarak oradaki radikal terör örgütlerine katılmaktadırlar.

¹⁸⁶ Charles Hutzler, "China's Economic, Diplomatic Aid to Pakistan Has Played Key Role in U.S.'s War on Terror" The Wall Street Journal, 17 Aralık 2001.

<https://www.wsj.com/articles/SB100853938559775680>

¹⁸⁷ Aaron L. Friedberg, "11 September and the future of Sino-American relations." *Survival* 44.1 (2002): 33-50. s.34.

¹⁸⁸ Chien-peng Chung, "China's war on terror-September 11 and uighur separatism." *Foreign Aff.* 81 (2002): 8.

¹⁸⁹ Aaron L. Friedberg, "11 September and the future of Sino-American relations." *Survival* 44.1 (2002): 33-50. s.36.

Ayrıca, uluslararası güçlerin Afganistan'dan çekilmesi uyuşturucu ticaretini de arttırmıştır. Tacikistan üzerinden Rusya'ya ve Çin'e uyuşturucu kanalları oluşmaya başlamıştır. Sincan'ın batı sınırlarındaki Çin askeri gücü kalite ve sayı açısından bölgenin en güçlüsüdür. Çin, Orta Asya'da ekonomik ve askeri anlamda güçlü de olsa, doğrudan herhangi bir çatışmaya girme ihtimali düşüktür, çünkü Çin "barışçıl gelişim" stratejisini benimsemiş olup, çok taraflı kurumlara öncelik tanımaktadır. Çin'in bölgede herhangi bir tehdide karşı muhtemel yapacağı adım ŞİÖ çerçevesi içinde Rusya ile beraber terör ile savaşan ülkeye destek vermek olacaktır.¹⁹⁰

Çin genel olarak Afganistan'da aktif değildir ve hep çekimser davranmıştır. Çin'in bu ülkede yatırım ve yardımı da çok sınırlıdır. Askeri açıdan da Çin Afganistan'a çok sınırlı destek vermiştir. Ne maddi olarak ne de uluslararası güçlerle beraber herhangi bir katılımında bulunmamıştır.¹⁹¹ ABD'nin 2014 yılında çekilmeye başlayacağını ilan etmesiyle beraber Çin Orta Asya'daki, Sincan'daki ve Afganistan'daki çıkarlarını korumak için hemen harekete geçti. 8 Haziran 2012 yılında Çin Afganistan ilişkileri stratejik ortaklık seviyesine yükseltildi. İki ülke bir birine karşı olan güçlere, yani Afganistan'ın Uygur ayrılıkçılarına, Çin'in ise Taliban'a kendi topraklarını kullandırmama konusunda ve ulus aşırı tehditlere karşı beraber savaşma konusunda da anlaşmaya imza attılar. Afganistan Sincan ile ilgili Çin'e tamamen destek verdiğini açıkladı ve "üç kötü güce" karşı beraber savaşacaklarına karşılıklı olarak söz verdiler. Aynı zamanda Çin kurumlarını ve insanlarını korumak için ciddi önlemler alınacağı sözünü verdi. 2014 sonrası Afganistan konusunda kendi yakın müttefikleri olan Rusya ve Pakistan ile iki taraflı görüşmeler yaptı. Sonradan ise Afganistan konusunda ABD ve Hindistan ile de iki taraflı temaslarda bulundu. Bunlara ek olarak Afganistan ile ilgili İstanbul ve Moskova'daki büyük uluslararası toplantılara katıldı. Rusya ve Pakistan, Rusya ve Hindistan, Pakistan ve Afganistan ile beraber üçlü görüşmeler de yaptı. Çin,

¹⁹⁰ Stephen J. Blank, *Central Asia After 2014*. ARMY WAR COLLEGE CARLISLE BARRACKS PA STRATEGIC STUDIES INSTITUTE, 2013. s.82.

¹⁹¹ Elizabeth Wishnick, "There goes the neighborhood: Afghanistan's challenges to China's regional security goals." *Brown J. World Aff.* 19 (2012): 83. ss.89-90.

ŞİÖ'yü Afganistan'da terör ile mücadele ve uyuşturucu ile mücadele gibi gelenek dışı tehditlere karşı daha fazla rol oynaması konusunda teşvik etti.¹⁹²

2009 yılında ŞİÖ'yü Batı karşıtı olarak algıladığından dolayı Taliban, "sömürgecileri" ve işgalcileri kendi topraklarından kovmalarına yardım etmesi konusunda ŞİÖ'ye bir mektup yazdı.¹⁹³ ŞİÖ bu talebe herhangi bir cevapta bulunmamıştır. Çin için Afganistan'da en önemli yer Sincan'dır çünkü Taliban ve Sincan ayrılıkçıları arasında uzun süredir bir bağ vardır.¹⁹⁴ Çin Taliban ile son yıllarda bölgedeki kendi yatırımlarının güvenliği için ve Sincan konusunda birkaç kez görüşmüştür. Çin, Taliban ile Afganistan madenlerinde çalışan kendi vatandaşlarına olası saldırıları engellemesi ve Uygur ayrılıkçılarını kendi topraklarında barındırmamaları konusunda anlaşmaya çalıştı.¹⁹⁵ Fakat Çin şimdiye kadar istediği sonucu elde edememiştir çünkü Çin maden konularındaki anlaşmaları Taliban'ın tanımadığı Afgan hükümeti ile yapmaktadır. Çin'in Afganistan'a yaptığı maddi yardım da komşu Orta Asya devletleri ile kıyaslanamayacak kadar azdır. Örneğin 2012 yılında Çin ve Afganistan stratejik ortak olduktan sonra 1,5 milyon dolar yardım etmiştir, Orta Asya'da herhangi bir doğal kaynağı bulunmayan Tacikistan'a ise yaklaşık 1 milyar dolarlık yardım, kredi, çimento fabrikasına ve elektrik santraline yatırım yapmıştır. Bunun nedeni Çinli analistlere göre Afgan hükümetinin ABD ile çok yakın ilişkisinin olmasıdır.

Kısaca Çin 2014 yılı sonrası Afganistan'da Afgan hükümeti ve devlet dışı aktörlerle ilişkiler geliştirmeye çalışmaktadır. Çin "barışçıl büyüme" ilkesini takip ettiğinden ve diğer devletlerin iç işlerine karışmama ilkesinden dolayı, bölgedeki herhangi bir devlete Çin'in doğrudan müdahale etmesi yakın zamanda beklenmemektedir. Bunun yerine çok taraflı kuruluş olan ŞİÖ, bölgede güvenliği, istikrarı sağlamak ve kendi çıkarlarını korumak için en ideal araçtır. Çin uzmanlarına göre ŞİÖ teröre karşı mücadelede, ekonomiyi yeniden yapılandırma, uyuşturucu kaçakçılığına karşı savaş konusunda

¹⁹² Elizabeth Wishnick, "Post-2014 Afghanistan Policy and the Limitations of China's Global Role," *Central Asian Affairs* 1.1 (2014): 133-152. s.137.

¹⁹³ "Taliban Seeks SCO Support In Solving Afghan Crisis," *Global Times*, 15 Ekim 2009. <http://www.globaltimes.cn/content/477525.shtml>

¹⁹⁴ Zhao Huasheng, "China and Afghanistan: China's Interests, Stances, and Perspectives," *Russian Studies* 5 (2012): 003. s.6.

¹⁹⁵ Andrew Small, "China Shakes Hands with the Taliban," *iPolitics*, 21 Haziran 2013. <http://ipolitics.ca/2013/06/21/china-shakes-hands-with-the-taliban/>

önemli bir rol oynayabilecektir.¹⁹⁶ Afganistan 2012 yılında ŞİÖ'ye gözlemci olarak kabul edilmiştir. Fakat gözlemci olarak kabul edilmeden çok daha önce, 2004 yılında ŞİÖ-Afganistan iletişim grubu kurulmuştur. 2009 yılında Afganistan konusunda toplantı yapmışlardır.¹⁹⁷ ŞİÖ, Afganistan'ın iç güvenliğinin sağlanması ve ekonomik olarak yeniden inşa edilmesi konusunda çekinceli davranmıştır ve daha çok bu rolü BM'nin üstlenmesi için bir deklarasyon yayınlamıştır.¹⁹⁸ 2002 yılında kurulan ŞİÖ'nün Bölgesel Anti Terör Yapısı (RATS) ayrılıkçılar, aşırıcular ve teröristler hakkında istihbarat havuzu oluşturması, devletlerarası istihbarat paylaşımı konusunda Orta Asya devletleri arasında başarıyla uygulanagelmıştır. RATS Afganistan'dan terörizmin yayılmasının engellenmesi için önemli rol oynayabilir. Kırgızistan, Tacikistan ve Kazakistan gibi ŞİÖ üyesi devletler Afganistan'dan terörizminin bölgeye yayılmasının engellenmesi için tampon bölgenin gerekliliğinin altını çizmişlerdir ve İran, Hindistan gibi bölgesel aktörlerin de katılmasının önemli olduğunu belirtmişlerdir. Guang ise ŞİÖ'nün 2014 sonrası Afganistan için yeni sorumluluklar üstlenmesi gerekliliğini ve Hızlı Tepki Verme Gücü gibi olası tehditleri önleme konusunda yeni birimlerin kurulması gerekliliğini belirtmiştir.¹⁹⁹

Çin, askeri ve güvenlik alanında ayrılıkçı ve radikal İslamcı teröristlere karşı kendi Batı sınırlarını korumak için Orta Asya devletleri ile işbirliği yapmaktadır. Afganistan'daki radikal İslam terörizmi Orta Asya'yı istikrarsızlaştırırsa bu doğrudan Sincan'a sıçrar ve Çin de aynı zamanda istikrarsızlaşır. Bu yüzden Çin 2014 sorası ABD'nin NATO'dan çekilmesiyle beraber Afganistan ile güvenlik konusunda ikili işbirliğini güçlendirmiştir. Çin, Sincan'daki ayrılıkçıların Afganistan'da ve Pakistan'da sığınak bulabilecek olmalarından ve oralardan finansal, teknik ve eğitim desteklerini alabilecek olmalarından kaygı duymaktadır. Çin, Orta Asya'daki etnik gerilimlerden veya radikal İslam tehlikesinden doğacak istikrarsızlıktan doğrudan ekonomik çıkarları da etkileneceğinden

¹⁹⁶ Elizabeth Wishnick, "Post-2014 Afghanistan Policy and the Limitations of China's Global Role." *Central Asian Affairs* 1.1 (2014): 133-152. s.147.

¹⁹⁷ Zhao Huasheng, "China and Afghanistan: China's Interests, Stances, and Perspectives'." *Russian Studies* 5 (2012): 003. ss.11-12.

¹⁹⁸ "Declaration of the special Conference on Afghanistan under auspices of the Shanghai Cooperation Organization."

http://mfa.gov.af/Content/files/declaration_of_the_special_conference_on_afghanistan2.pdf

¹⁹⁹ Pan Guang, "China and US in Central Asia: Role of the SCO and Possibility of Cooperation in Afghanistan." *China & US Focus* 7 (2011).

dolayı güvenlik ve ekonomik çıkarlarını bir bütün ve iç içe olarak görmektedir. Ekonomik ve güvenlik çıkarlarının iç içe olduğunu düşünmesinin bir diğer nedeni ise, Çin'in eğer bir bölge ekonomik olarak gelişirse, oranın istikrarlı olacağına ve refahın terörü bitireceğine inanmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Çin'in Orta Asya'da başta enerji alanında olmak üzere milyarlarca dolarlık yatırımları ve Orta Asya'dan Çin'e uzanan doğalgaz ve petrol boruları vardır.²⁰⁰

ŞİÖ, Orta Asya'da güvenlik konusunu ele alan ve Çin'in de dahil olduğu hükümetler arasındaki tek kuruluştur. ŞİÖ sayesinde Çin Orta Asya devletleri ile siyasi bağlarını güçlendirmiş ve Sincan'ın sınırlarında istikrarı sağlamak için Orta Asya devletleri ile işbirliği yapmıştır. Terörizm ve ulus aşırı suçlar gibi gelenek dışı ortak tehditlere karşı Çin ve Orta Asya devletleri birlikte mücadele etmektedirler. ŞİÖ üyesi devletleri güvenlik alanında ŞİÖ Teröre Karşı Antlaşma, Uyuşturucuya Karşı İşbirliği Anlaşması ve Birlikte Suça Karşı Savaşmak Anlaşması gibi çeşitli anlaşmalar ve antlaşmalar imzaladılar. Örgütün güvenlik portföyü; enformasyon güvenliği, hukuki yaptırım, stratejik güvenlik, savunma, uluslararası organize suça karşı savaşmak gibi alanları da kendi kapsamına aldı. Tüm askeri ve güvenlik işbirliklerine rağmen Çin'in Orta Asya'da herhangi bir askeri üssü bulunmamaktadır. Eğer Çin Orta Asya'da herhangi bir üs kurarsa veya herhangi bir askeri müdahalede bulunursa kendi prensibi olan devletlerin iç işlerine karışmama prensibi ile çelişkiye düşmüş olur. Fakat Çin'in bölgedeki ekonomik varlığı ve Orta Asya'nın Çin'in enerji güvenliğindeki rolü her geçen sene artmaktadır. Eğer ki bölgede Çin'in çıkarlarını etkileyecek olan herhangi güvensizlik veya istikrarsızlık olursa, Çin'in çıkarlarını korumak için ve bölgede güvenlik ve istikrara katkıda bulunmak için askeri anlamda nasıl davranacağı daha belirsizdir.²⁰¹

3.1.2. Liberal Belirleyici

Çin 1950-1970 yıllarında Mao döneminde izlediği izole politikasını, 1978 yılında Deng Xiaoping'in "Açılma" politikası ile sonlandırır. Hızlı ekonomik büyüme o sene yapılan reformlar ile başlar ve bu reform Çin'in ekonomisini günümüzün ikinci en büyük

²⁰⁰ Bernardo Mariani, "China's role and interests in Central Asia." 2014. s.13.

²⁰¹ Age.

ekonomisi haline getirir.²⁰² 1978 yılında, yani yaklaşık 39 yıl önce Çin'in 218,5 milyar dolar olan GSYİH'sı 2016 yılı itibariyle 11.2 trilyon dolara ulaştı. Yani 39 yılda 51 kat büyüdü ve nominal olarak dünyanın ikinci en büyük ekonomisi haline geldi. Çin bu kadar hızlı bir şekilde büyümesini büyük ölçüde uluslararası liberal ekonomik sisteme borçludur. Çin özellikle 2000'lerden sonra hızlı büyüdü ve uluslararası arenada daha çok dikkat çekmeye başladı. Çin günümüzde en çok ticaret yapan ülkedir. Liberaller Çin'in uluslararası liberal sistemde kaldığı sürece büyümesinin tehdit olmadığını; aksine çok taraflı kurumlara katkıda bulunmasını, dünya ülkeleri ile ticaret yapıp, karşılıklı bağımlı olmasını bir fırsat olarak değerlendirmektedirler. Öte yandan Çin'in bu kadar kısa sürede, bu kadar hızlı büyümesi komşu ülkelerde tedirginlik yaratmaya başladı. Birçok analist bunun en büyük sebebinin Çin'in "yumuşak gücünün" zayıf olmasına bağlamaktadır. Çin özellikle son yıllarda "yumuşak güce" de yatırım yapmaktadır fakat bu yatırımlar Çin'in büyümesi kadar hızlı gelişmese de son senelerde meyvesini vermeye başlamıştır.

Bölümün bu kısmında Çin'in Orta Asya'da 2000'lerden sonra yükselişi liberal bakış açısı ile analiz edilecektir. Bu kısım a, b ve c olarak bölümlere ayrılmaktadır.

- a) Liberal Kurumsalcılık: Çin'in Orta Asya'da hangi çok taraflı kurumu nasıl kullandığı ile ilgilidir. Bilindiği gibi Çin, Orta Asya ülkelerindeki amaçlarına ulaşmak için Şanghay İşbirliği Örgütünü kullanmaktadır. ŞİÖ'nün kuruluşu, kuruluş ilkeleri, zamanla nasıl evirildiği ve kurumsallaştığı, Rusya'nın bu örgütteki rolü ve tutumu nedir, ŞİÖ'nün verdiği sonuçlar nedir ve buna benzer sorular cevaplanmaktadır.
- b) Ekonomik İlişkiler: Çin ve Orta Asya ülkeleri arasındaki ticari ve enerji ilişkileri incelenmektedir. Çin'in Orta Asya'nın en önemli ticaret ortağı ve bölgenin en önemli yatırımcısı haline nasıl ve neden geldiği, devletler arasında ekonomik karşılıklı bağımlılık var mıdır, var ise bu bağımlılık ne derecedir, Çin'in bölge için ne tür projelerinin olduğu ve bu projelerin iki bölge ve dünya ekonomisi için önemi nedir gibi sorular yanıtlanmaktadır.
- c) Yumuşak Güç: Çin için yumuşak güç nedir, Çin'in yumuşak güç kaynağı nelerdir, Çin bölgede ne zamandan beri nasıl ve niçin yumuşak gücünü geliştirmeye

²⁰² Paul HB. Godwin, "China as Regional Hegemon?." *The Asia-Pacific: A Region in Transition*, Honolulu: Asia-Pacific Center for Security Studies (2004): 81-101. s.81.

çalışmıştır, yumuşak gücünü geliştirmek için ne tür argümanlar uygulamıştır, bu argümanlar ne tür sonuçlar vermiştir, Çin'in yumuşak güç anlamında rakibi kimdir ve Çin'in yumuşak gücünü geliştirmesinin önünde ne tür engellerin olduğu araştırılmakta ve yanıtlanmaktadır.

a) Kurumsal Liberalizm

Çin günümüzde ülkeler ile işbirliği konusunda çok taraflı ve iki taraflı kurumları en verimli ve başarılı kullanan ülkelerden biridir. Çin, diğer devletler içinde işbirliği için çok taraflı kurumların kurulmasını ve geliştirilmesini de en çok destekleyen ülkelerden biridir. Çin, Orta Asya'da da bir uluslararası örgüt olan Şanghay İşbirliği Örgütünü (ŞİÖ) en verimli ve etkili kullanan ülkedir. Çin ve SSCB sınırları konusunda anlaşmazlıkları vardı. SSCB dağıldıktan sonra Orta Asya cumhuriyetleri ile Çin ve Rusya kendi aralarında sınır çizme sorunlarını çözmeye başladılar.²⁰³ 26 Nisan 1996 yılında Çin ile sınırı olan üç Orta Asya Cumhuriyeti Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ile Rusya ve Çin, Çin'in öncülüğünde Şanghay şehrinde "Sınır Bölgelerinde Askeri Güvenin Derinleşmesine İlişkin Antlaşma" imzalarlar. Amaç üye ülkeler arasında karşılıklı güveni geliştirmek, sınırların yönetimi ve güvenlik alanında devletlerarası işbirliği sağlamak idi.²⁰⁴ 24 Nisan 1997 yılında ise aynı ülkeler Moskova'da "Sınır Bölgelerinde Askeri Güçlerin Azaltılmasına Dair Antlaşma" imzalarlar.²⁰⁵ Şanghay Beşlisi ülkelerin 1998 yılındaki zirvesi Almatı, Kazakistan'da gerçekleşmiştir. Üye ülkeler ulus aşırı suçlar olan etnik ayrımcılık, dini köktencilik, silah kaçakçılığı, uyuşturucu kaçakçılığı ve sınır ötesi suçlara karşı beraber savaşma konusunda anlaşmışlardır. Bu anlaşma ŞİÖ'nün temelini oluşturan "Üç Kötülüğe" karşı savaş anlayışının temelini atmıştır.²⁰⁶ 1999 zirvesi Bişkek, Kırgızistan, 2000 yılı zirvesi Duşanbe, Tacikistan'da gerçekleşmiştir. 2000 yılındaki

²⁰³ Stephen Aris, "The Shanghai Cooperation Organisation: 'Tackling the three evils'. A regional response to non-traditional security challenges or an anti-Western bloc?." *Europe-Asia Studies* 61.3 (2009): 457-482. s.457.

²⁰⁴ Alyson JK. Bailes, "The Shanghai Cooperation Organization and Europe." *China and Eurasia Forum Quarterly*. Vol. 5. No. 3. 2007. s.13.

²⁰⁵ Mutlaq Al-Qahtani, "The Shanghai cooperation organization and the law of international organizations." *Chinese Journal of International Law* 5.1 (2006): 129-147. s.130.

²⁰⁶ Chien-peng Chung, "The Shanghai Co-operation organization: China's changing influence in Central Asia." *The China Quarterly* 180 (2004): 989-1009. s.991.

Duşanbe zirvesinde beş  lke kendi aralarında, “insan hakları” bahanesiyle ülkelerin iç işlerine karışmaya karşı duracakları konusunda anlaştılar, aynı zamanda beş ülke birbirinin milli bağımsızlığını, egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve sosyal istikrarını koruyacakları konusunda anlaştılar.²⁰⁷ 15 Haziran 2001 yılında zirve yeniden Şanghay’da ger ekleşt , altıncı  ye olarak Özbekistan kabul edildi ve aynı gün altı ülkenin devlet başkanları Şanghay İşbirliğı Teşkilatı Bildirgesini imzaladılar. Çin analistleri bu gelişmeyi uluslararası ilişkilerde Soğuk Savaş sonrası en önemli gelişmelerden biri olarak ve güvenlik alanındaki işbirliğine örnek olduğunu savunarak  vd ler. 2002 yılında Şanghay İşbirliğı  rg t   yeleri ülkelerin devlet başkanları Rusya’nın Saint-Petersburg şehrindeki zirvede bir araya geldiler. Orada devlet başkanları uluslararası hukuka göre örgütün kuruluş amacını, prensiplerini, yapısını ve operasyon formunu açıklayan Şİ  tüzüğünü imzaladılar. Bunların dışında  ye devletlerin başbakanları ve kamu güvenliğı, dışışleri, hukuki yaptırım, sınır güvenliğı ve savunmadan sorumlu devlet görevlileri düzenli bir şekilde, kurumsallaşmış kanallarla bir araya gelmeye başladılar.²⁰⁸

Şİ   yesi altı ülkenin toplam alanı Avrasya kıtasının %60’ına, toplam nüfusu ise dünya nüfusunun %25’ine tekabül etmektedir. Şİ   lkeleri ve gözlemci ülkelerin toplam nüfusu dünya nüfusunun yarısına eşittir. Temmuz 2005 yılındaki Astana, Kazakistan zirvesinde, Şİ  zirvesine ilk kez temsilcilerini gönderen Hindistan, Pakistan, İran ve Moğolistan gibi ülkeler de katılmış idi.²⁰⁹ Bu zirvenin açılış konuşmasında, zirveye ev sahipliğı yapan Kazakistan devlet başkanı Nursultan Nazarbayev: “Bu masada oturan devlet başkanları insanlığın yarısını temsil etmektedir” diye belirtmiştir.²¹⁰ 2007 yılı itibarıyla Şİ  iletişim, ulaşım, ekonomi ve telekomünikasyon ile alakalı 20 büyük çaplı proje gerçekleştirdi ve savunma, askeri, güvenlik, kültürel, ekonomi, bankacılık, dışışleri ve diğ er alanlardan Şİ   lkeleri devlet görevlileri kendi aralarında düzenli olarak toplantılar gerçekleştirdiler. Şİ  günümüzde genel kurulunda gözlemci olduğı Birleşmiş Milletler,

²⁰⁷ Bates Gill, “Shanghai Five: An Attempt to counter U.S. Influence in Asia?,” *Brookings*, 4 Mayıs 2001 <https://www.brookings.edu/opinions/shanghai-five-an-attempt-to-counter-u-s-influence-in-asia/>

²⁰⁸ Jing-Dong Yuan, “China’s role in establishing and building the Shanghai Cooperation Organization (SCO).” *Journal of Contemporary China* 19.67 (2010): 855-869. s.861

²⁰⁹ Chien Peng Chung, “China and the institutionalization of the Shanghai Cooperation Organization.” *Problems of Post-Communism* 53.5 (2006): 3-14. s.12.

²¹⁰ Rick Rozoff, “The Shanghai Cooperation Organization: Prospects For A Multipolar World,” *Global Research*, 22 Mayıs 2009. <http://www.globalresearch.ca/the-shanghai-cooperation-organization-prospects-for-a-multipolar-world/13707?print=1>

Avrupa Birliği, ASEAN, Bağımsız Devletler Topluluğu ve İslam İşbirliği Teşkilatı ile ilişki kurmuştur.

Kaynak: Wikipedia https://en.wikipedia.org/wiki/File:Structure_of_the_SCO.png

²¹¹ Chien Peng Chung, "China and the institutionalization of the Shanghai Cooperation Organization." *Problems of Post-Communism* 53.5 (2006): 3-14. s.5.

yılında kurulan “Bişkek Grup” ve 2001 yılında imzalanan ayrımcılığa, aşırıcılığa ve terörizme karşı beraber savaşma konusundaki Şanghay Anlaşmasıdır.²¹²

İkinci neden ise, Çin ŞİÖ’yü başta doğrudan terörizme karşı savaşmak için kullansa da uzun vadede amaç ŞİÖ’nün barışa, istikrara ve refaha katkıda bulunabilecek bir bölgesel bir kuruma evrilmesini sağlamaktır. ŞİÖ’nün bu yönde kurumsallaşması için, daha ilk kuruluş günlerinden beri Çin büyük oranda enerjisini, maddi kaynaklarını ve zamanını harcamaktadır. ŞİÖ, geleneksel güvenlik odaklı bir örgütten, gelenek dışı tehditlere karşı güvenliği sağlayan bir örgüte evrilmiştir.²¹³ Çin ve diğer üye devletler birlikte ayrılıkçılara ve teröristlere karşı düzenli olarak mücadele etmektedir, askeri tatbikatlar düzenlemektedir. Çinli analistler ŞİÖ’nün yeni bir güvenlik konseptini ve Soğuk Savaş sonrası üçüncü bir tarafa karşı askeri olmayan, aksine eşitlik ilkesine dayalı diyalog süreçli ve danışmalı, siyasi ve ekonomik alanlarda bölgesel işbirliğini arttırmaya yönelik bir mekanizması olan, çok taraflı, yeni bir kurumu temsil ettiğini iddia etmektedirler.²¹⁴ Örgütün temeli haline gelen “Şanghay Ruhu”, karşılıklı güvene, karşılıklı çıkara, eşitliğe, danışmaya, kültürel farklılıklara saygıya ve ortak gelişmeye yöneliktir. En önemlisi bu kurum üye ülkeleri arasında iletişimi, güveni, işbirliğini, beraber barış içinde var olmayı, ortak çıkarı sağlamaktadır ve devletler arası yeni tip ilişkiyi, yeni güvenlik konseptini, ve yeni bölgesel işbirliği konseptini göstermektedir.²¹⁵

Üçüncü neden ise, ŞİÖ Çin için önemi her geçen gün artan enerji güvenliği ve iç güvenliğinin dahil olduğu sosyoekonomik gelişimi için çok önemli bir bölgede liderlik rolünü denemesi için önemli bir forum olabilir. Fakat bunu gerçekleştirmek için Pekin’in ŞİÖ’nün güvenlik ve anti terörizmden fonksiyonel olarak ekonomik işbirliğine de yayılmasını, örgütün daha da kurumsallaşmasını ve genişlemesini desteklemesi gerekmektedir. Ayrıca üye ülkelerinin kolektif kimliklerini desteklemesi ve beslemesi de gerekmektedir. Aynı zamanda Moskova’nın bölgedeki geleneksel rolünü de unutmamalı,

²¹² Flemming Splidsboel Hansen, "The Shanghai Co-operation Organisation." *Asian Affairs* 39.2 (2008): 217-232.

²¹³ Stephen Aris, "A new model of Asian regionalism: does the Shanghai Cooperation Organisation have more potential than ASEAN?." *Cambridge Review of International Affairs* 22.3 (2009): 451-467. s.461.

²¹⁴ Jing-Dong Yuan, "China's role in establishing and building the Shanghai Cooperation Organization (SCO)." *Journal of Contemporary China* 19.67 (2010): 855-869. s.862.

²¹⁵ Pan Guang, "A Chinese Perspective on the Shanghai Cooperation Organization." *SIPRI Policy Paper No 17* (2007): 45-58.

fakat Moskova'ya fazla da uyum sağlamamalıdır. Aynı zamanda Orta Asya devletlerine de bölgede hegemonya arzusunun olmadığı güvenini vermelidir.

Çin ŞİÖ sayesinde bir taraftan Rusya'nın desteği ile AB'yi, NATO'yu ve genel olarak Batıyı Orta Asya'nın dışında tutmaya veya etkilerini minimize etmeye çalışırken²¹⁶ diğer taraftan da Rusya'yı kızdırmadan, Rusya ile işbirliğini de sürdürerek, bölgedeki Rus etkisinin her geçen sene azaltarak yavaş yavaş kendi etki alanına doğru geçişini sağlamaktadır. Günümüzde Çin ekonomik açıdan bölgede Rusya'dan çok daha etkili ve bu etki askeri-güvenlik açısından da her geçen gün artmaktadır. Rusya retorik olarak ŞİÖ'yü desteklese de uygulamada fazla destek vermediği gözlemlenmektedir. Rusya özellikle Çin'in ŞİÖ'de ekonomi alanlarında yaptığı girişimleri engellemektedir. Rusya Çin'in bölgedeki etkisinin daha da artacağından, kendi etkisinin daha azalacağından çekinmektedir. 2004 yılına kadar ŞİÖ Sekreterliği de kurulamamıştı.²¹⁷ Rusya ŞİÖ'nün ekonomik entegrasyon sağlamasını Avrasya Ekonomik Birliğine rakip olarak görürken güvenlik alanındaki entegrasyonu ise Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütüne rakip olarak görmektedir ve kendi öncülüğündeki iki örgüte de Çin'in katılmasını engellemektedir. Rusya 2003 yılında gerçekleşen çok taraflı anti terörizm askeri tatbikatına kadar ŞİÖ'ye fazla önem vermemekteydi fakat ABD destekli Gürcistan'daki, Ukrayna'daki ve Kırgızistan'daki renkli devrimlerden²¹⁸ ve Özbekistan Andijan olaylarından sonra örgütte daha aktif rol almaya, Çin ile işbirliği yapmaya ve kurumun güçlenmesine katkıda bulunmaya başladı.²¹⁹

b) Ekonomik İlişkiler

Çin ekonomisinin özellikle 2001 yılından itibaren hızlı bir şekilde büyüdüğünü aşağıdaki grafiklerde görebiliriz. Çin, böyle yüksek ekonomik büyümeyi sürdürebilmek için gözünü yurtdışına dikmiştir. Stratejik konumu ve doğal kaynak zenginlikleri ile Orta

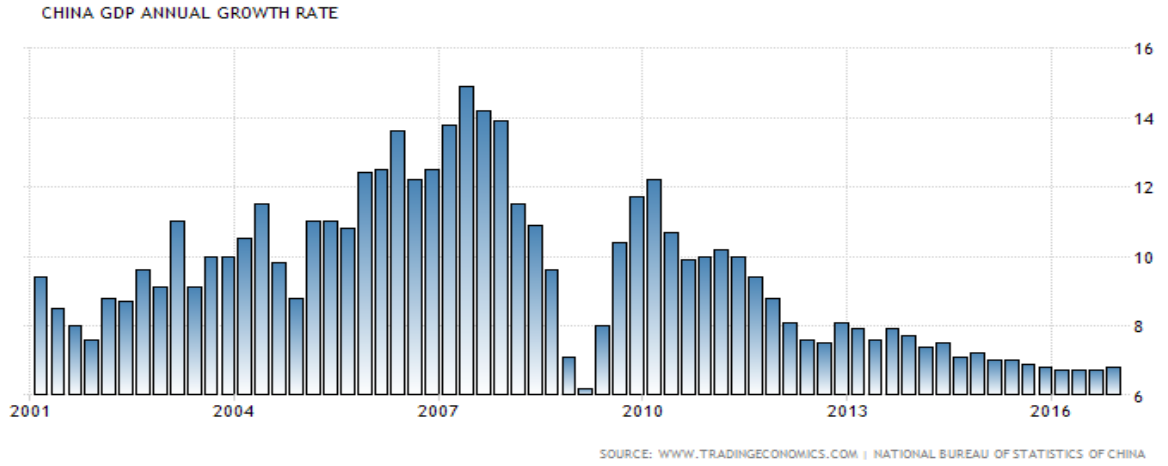
²¹⁶ Alyson JK. Bales, "The Shanghai Cooperation Organization and Europe." *China and Eurasia Forum Quarterly*. Vol. 5. No. 3. 2007. s.13.

²¹⁷ Jing-Dong Yuan, "China's role in establishing and building the Shanghai Cooperation Organization (SCO)." *Journal of Contemporary China* 19.67 (2010): 855-869. s.863.

²¹⁸ Deborah Welch Larson ve Alexei Shevchenko. "Status seekers: Chinese and Russian responses to US primacy." *International Security* 34.4 (2010): 63-95. s.91.

²¹⁹ Maria Raquel Freire, "Russian policy in Central Asia: supporting, balancing, coercing, or imposing?." *Asian perspective* (2009): 125-149. s.144.

Asya Çin için dünyanın en önemli bölgelerinden biridir. Çin hızlı ekonomik büyümesini sürdürebilmek için enerji güvenliğini sağlamak zorundadır. Çin'i Orta Asya'ya çeken güvenliğin yanısıra en önemli faktör enerjidir. Daha 90'lardan itibaren bölgede enerji sektörünün en önemli yatırımcılarından biri haline gelmiştir. Aynı zamanda Çin bölgenin en önemli enerji ithalatçısıdır. Coğrafik olarak da açık denizlere çıkışı olmayan beş Orta Asya devletlerinden üçü ile sınırı olan Çin'in ticaret yapması daha da kolaylaşmaktadır. Bölgede enerji alanına yatırım yapan, bölgeden enerji ithalatı yapan, krediler veren Çin, karşılığında ucuz ürünlerinin ihracatını da yapmaktadır. Çin'in bölgede ulaşım ve iletişim ağlarına da yatırım yapması ticareti kolaylaştırıp geliştirmiştir.

GRAFİK 1 : Çin'in Yıllık Bazda Büyüme Oranı

Kaynak: Trading Economics <http://www.tradingeconomics.com/>

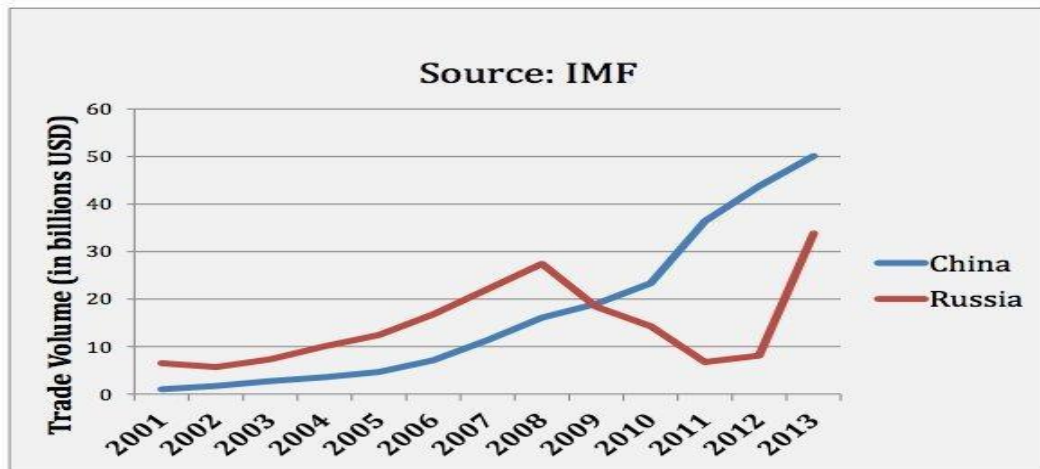

GRAFİK 2: 2001 Yılından İtibaren Çin Gsyh'sı

Kaynak: Trading Economics <http://www.tradingeconomics.com/>

Çin Orta Asya'nın geleneksel en önemli ticaret ortağı olan Rusya'yı 2009 yılında geçmiş ve Orta Asya Cumhuriyetlerinin en önemli ticaret ortağı haline gelmiştir. 1998 yılında 700 milyon dolar olan Orta Asya ülkeleri ve Çin arasındaki ticaret hacmi, 2008 yılında 25 milyar dolar olurken 2013 yılında 49 milyar dolara ulaşmıştır.²²⁰ Kırım işgalinden dolayı Batı ülkeleri tarafından yaptırım uygulanan ve düşük enerji fiyatlarından dolayı her geçen gün ekonomisi kötüleşen, ekonomik anlamda Orta Asya'da Çin ile rekabet edemez hale gelen Rusya'nın, Orta Asya'daki etkisi her geçen gün azalırken Çin ile Orta Asya devletleri arasındaki ticari işbirliği her geçen gün daha da artmaktadır ve çeşitlenmektedir. Çin'in bölgeyi ve esasında kendisini Batı bölgeleri ve dünya ile entegre etme projesi olan Yeni İpek Yolu Projesi, yeni yapılacak olan enerji alanındaki diğer altyapı ve üstyapı projelerindeki işbirlikleri ile Çin ekonomik olarak uzun zaman boyunca bölgenin en önemli aktörü olmaya devam edecektir.

Central Asian trade with China and Russia, 2001-2013

Grafik 3: Çin Ve Rusya'nın Orta Asya Ülkeleri İle Yıllara Göre Değişen Ticaret Hacmi.

Kaynak: IMF.

²²⁰ Julian Ryall, "Seeking alliances to counter China high on Abe's agenda during five-nation Asia tour," *South China Morning Post*, 13 Nisan 2015. <http://www.scmp.com/news/asia/article/1765806/seeking-alliances-will-be-high-agenda-abes-five-nation-tour-central-asia>

Çin'in üretim ve ihracat odaklı ekonomisi 2000'lerden beri tam 11 kat büyümüş ve Çin dünyanın en çok ticaret yapan ülkesi haline gelmiştir. Aynı zamanda Çin Orta Asya ülkelerinin de en önemli ticaret ortağı haline gelmiştir. Beş ülke ve Çin arasında daha 2001 yılında 1,8 milyar dolar olan toplam ticaret hacim, 2013 yılında 50 milyar dolar olup bölgenin geleneksel ticaret ortağı olan Rusya'yı ciddi miktarda geride bırakmıştır.²²¹ 2015 yılı itibariyle Kazakistan tüm ihracatının %15,1'ini ilk sırada olan Çin'e gerçekleştirmiştir. Toplam ithalatının %25,9'u ise ikinci sırada olan Çin'dendir. Türkmenistan toplam ihracatının %68,6'nı ilk sırada olan Çin'e yapmaktadır, toplam ithalatının ise %10,9'unu üçüncü sırada olan Çin'den yapmaktadır. Özbekistan toplam ihracatının %17,6'sını ikinci sırada olan Çin'e yapmakta, toplam ithalatının ise %20,8'i ilk sırada olan Çin'dendir. Kırgızistan'ın toplam ithalatının %56,4'ü ilk sırada olan Çin'dendir. Tacikistan'ın da toplam ithalatının %42,3'ü ilk sırada olan Çin'dendir.^{222 223}

Ayrıca, Orta Asya ülkeleri ve Sincan Özerk Bölgesi arasında sıkı bir karşılıklı ekonomik bağımlılık vardır. Çin'in Batı bölgesi neredeyse tamamen Orta Asya ile ticarete bağlıdır, sürekli insanlar arası karşılıklı ticaret ve alışveriş yapılmaktadır. Sincan'ın toplam ticaretinin %83'ü Orta Asya ülkeleri ile ve Çin'in Orta Asya ülkeleri ile toplam ticaretinin %80'i Sincan üzerinden yapılmaktadır.²²⁴ Sincan'ın ekonomisi ve istikrarı ağırlıklı olarak Orta Asya'nın ekonomisine ve istikrarına bağlıdır. Sincan ve Orta Asya ülkeleri arasındaki engeller Çin'in milli güvenliğine etki edebilmekte, Batı bölgelerinde kargaşaya ve istikrarsızlığa neden olabilmektedir.²²⁵

Çin'in dev ekonomisinin güvenli ve uygun fiyatlı enerjiye ihtiyacı vardır. Çin 1993'de enerji ithalatına başlamıştır,²²⁶ 2003 yılında Çin yıllık 91 milyon ton petrol ithal etmeye başlamış olup bunun %75'i Orta Doğu ve Afrika ülkelerindendir. Orta Doğu ve Kuzey

²²¹ Alexander Rogan, "Is Central Asia n Russia's Or China's Backyard?," Russia Supply Chain, 13 Ocak 2016.

²²² CIA The World Factbook Imports-Partners. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2061.html#kz>

²²³ CIA The World Factbook Exports-Partners. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2050.html#kz>

²²⁴ Maika Tukmadiyeva, "Xinjiang in China's Foreign Policy towards Central Asia" *The Quarterly Journal*, vol. 12, Issue 3, 2013, 87-88.

²²⁵ Niklas Swastrom, *The Security Dimension of the China-Central Asia Relationship: China's Military Engagement with Central Asian Countries*. s.4.

²²⁶ Xuanli Liao, "Central Asia and China's Energy Security." *China and Eurasia Forum Quarterly*. Vol. 4. No. 4. 2006. s.61.

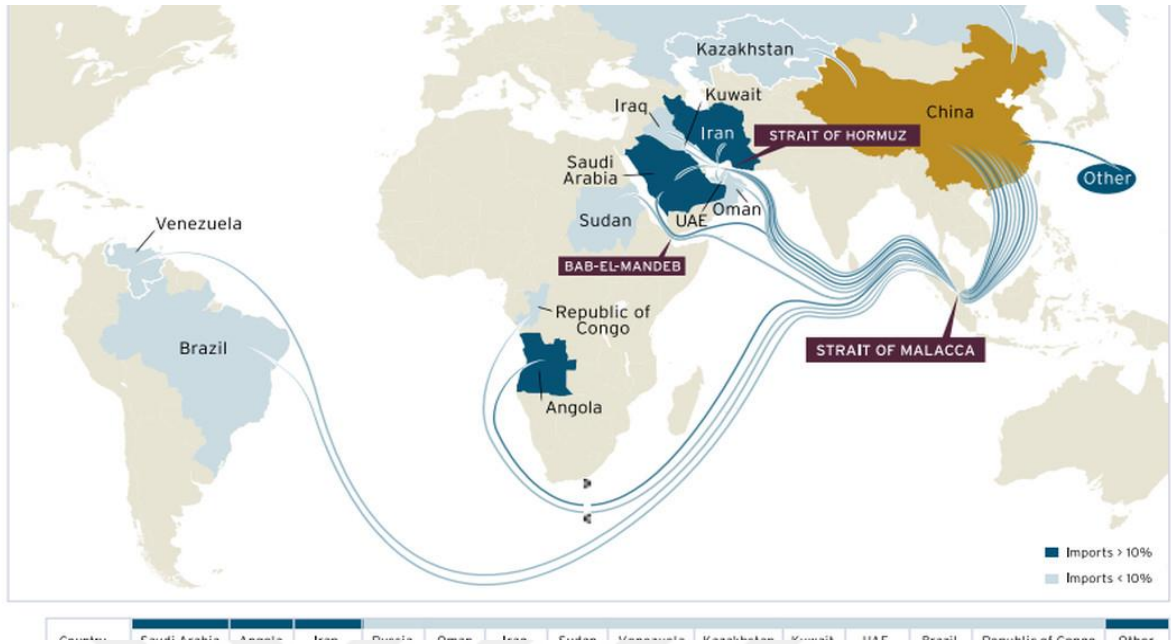
Afrika'daki sürekli istikrarsız ortam Çin'i enerji güvenliğini sağlaması için farklı kaynaklara yönlendirdi. Çin bir an evvel enerji kaynaklarını çeşitlendirmek istedi. Çin'e ulaşan petrol ve doğalgaz tankerler vasıtasıyla Güney Doğusundaki limanlara gelmiştir ve bu gemilerin büyük kısmı Malakka Boğazından geçmiştir. Güney Çin Denizi ise ABD askeri varlığının en yoğun olduğu bölgelerdir. Bu ise olası bir çatışma halinde ABD'nin Çin'e giden tankerlerin büyük kısmını bloke edebileceği anlamına gelmektedir. Bu nedenlerden ötürü ABD'nin askeri varlığının zayıf olduğu bölgelerden tankerlerden ziyade borular ile gelen enerji Çin için öncelik haline gelmiştir. Çin'in bu hedefi için hem doğrudan kara sınırı olması nedeniyle, hem Rusya ile ABD'yi bölgede başarılı bir şekilde dengeledikleri için Orta Asya ülkeleri ise ideal bir bölgedir. Hazar havzası dünyanın en büyük üçüncü geliştirilebilir enerji kaynaklarını barındırmaktadır.²²⁷ 2015 yılında Çin ABD'yi de geçerek dünyanın en çok petrol ithal eden ülkesi haline gelmiştir.²²⁸ Çin Türkmenistan'dan doğalgaz ithalatına 2009'da başlamıştır ve toplam ithal doğalgazının yaklaşık %51,4'ünü Türkmenistan'dan yapmaktadır, toplam petrol ithalatının ise yaklaşık %2'ni Kazakistan'dan yapmaktadır. İki bölge arasında karşılıklı bağımlılık vardır. Çin'in birçok devlet ve özel firması Orta Asya'da enerji sektörüne yatırım yapmaktadır. Bunların en büyüğü Çin devlet şirketi olan CNPC'dir. Kazakistan'da Çin şirketleri toplam tüm petrol yataklarının %20-25'ine sahiptir, bu rakam ise Kazakistan devlet şirketi olan "Kazmunaygaza" ile neredeyse aynı orandadır.²²⁹ Çin'in bölgede sadece Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan gibi enerji zengini ülkeler ile karşılıklı bağımlılığı yoktur, Kırgızistan ve Tacikistan gibi devletlere de doğrudan yatırımlar yapmakta ve kendi bankaları aracılığıyla ile onlara kredi sağlamaktadır. 2014'te Tacikistan finans bakanı Çin'in 3 yıl içinde 6 milyar dolar yatırım yapacağını belirtmişti, bu rakam ise toplam GSYH'sının %60'ından daha fazladır.²³⁰ Ayrıca Çin iki ülkede de onlarca fabrika ve altyapı projeleri inşa etmektedir.

²²⁷ Mahmoud Ghafouri, "The Caspian Sea: rivalry and cooperation." *Middle East Policy* 15.2 (2008): 81.

²²⁸ Kevin Mcspadden, "China Has Become The World's Biggest Crude Oil Importer For The First Time" *Time*, 11 Mayıs 2015.

²²⁹ Михаил Оверченко, "Как Китай отвоевывает у России Центральную Азию", *Ведомости*, 25 Ekim 2015.

²³⁰ Jack Farthy, "Tajikistan looks to China as Russian remittances dry up", *Financial Times*, 20 Ekim 2014.

Harita 3: Çin'in Petrol İthalatı Haritası

Kaynak: Vox News <https://www.vox.com/2014/9/3/6101885/middle-east-now-sells-more-oil-to-china-than-to-the-us>

Orta Asya ve Çin'in ekonomik işbirliğini daha da arttırabilecek, ekonomik anlamda bir birine daha da karşılıklı bağımlı yapacak ve iki bölgeyi birbirine entegre edecek olan, XXI. yüzyılın en büyük projelerinden biri olan Çin'in Yeni İpek Yolu Projesidir (YİYP). İki bin yıl önceki tarihi İpek Yolunda olduğu gibi, modern İpek Yolunun da en önemli bölümü Orta Asya'dan geçmektedir. Çin devlet başkanı Xi Jinping'in bu projeyi kamuoyu ile Kazakistan'daki Nursultan Nazarbayev Üniversitesinde paylaşması ve sonrasında Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Özbekistan olmak üzere dört Orta Asya ülkelerine on günlük iş ziyaretinde bulunması Orta Asya'nın projedeki önemini anlamamızı daha da kolaylaştırmaktadır.²³¹ YİYP'nin diğer ismi de "Bir Kuşak, Bir Yol"dur. Proje hem karadan hem denizden kıtaları birbirine bağlamaktadır. Proje kapmasında birçok ülkede karayolları, demiryolları, deniz limanları yapılmaktadır. Bunların dışında havayolu kargo taşımacılığı, telekomünikasyon ve iletişim ağları da geliştirilmektedir. YİYP, Orta Asya'yı Çin'e, Güney Asya'ya, Kafkasya'ya, Avrupa'ya ve Orta Doğu'ya bağlayacaktır. Açık denizlere çıkışı olmayan Orta Asya devletleri için

²³¹ Justyna Szczudlik-Tatar, "China's New Silk road diplomacy." *Policy Paper* 34 (2013). s.3.

ticaret yapmanın kolaylaşması ve ucuzlaması açısından YİYP büyük bir fırsattır. Bu proje Çin ve Orta Asya ülkeleri için iki tarafın da çıkarının olduğu, iki tarafın da kazandığı bir kazan kazan projesidir.

Xi, 2013 yılı Astana'daki konuşmasında beş öneride YİYP'i beraber kurmanın Çin, Orta Asya ve Avrupa ile bağlarını nasıl güçlendireceğini sundu:

- 1) Siyasi açıdan iletişimi güçlendirme ve bu sayede ekonomik alanda da işbirliğini arttırmak.
- 2) Pasifiklerden Baltık Denizine, Orta Asya'dan Hint Okyanusuna uzanan taşıma koridorunu geliştirmek için karayolları bağlarını güçlendirmek ve yavaş yavaş Doğu, Güney ve Batı Asya'yı birbirine bağlayan karayolu ağlarını geliştirmek.
- 3) Ticaret yapma kolaylığını güçlendirmek, ticaretin önündeki tüm engelleri kaldırmak ve ticaret yapmayı kolaylaştırmak.
- 4) Mali işbirliğini güçlendirmek, işlem maliyetini azaltmak ve ekonomik rekabetin artmasıyla birlikte ortaya çıkacak finansal riski azaltmak için para birimi konusunda anlaşmak.
- 5) İnsanlar arası ilişkiyi güçlendirmek.²³²

Proje için maddi kaynaklar ağırlıklı olarak Çin tarafından kendi kurduğu ve liderliğini yaptığı Asya Altyapı Yatırım Bankası (AAYB) ve İpek Yolu Fonudur. AAYB 2013 yılında ilk olarak Çin tarafından önerilmiştir ve amacı altyapı projeleri için maddi kaynağın ödünç sağlanmasıdır. 2015 yılı itibarıyla Çin, Bankanın 160 milyar dolarlık altyapı projelerinin planlanmada ya da inşa halinde olduğunu duyurmuştur.²³³ Bu çok taraflı bankanın yaklaşık 100 milyar dolarlık sermayesi vardır, bunun %75'i Asya ve Okyanusya'dan gelirken, Çin %26 oy hakkıyla en büyük hisse sahibidir. Xi Jinping'in 2014 yılında duyurduğu 40 milyar dolarlık sermayeli İpek Yolu Fonu ise proje için ödünçten ziyade, YİYP'in kapsadığı ülkelerde yatırım yapmak için oluşturulan fondur.²³⁴ Çin bu fonlar ve bankalar aracılığıyla Avrasya'nın farklı bölgelerinde YİYP projesi kapsamında yatırımlarına çoktan başlamıştır. İpek Yolunun başlangıç parçası olarak

²³² Justyna Szczudlik-Tatar, "China's New Silk road diplomacy." *Policy Paper* 34 (2013). s.3.

²³³ Ming Wan, *The Asian Infrastructure Investment Bank: the construction of power and the struggle for the East Asian international order*. Springer, 2016. s.70.

²³⁴ "Commentary: Silk Road Fund's 1st Investment makes China's Words into Practice" Xinhua News, 21 Nisan 2015. http://news.xinhuanet.com/english/2015-04/21/c_134170737.htm

görülen Çin-Kazakistan-Türkmenistan-İran demiryolu 2016 Şubat ayında kullanıma açılmıştır. Toplam uzunluğu 7 bin 908 km olan demiryolu, Zheijiang'dan Tahran'a 9 günde ulaşmıştır. Bu süre deniz yolundan 25-30 gün daha kısadır.²³⁵ Toplamda 60 ülkeyi demiryolu ve denizyolu üzerinden kapsayan bu proje için yaklaşık 8 trilyon dolar yatırım yapılacağı beklenmektedir.²³⁶ Bu nedenle Orta Asya ve Çin arasındaki karşılıklı bağımlılık daha da artmış, çeşitlenmiş ve derinleşerek daha da kompleks haline gelmiştir.

c) Yumuşak Güç

Bir ülkenin yumuşak gücü o ülkenin küresel imajına ve uluslararası arenadaki prestijine bağlıdır. Devletler kendi çıkarlarını korumak ve başka devletleri kendi çıkarları doğrultusunda etkilemek için ya “sert” ya da “yumuşak güç” kullanmak zorundadır. Günümüzde “sert” gücün kullanılması her geçen gün azalmakta ve devletler mecburiyet olmadıkça bu yönetime başvurmamaktadırlar. Özellikle enformasyon çağında, küreselleşmiş, iletişim ve ulaşımın kolaylaştığı dünyada büyük devletler yumuşak güce yönelmektedirler. Yumuşak güç konusunda dünyanın en büyük ekonomisi ve gücü olan ABD açık ara öndedir. Dünyanın ikinci büyük ekonomisi ve gücü olan Çin özellikle son yıllarda yumuşak gücün önemini anlamaya ve yumuşak gücünü dünyanın farklı bölgelerinde geliştirmeye ve uygulamaya başlamıştır. Çin'in ekonomisi çok kısa sürede hızla büyüyerek on iki trilyon dolarla nominal olarak dünya ikinciliğine kadar tırmandı fakat ekonomik ve askeri anlamda hızlı büyüdüğü gibi yumuşak gücü de o oranda hızla büyüyemedi.²³⁷ Bu politika dünyanın farklı bölgelerinde başarıyla uygulamaktadır ve bazı bölgelerde ise yumuşak güç için sağlam temeller atılmıştır. Orta Asya Çin'in yumuşak gücünü özellikle son yıllarda başarıyla uygulamaya başladığı bölgelerden biridir. Çin herkes tarafından konuşulan hızlı büyümesini “Barışçıl Yükseliş” olarak

²³⁵ “Çin'den İran'a ilk tren seferi tamamlanıyor,” *Dünya Bülteni*, 12 Şubat 2016.

<http://www.dunyabulteni.net/haberler/354873/cinden-irana-ilk-tren-seferi-tamamlaniyor>

²³⁶ “Our bulldozers, our rules,” *The Economist*, 2 Temmuz 2016.

<http://www.economist.com/news/china/21701505-chinas-foreign-policy-could-reshape-good-part-world-economy-our-bulldozers-our-rules>

²³⁷ Jan Melissen, *Public diplomacy and soft power in East Asia*. Springer, 2011. s.248.

adlandırdı. Bu ismi kullanması özellikle Çin'in yükselişinin negatif bir şekilde algılanmasının engellenmesine yönelik idi.²³⁸

Çin ve Orta Asya halkları arasında binlerce yıldır süregelen kültürel ve ekonomik ilişkiler mevcuttur. Orta Asya, Çin'in yumuşak gücünü başarılı bir şekilde uyguladığı bölgelerden biridir. Çin, birçok nedenden dolayı Orta Asya'da yumuşak gücünü kullanmak istemektedir. Bunların başlıca nedenleri olarak, Orta Asya halklarının Uygur ayrılıkçılarını desteklememesi ve Çin'in safında durması için kendi safına çekme gerekliliği duyması sunulabilir. Diğer nedenler ise Çin'in Yeni İpek Yolu projesi için Orta Asya halklarının da desteğini kazanması gerekliliği, Orta Asya'nın Çin'in sanayi üretimi için cazibeli bir pazar olması ve zengin enerji kaynakları ile Çin'in iştahını kabartmasıdır. Bunların dışında Orta Asya jeostratejik konumu itibarıyla de Çin için çok önemlidir.²³⁹ Çin'in diğer komşu ülkelerinde olduğu gibi Orta Asya'da da yumuşak gücünü kullanması gerekliliğinin bir başka nedeni ise yumuşak gücünü kullanımının komşu ülkeler tarafından tehdit olarak algılanmamasını sağlamaktır. ABD'nin Güney ve Kuzey komşusu Meksika ve Kanada, ABD'nin yumuşak gücünden dolayı ABD'nin bölgedeki hegemonyasına rağmen korku içinde değiller ve potansiyel işgalci olarak algılanmamaktadırlar. Aynı şekilde Çin de ABD gibi yumuşak gücünü kullanarak bölgede hegemonya olmasının komşu ülkeler için tehdit olmadığı algısını yaratabilmek ve buna komşu ülkelerin halklarını da inandırabilmek için yumuşak gücünü bir tek Orta Asya'da değil, tüm çevre ülkelerinde uygulamaya çalışmaktadır.

Çin'in Yumuşak Güç Kaynakları

Siyasi açıdan liberal olmayan, gelişmiş Batı ülkelerinde olduğu gibi demokrasi, özgür medya, insan hakları ve diğer evrensel değerleri sunamayan Çin'in yumuşak güç kaynakları nelerdir? Çin'in en önemli yumuşak güç kaynağı çok eskilere dayanan tarihi ve kültürüdür. Ülkenin ana ideolojisi olan Konfüçyanizm'de yumuşak gücü görmek mümkündür. Konfüçyanizm Çinlilere kendi değerlerini başkalarına dayatmayı değil, aksine başkalarına örnek olmayı öğretmektedir. Çin kültüründe "kültür düşmanı yener"

²³⁸ Weiying Peng, *China, film coproduction and soft power competition*. Doktora Tezi. Queensland University of Technology, 2015. s.21.

²³⁹ James Pennington, "How Peaceful is China's Rise? The Use of Soft and Hard Power in China's Energy Security Strategy in Central Asia." *POLIS* 6 (2011): 2012. s.21.

ve “savaşı başlamadan yenmek” gibi düşünceler vardır. Eski Çin düşünürü Laozi ise, yumuşağın her zaman sert yeneceğini savunmuştur. 1988 yılında eski Çin cumhurbaşkanı Jiang Zemin’in baş danışmanı Zheng Bijian, yumuşak gücün önemli bir milli güç olduğunu belirtmiştir. O zamandan beri Çin devlet başkanlarının tümü yumuşak gücün öneminden bahsetmişlerdir.²⁴⁰ Nye’in ve diğer Batı bilim adamların yumuşak güç anlayışından Çin’deki yumuşak gücün farkı şudur: Çin yumuşak güç olarak dış politika ve diğer siyasi değerler ile kültürü eşit görmemektedir. Çin için kültür tam olarak yumuşak güçtür ve Çin yumuşak gücü kültür çerçevesi içinde görmektedir. Çin’in başlıca yumuşak güç kaynakları olarak kültürünü, filmlerini ve müziklerini, tarihini ve turizmini, Çin dilini ve eğitimini sayabiliriz ayrıca bunlara ekonomik gücünü de ekleyebiliriz.²⁴¹

Ekonomik güç hem sert güç, hem yumuşak güç için önemlidir. Ekonomik büyüme güçlü ordu, daha çok şartlılıkla dış yardımlar ve nihayetinde edinilen siyasi sonuçlar, ekonomik yaptırım etkisi gibi sert güçler için de çok önem taşımaktadır. Aynı zamanda bir ülkenin ekonomik anlamda gelişmiş olması diğer ülkeler arasında kendisine duyulan saygıyı ve itibarı da arttırmaktadır. Ekonomik anlamda hızlı büyüme, diğer ülkeler de rol model olarak örnek alabilir ve bu da aynı zamanda bir ülkenin yumuşak gücüne katkıda bulunur.²⁴² Ülkeler arasındaki derin ticari bağlar, ekonomik yardımlar ve yatırımlar da şartlılık olmadan yapıldığı zaman bir ülkenin doğrudan yumuşak gücünü geliştirmektedir. Bir ülkenin ekonomik anlamda gelişmiş ve güçlü olması diğer ülkelerde kamu diplomasisi, medyaya olumlu yansımaları ve kültür ihracatını yapması ile de yumuşak güce katkıda bulunabilmektedir. Çin ticareti, dış yardım ve yatırım gibi ekonomik araçları da başarı bir şekilde yumuşak gücünü pekiştirmek için kullanmaktadır.²⁴³ Günümüzde Orta Asya’nın en büyük ticari partneri, enerji ithalatçısı ve en büyük yatırımcısı Çin’dir. Çin’in ekonomik anlamda liberalleşip siyasi anlamda liberalleşmemesine rağmen dünyada eşi benzeri görülmemiş hızla büyümesi nedeniyle Çin Orta Asya devletleri için de bir rol model olarak alınabilmektedir. Çin ürünleri Orta Asya’da çok yaygındır. En

²⁴⁰ Weiying Peng, *China, film coproduction and soft power competition*. Doktora Tezi. Queensland University of Technology, 2015. s.22.

²⁴¹ Bates Gill ve Yanzhong Huang. "Sources and limits of Chinese 'soft power'." *Survival* 48.2 (2006): 17-36. s.18.

²⁴² Joshua Kurlantzick, *Charm offensive: How China's soft power is transforming the world*. Yale University Press, 2007. s.57.

²⁴³ Thomas Gong Lum, Wayne M. Morrison, ve Bruce Vaughn. "China's" soft Power" in Southeast Asia." Congressional Research Service, Library of Congress, 2008.

meşhuru Kırgızistan'daki Dordoy pazarıdır. Buraya gelen Çin malları, bu pazardan diğer ülkelere yeniden satılmaktadır ve bu Pazar Asya'nın en büyük pazarlarından biridir.²⁴⁴ Çin Orta Asya'da yumuşak gücünü arttırmak için ticaret evleri kurmuştur. Ticaret evleri sayesinde iki taraf arasındaki temasın ve ticaretin arttırılması amaçlanmaktadır.

Orta Asya ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, Orta Asya Cumhuriyetleri vatandaşları doğrudan Çin'i turizm ve ticaret amaçlı ziyaret etmeye başladılar. Orta Asya'dan Çin'e olan ziyaretçi sayısı özellikle son yıllarda artmıştır. Bu ise Çin ekonomisinin ve kültürünün bölge halkına verebileceği bir şeylerin olduğu anlamına gelmektedir. Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Çin ile doğrudan kara sınırı vardır ve bu bavul ticareti yapmaları için kolaylık sağlamaktadır. Çin'in batısındaki Sincan Özerk Bölgesinin merkezinde Taklimakan Çölü vardır, bu yüzden Uygurların büyük çoğunluğu Orta Asya sınırlarına yakın bölgelerde ikamet etmektedirler. Bu durum sınır ötesi ticareti arttırmıştır. Çin özellikle Orta Asya Cumhuriyetlerinin pazarlarında görülmektedir.²⁴⁵ Genel olarak bavul ticareti, iki taraf arasındaki insani ilişkiler, tarihi ilişkiler ile iki bölge arasında sinerji oluşturmuştur.²⁴⁶

Çin'in Orta Asya'da en etkili kullandığı yumuşak güç araçlarından biri de eğitimidir. Çin'de okuyan Orta Asyalı gençlerin sayısı son on yılda ciddi miktarda artmıştır. Bunun en büyük nedenlerinden biri Çin devletinin Orta Asyalı öğrencilere Çin'de okumaları için sunduğu kolaylıklar ve fırsatlardır. Sadece Kazakistan'dan 2016 yılı itibariyle 12.000 öğrenci, Kırgızistan'dan 3.000²⁴⁷ ve Türkmenistan'dan ise 2013 yılı itibariyle 1.100 Türkmen öğrenci Çin'de eğitim görmektedir ve günümüzde bu rakam ciddi miktarda artmıştır. Daha 2009 yılında neredeyse 50-60 Türkmen öğrenci Çin'de eğitim görüyordu.²⁴⁸ Özbek ve Taciklerin de Rusya'dan sonra yurtdışına en çok eğitime gittikleri ülke Çin'dir. Orta Asya'nın çoğu elit aileleri çocuklarını Çin'e okumaya

²⁴⁴ Daniel Serhsen, "Made in China' moves into Russia's backyard," *The Christian Science Monitor*, 2007. <http://www.csmonitor.com/2007/0104/p06s01-wosc.html>

²⁴⁵ Niklas Swanström, "China's role in Central Asia: soft and hard power." *Global Dialogue* 9.1/2 (2007): 79. s.85.

²⁴⁶ Age.

²⁴⁷ Dirk Van Der Kley, "THE CHINA KNOWLEDGE GAP IN CENTRAL ASIA," *China in Central Asia*, 10 Nisan 2016.

<http://chinaincentralasia.com/2016/04/10/the-china-knowledge-gap-in-central-asia/>

²⁴⁸ "1100 туркменских студентов обучаются в КНР" Ashgabat.net 4 Eylül 2015.

<http://asgabat.net/novosti/1100-turkmenskih-studentov-obuchayutsja-v-knr.html>

göndermektedirler.²⁴⁹ Çin’de eğitim almak her geçen gün popülerlik kazanmaktadır, ülkeye geri döndükleri zaman, iyi iş imkanları sunulmaktadır. Çin’den yaklaşık 2.000 öğretmen Orta Asya’da eğitim sektöründe hizmet vermektedir. Çin’de eğitimin popülerliğinin diğer bir sebebi de Konfüçyüs Enstitüleri (KE) ve “Çin Köprüsü” programıdır. Bu program sayesinde KE’leri çalışanı Çin’e eğitimini arttırmak için belli bir süreliğine giderler ve masrafları Çin hükümeti karşılamaktadır. Çin devlet başkanı Xi Jinping 2014 yılı yazında Kazakistan’dan 200 öğretmen ve öğrenciyi Çin’e davet etti. Jinping aynı zamanda sonraki 10 yıl içinde ŞİÖ ülkelerinden 30.000 öğrenciyi Çin hükümet bursu verileceğini ve ek olarak Çin hükümeti destekli Orta Asya’daki Konfüçyüs enstitülerinde çalışan ve eğitim gören 10.000 öğretmene ve öğrenciyi ücretsiz eğitim turları düzenleyeceğini duyurdu.²⁵⁰

Çin kendi dilini en önemli yumuşak güç enstrümanlarından biri olarak görmektedir. Çin eğitim bakanlığının web sitesinde bu konuyla ilgili şöyle yazmaktadır: Çincenin Yabancı Dil olarak Öğretimi (ÇYDoÖ) Çin’in reformunun ve dünyaya açılışının ayrılmaz bir parçasıdır. Çincenin Yabancı Dil olarak Öğretimi Çincenin ve Çin kültürünün dünya çapında popülerleşmesi için stratejik önemi vardır. Aynı zamanda Çin ÇYDoÖ sayesinde diğer ülkeler ile dostluğu, karşılıklı birbirini anlamayı, ekonomik işbirliğini ve kültürel değişimi ve uluslararası toplulukta etkisini arttırmak istemektedir.²⁵¹ Çin uluslararası arenada kendi kültürünü ve dilini tanıtmak ve öğretmek için kullandığı en yaygın ve etkili araç Konfüçyüs enstitüleridir.²⁵² Konfüçyüs enstitüleri kar amacı gütmeyen bir Çin kamu kuruluşudur.²⁵³ Konfüçyüs enstitüleri yaklaşık yüzden fazla ülkede mevcuttur, Çin Milli Eğitim Bakanlığı ve Hanban (Uluslararası Çin Dili Konsey Ofisi) diğer ülkelerdeki Sinologlar ile beraber bu kurumları açmaktadırlar. İlk Konfüçyüs enstitüsü 2004 yılında Güney Kore’de açılmış olmasına rağmen, ilk pilot enstitü Özbekistan’ın başkenti

²⁴⁹ Raffaello Pantucci, "China and Russia's Soft Competition in Central Asia." *Current History* 114.774 (2015): 272. s.275.

²⁵⁰ Martha Brill Ollcot, "China's Unmatched Influence in Central Asia," *Carnegie Endowment For International Peace*, 18 Eylül 2013. <http://carnegieendowment.org/2013/09/18/china-s-unmatched-influence-in-central-asia-pub-53035>

²⁵¹ Jeffrey Gil, "The promotion of Chinese language learning and China's soft power." *Asian social science* 4.10 (2009): 116. s.118.

²⁵² Joshua Kurlantzick, *Charm offensive: How China's soft power is transforming the world*. Yale University Press, 2007. s.68.

²⁵³ Marshall Sahlins, "China U," *The Nation*, 30 Eylül 2013. <https://www.thenation.com/article/china-u/>

Taşkent'te açılmıştır. Enstitülerin en yoğunluklu olduğu ülkeler Japonya, ABD ve Güney Kore'dir.²⁵⁴ Orta Asya'da Türkmenistan hariç diğer tüm ülkelerde de KE bulunmaktadır. 2016 yılı itibarıyla 6 kıtada, 130 ülkede 495 KE mevcuttur.²⁵⁵ Çin Eğitim Bakanlığına göre 2010 yılı itibarıyla dünya genelinde yaklaşık yüz milyon kişi Çince öğrenmekte ve bu sayıların sürekli artmasından dolayı KE'lerine de talep artmaktadır.²⁵⁶ Hanban 2020 yılına kadar dünya genelinde binden fazla KE kurmayı hedeflemektedir.²⁵⁷

Çin, yumuşak gücü siyasi alanda da kullanmaktadır. Orta Asya ülkeleri meclisi ve Çin meclisi arasında birkaç kere değişimler gerçekleşmiştir. Sincan Özerk Bölgesini yöneten yerli, Komünist Parti üyesi olan siyasetçiler de Orta Asya Cumhuriyetlerini sık sık ziyaret etmektedirler. Çin'in Orta Asya devletlerinin hükümetlerine verdiği koşulsuz destek doğal olarak Orta Asya devletlerinin hükümetlerinde güven oluşturmuştur. Çin devlet başkanı Xi Jinping 2013 yılında Çevre Diplomasisi İş Konferansında komşu ülkeler ile iyi ilişkiler geliştirmek ve iyi ilişkiler içinde olmanın Çin'in dış politika önceliği olduğunu söylemiştir. Bu Çin'in iki asırdır hedefi olan Çin halkının yeniden dirilişi için hayati öneme sahiptir.²⁵⁸ Çin sadece ekonomik, askeri ve politik ilişkiler değil kültürel açıdan da komşu ülkeleri etkisi altına almak istemiştir. Jinping kültürel, eğitimsel ve bilimsel değişimin artırılmasının, Çin'in uzun vadedi dost komşular edinmesine yardımcı olacağını savunmaktadır.²⁵⁹ Çin OAC'lerinin hepsinin kültürüne ve diline de ayrı ayrı önem vermektedir. Çin'de her bir Orta Asya Cumhuriyetini ayrı ayrı inceleyen merkezler açılmıştır, Çin'de her sene her bir Orta Asya Cumhuriyetinin günleri ayrı ayrı kutlanmaktadır. Uluslararası Çin Radyosu da bölgeye ciddi önem vermektedir ve 7/24

²⁵⁴ Simon SC. Tay, *Asia alone: The dangerous post-crisis divide from America*. John Wiley & Sons, 2010. s.42.

²⁵⁵ "The increasing demand for Confucius Institutes worldwide," Confucian Weekly, 19 Ağustos 2016. <https://confucianweekly.com/2016/08/19/the-increasing-demand-for-confucius-institutes-worldwide/>

²⁵⁶ "China to host second Confucius Institute Conference," *Xinhua*, 6 Aralık 2007. http://news.xinhuanet.com/english/2007-12/06/content_7212089.htm

²⁵⁷ "Confucius Institute: promoting language, culture and friendliness," *Xinhua*, 2 Ekim 2006. http://news.xinhuanet.com/english/2006-10/02/content_5521722.htm

²⁵⁸ "Important Speech of Xi Jinping at Peripheral Diplomacy Work Conference," China Council for International Cooperation on Environment and Development, 30 Ekim 2013. http://www.cciced.net/cciceden/NEWSCENTER/LatestEnvironmentalandDevelopmentNews/201310/t20131030_82626.html

²⁵⁹ Age.

yayın yapmaktadır. Kazakistan'a olan yayınları özellikle son yıllarda ciddi miktarda artmıştır. Çin bu radyo kanalının yayın süresini ve kalitesini arttırarak Kazakistanlıların kalplerini kazanmaya çalışmaktadır.²⁶⁰ Bunların dışında Çin devlet kanalı olan CCTV'yi Rus dilinde online ve kablolu olarak Orta Asya ve Rusya'da izlenebilecek şekilde yayınlanmaya başlamıştır. CCTV web sitesinde aynı zamanda Rusça Çin kültürünü tanıtan ve Çinceyi öğreten bölümler de eklemiştir.²⁶¹ Bu tarz medya istilası insanlarda bilinçaltında Çin'in istenmesini sağlamaktadır ve bu yüzden tehdit olarak algılanmaması için işe yaramaktadır.

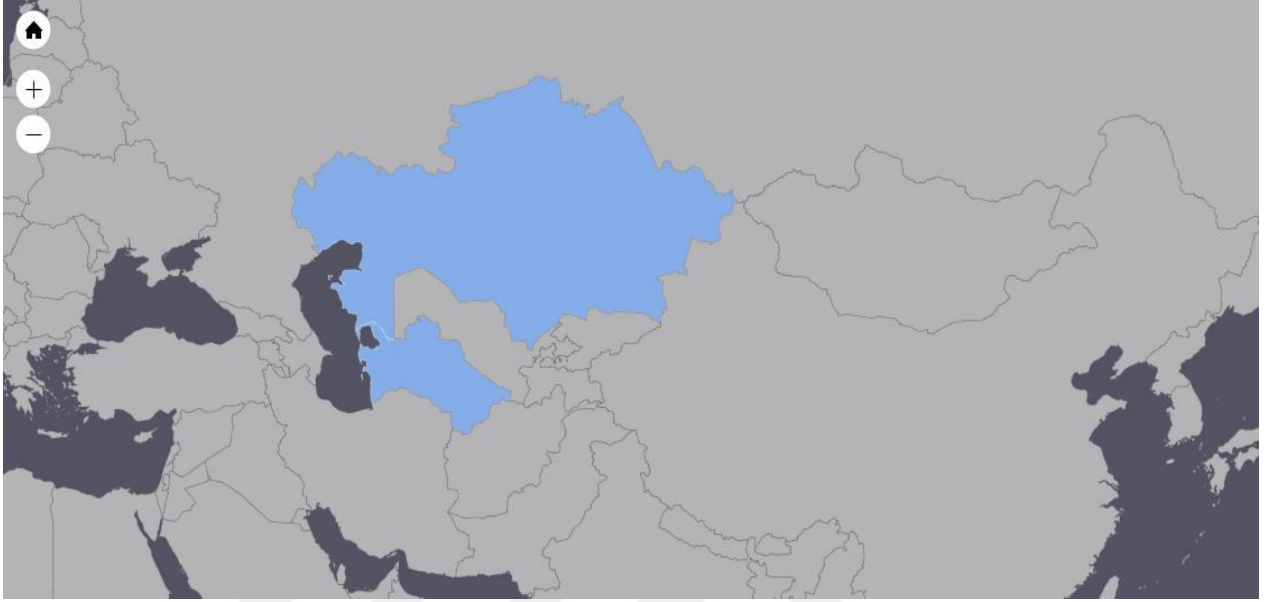
Yumuşak güç açısından şu an bölgenin egemeni Rusya'dır, fakat Çin özellikle yumuşak güç anlamında 2005'li yıllar sonrası etkili olmaya başlamıştır.²⁶² Rusya ile Orta Asya Cumhuriyetlerinin Sovyetlerden kalma ortak bağları vardır. Rusça bazı Orta Asya Cumhuriyetlerinde resmi dil olmak üzere, genel olarak beş cumhuriyette de en çok konuşulan en yaygın dildir. Çoğunlukla Rus kanallarındaki diziler, TV Showlar, filmler izlenmekte ve müzikleri dinlenmektedir. Fakat bu etki her geçen sene azalmaktadır. Orta Asya'da bağımsızlık yılları içinde doğan ve büyüyen yeni nesiller üzerinde Rusya'nın ve Rusçanın etkisi fazla kuvvetli değildir. Örneğin Latin alfabeyi ilk ve başarılı bir şekilde benimseyen Türkmenistan'da yeni nesil üzerinde Rus kültürü ve Rusçanın fazla etkisi yoktur, halkın büyük çoğunluğu da Rusça bilmemektedir. Çin diğer Asya ülkelerinde olduğu gibi Çin müziği, filmi ve ürünleri Orta Asya'da popüler değildir fakat son yıllarda Çin filmleri popülerliği artmaktadır. Bunların dışında son yıllarda kalitesini arttıran Çin malları da Orta Asya'da popülerleşmeye başlamıştır; Ali Express gibi kolay alışveriş siteleri bölge halkının Çin mallarına olan ilgisini daha da arttırmıştır. Ayrıca Çinceye olan ilgi, Çincenin önemi, Çin'de eğitim alma, Çin'e kültür gezilerine gitme veya ticaret için Çin'e gitme son yıllarda son derece yaygınlaşmıştır ve her geçen sene artmaktadır.

²⁶⁰ Age.

²⁶¹ James Pennington, "How Peaceful is China's Rise? The Use of Soft and Hard Power in China's Energy Security Strategy in Central Asia." *POLIS* 6 (2011): 2012. s.24.

²⁶² Sébastien Peyrouse, "Discussing China: Sinophilia and sinophobia in Central Asia." *Journal of Eurasian Studies* 7.1 (2016): 14-23. s.14-15.

4. Çin'in yükselişinin Orta Asya'da Etkilerini Realist ve Liberal Bakış Açısı ile Değerlendirmek: Türkmenistan ve Kazakistan Örnekleri

Harita 4: Orta Asya'da Kazakistan Ve Türkmenistan

Kaynak: Map Chart <https://mapchart.net/>

Orta Asya'da tüm ülkelerin Çin için ayrı önemi olsa da en önemli iki ülke Kazakistan ve Türkmenistan'dır.²⁶³ Bunun en önemli iki sebebi enerji²⁶⁴ ve coğrafi konumdur. Çin'in iki ülkede de milyarlarca dolarlık yatırımları var ve Çin bu ülkelerde en büyük yatırımcı ülke konumundadır. Ayrıca ekonomik açıdan Orta Asya'nın en gelişen ve bölgenin refah seviyesi en yüksek iki ülkesi yine Türkmenistan ve Kazakistan'dır. İki ülkenin de kişi başı milli geliri düşük petrol fiyatlarına rağmen artmaya devam etmektedir. Bu da Türkmenistan ve Kazakistan'ın satın alma gücü en yüksek iki ülke olduğu ve Çin'in kendi ürünlerini satması için, özellikle Sincan'ın sanayi üretimi için iyi pazarlar olduğu anlamına gelmektedir. Aşağıdaki tablodan da görüldüğü gibi Türkmenistan ve Kazakistan'ın kişi başı milli geliri diğer ülkelere göre açık ara öndedir ve IMF'nin öngörüsü de bu iki ülkenin kişi başı milli gelirinin önümüzdeki yıllarda hızla artacağı

²⁶³ Edward Wong, "China Quietly Extends Footprints Into Central Asia," *The New York Times*, 2 Ocak 2011. <http://www.nytimes.com/2011/01/03/world/asia/03china.html?pagewanted=all>

²⁶⁴ Sébastien Peyrouse, "Discussing China: Sinophilia and sinophobia in Central Asia." *Journal of Eurasian Studies* 7.1 (2016): 14-23. s.17.

yönündedir. Çin'in Orta Asya'da en çok yatırım yaptığı ülke Kazakistan'dır, ikinci sırada ise Türkmenistan gelmektedir. Çin bu iki ülkede ağırlıklı olarak enerji sektöründe yatırım yapmaktadır. Çin'in 2000 yılı sonrası hızla gelişen ekonomisi için bu iki ülke çok önemlidir. Bu bağlamda Çin Halk Kurtuluş Ordusu başkanının şu cümleleri çok manidardır: "Orta Asya Çin halkına Tanrı tarafından sunulan en büyük kek parçasıdır."²⁶⁵ Bunlara ilaveten bu iki ülke Çin lehine bölgede istikrarın korunması, güvenliğın sağlanması ve bölgeyi ekonomik anlamda entegre ederek gelişimini sağlamak için önemli ortaklardır. Çin'in XXI. yüzyıl için en büyük projesi olan Yeni İpek Yolu Projesi'nin de Orta Asya'dan geçen en önemli kısımları Tarihi İpek Yolu'nda olduğu gibi Türkmenistan'dan geçmektedir.²⁶⁶

Cntr	Subject Descriptor	Units	Scale	2015	2016	2017
Kzk	Gross domestic product, current prices	U.S. dollars	Billions	184.361	128.109	148.292
Kzk	Gross domestic product per capita, current prices	U.S. dollars	Units	10,426.091	7,138.087	8,140.843
Kzk	Population	Persons	Millions	17.683	17.947	18.216
Krg	Gross domestic product, current prices	U.S. dollars	Billions	6.650	5.794	6.240
Krg	Gross domestic product per capita, current prices	U.S. dollars	Units	1,112.810	956.272	1,015.817
Krg	Population	Persons	Millions	5.976	6.059	6.143
Tjk	Gross domestic product, current prices	U.S. dollars	Billions	7.816	6.612	6.848
Tjk	Gross domestic product per capita, current prices	U.S. dollars	Units	922.072	764.002	774.989
Tjk	Population	Persons	Millions	8.477	8.655	8.836
Tkm	Gross domestic product, current prices	U.S. dollars	Billions	35.855	36.573	39.576
Tkm	Gross domestic product per capita, current prices	U.S. dollars	Units	6,654.744	6,694.360	7,144.100
Tkm	Population	Persons	Millions	5.388	5.463	5.540
Uzb	Gross domestic product, current prices	U.S. dollars	Billions	65.503	66.797	67.139
Uzb	Gross domestic product per capita, current prices	U.S. dollars	Units	2,114.974	2,131.174	2,116.678
Uzb	Population	Persons	Millions	30.971	31.343	31.719

Tablo 1: Orta Asya Devletlerinin 2015-17 arası GSYH'sı, Kişi Başı Milli Geliri ve Nüfusu

²⁶⁵ Raffaello Pantucci, "CHINA'S PLACE IN CENTRAL ASIA," *China in Central Asia*, 20 Haziran 2016. <http://chinaincentralasia.com/2016/07/01/chinas-place-in-central-asia/>

²⁶⁶ Seong Min Hong, "Role of Turkmenistan on the New Silk Road in the 21st Century" Doktora Tezi. 2011. s.5.

Kaynak: IMF World Economic Outlook, January 2017

Orta Asya enerji zengini bölge olması ile bilinmektedir. Hazar havzası dünyanın önemli enerji zengini bölgelerinden biridir.²⁶⁷ Orta Asya devletleri arasında sadece Türkmenistan ve Kazakistan'ın Hazar denizine kıyısı vardır. Türkmenistan'ın Hazar denizine kıyısı 1712 km, Kazakistan'ın ise 1894 km'dir. Bu durum iki ülke için hem jeopolitik anlamda, hem enerji kaynaklarına sahip olma anlamında çok büyük bir avantajdır. Ayrıca toplam 2,7 milyon kilometre kare alana sahip olan Kazakistan bu açıdan Orta Asya'da ilk sırada yer alıyor, ikinci sırada yer alan Türkmenistan'ın sahip olduğu alan ise 491 bin kilometre karedir. Orta Asya enerji zengini bölge olarak bilinse de, beş devlet içinden sadece Kazakistan ve Türkmenistan enerji zenginidir.²⁶⁸ Tacikistan ve Kırgızistan'da petrol ve doğalgaz hiç yoktur, Özbekistan'da ise ikisinden de az bulunmaktadır. Kazakistan'da az doğalgaz, fakat çok petrol bulunmaktadır. BP tahminine göre 2016 yılında Kazakistan'da ispatlanmış olan 30 milyar varil petrol rezervi bulunmaktadır. Kazakistan dünyada ispatlanmış en çok petrol rezervi bulunan 12. ülkedir.²⁶⁹ Türkmenistan'da ise az petrol, çok doğalgaz rezervi bulunmaktadır. BP'ye göre Türkmenistan'da ispatlanmış 17,5 trilyon metre küp doğalgaz rezervi bulunmaktadır. Dünya sıralamasında ise İran, Rusya ve Katar'dan sonra Türkmenistan dördüncü sıradadır.²⁷⁰ Ayrıca İngiliz bağımsız denetim şirketi olan Gaffney, Cline & Associates'e göre Türkmenistan'da sadece son bulunan Galkynyş alanında ve çevre alanlarda 27,4 trilyon metre küp doğalgaz rezervi mevcuttur.²⁷¹ Bu ise diğer bölgelerdeki rezervleri göz önünde bulundurduğumuzda Türkmenistan'ı 34 trilyon metre küp ile dünyada en çok doğalgaz rezervi bulunan İran'la aynı seviyelere kadar çıkarıyor demektir. Özbekistan'ın BP raporuna göre sadece 1,1 trilyon metre küp doğalgaz ve 600 milyon varil petrol bulunmaktadır.²⁷²

²⁶⁷ Fakhmiddin Fazilov ve Xiangming Chen, "China and Central Asia: A significant new energy nexus." (2013). s.39.

²⁶⁸ Stephen Blank, "Energy, economics and security in Central Asia: Russia and its rivals." *Central Asian Survey* 14.3 (1995): 373-406. s.374.

²⁶⁹ BP, Statistical Review of World Energy, Haziran 2016.

<http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-full-report.pdf>

²⁷⁰ Age.

²⁷¹ "Gas Reserves Found in Turkmenistan," *Azernews*, 3 Aralık 2016.

<http://www.azernews.az/region/105986.html>

²⁷² BP, Statistical Review of World Energy, Haziran 2016.

<http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-full-report.pdf>

Yukarıdaki haritadan da görebileceğimiz gibi Çin için Orta Asya'ya ve genel olarak Batı'ya giriş tarafı Kazakistan²⁷³ ise çıkış tarafı da Türkmenistan'dır. Türkmenistan İran ile hem deniz hem kara sınırı var ve İran ile kara sınırı olan tek Orta Asya devletidir. Türkmenistan Avrasya'nın Orta Doğu'ya çıkış kapısıdır. Afganistan'da istikrarsızlık devam ettiği sürece İran için de Türkmenistan Orta Asya'ya giriş için tek ülkedir.²⁷⁴ Çin, karadan İran'a, İran'dan Orta Doğu'ya en hızlı transiti Kazakistan ve Türkmenistan üzerinden yapabilmektedir. Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi için Orta Asya'nın ayrı bir önemi vardır. YİYP'nin ilk etabı olarak kabul edilen Çin-Kazakistan-Türkmenistan-İran demiryolu hattı Şubat 2015'de ilk seferini gerçekleştirdi. Tren Çin'in doğusundaki kıyı şehir olan Zheijang'dan Tahran'a Kazakistan ve Türkmenistan üzerinden 14 günde ulaştı. Bu süre deniz yolundan tam 30 gün daha kısadır. Hattın toplam uzunluğu ise 10400 km.²⁷⁵

Türkmenistan ve Kazakistan arasındaki en önemli fark, Türkmenistan'ın 12 Aralık 1995 yılında BM tarafından tarafsızlığı tanınan dünyada tek ülke olmasıdır.²⁷⁶ Kazakistan Şanghay İşbirliği Örgütü üyesidir, fakat Türkmenistan tarafsızlık nedeni ile herhangi bir siyasi veya askeri örgüte veya ittifaka üye değildir. Diğer bir farkı ise Kazakistan'ın hem Rusya, hem Çin ile sınırı varken Türkmenistan'ın ne Rusya, ne de Çin ile kara sınırı yoktur. Türkmenistan'ın Afganistan ile 744 km sınırı vardır, Kazakistan'ın ise Afganistan ile sınırı bulunmamaktadır. Türkmenistan ve Kazakistan'ın farklı nedenlerden dolayı Çin ile askeri ve güvenlik alanında işbirliği vardır.²⁷⁷ Çin iki ülke için de önemli bir müttefikdir. Özellikle Afganistan ile sınırı olan ve herhangi bir askeri veya güvenlik örgütünün üyesi olmayan Türkmenistan için Çin önemli bir stratejik ortaktır.²⁷⁸

²⁷³ Justyna Szczudlik-Tatar, "China's New Silk road diplomacy." *Policy Paper* 34 (2013). s.5.

²⁷⁴ Sebastien Peyrouse ve Gaël Raballand, "Central Asia: the new Silk Road initiative's questionable economic rationality." *Eurasian Geography and Economics* 56.4 (2015): 405-420. s.412.

²⁷⁵ Catherine Putz, "First Direct Train from China Arrives in Iran," *The Diplomat*, 16 Şubat 2016. <http://thediplomat.com/2016/02/first-direct-train-from-china-arrives-in-iran/>

²⁷⁶ "Permanent Neutrality of Turkmenistan" United Nations General Assembly." 12 Aralık 1995. <https://www.un.org/documents/ga/res/50/a50r080.htm>

²⁷⁷ Richard Rousseau, "Kazakhstan: Continuous improvement or stalemate in its relations with China?." *Strategic Analysis* 37.1 (2013): 40-51. s.49.

²⁷⁸ Andrew C. Kuchins, Jeffrey Mankoff, ve Oliver Backes. *Central Asia in a Reconnecting Eurasia: Turkmenistan's Evolving Foreign Economic and Security Interests*. Rowman & Littlefield, 2015. s.14.

Çin'in Orta Asya ülkeleri ile enerji alanındaki işbirliğini anlayabilmemiz için Çin'in enerji güvenliği politikasını anlamamız lazım. Çin'in ekonomisi son 15 senede yaklaşık 12 kat büyüdü. Doksanların ortasından önce Çin enerji anlamında kendi kendine yeten bir ülke iken, günümüzde enerji anlamında dışarıya bağımlı bir ülke haline geldi ve en çok petrol ithal eden ülke oldu.²⁷⁹ Petrol ve doğalgaz ihtiyacının bir kısmını kendisi üretse de, kendi rezervi her geçen sene azalmaktadır ve enerji ihtiyacı da her geçen sene artmaktadır. Hâlihazırda enerji ihtiyacının büyük bir kısmını kömür ile gidermektedir.²⁸⁰ Çin'in ciddi miktarda kömür rezervi bulunmasına rağmen, önümüzdeki yıllarda kömür kullanımını azaltmayı planlamaktadır. Çünkü kömür çevreye çok zararlı olup, Çin'in hava kirliliğinin de en büyük sebebidir. Ayrıca, Çin Paris İklim Anlaşmasına da imza atmış bulunmaktadır.²⁸¹

BP'nin 2016 yılında yayınladığı rapora göre Çin'in 18,5 milyar varil ispatlanmış petrol rezervi olup, günlük petrol üretimi 4 milyon 309 bin varil, günlük tüketimi ise 11 milyon 968 bin varildir. Eğer Çin aynı tempoda petrol üretmeye devam ederse, 12 yıl içerisinde petrol rezervi tükenecektir.²⁸² Aynı raporda Çin'in toplam ispatlanmış doğalgaz rezervi 3,8 trilyon metre küp, üretimi ise yıllık 138 milyar metre küptür. Çin mevcut rezervini aynı oranda üretmeye devam ederse, yirmi sekiz yıl sonra doğalgaz rezervi de tükenecektir. Toplam doğalgaz tüketimi ise 2015 yılında 197,3 milyar metre küp olmuştur.²⁸³ Ayrıca Çin 114 milyar 500 milyon ton kömür rezervi ile ABD ve Rusya'dan sonra dünyada üçüncü sırada yer almaktadır ve dünyadaki ispatlanmış kömür rezervlerinin %12,8'i Çin'de bulunmaktadır. Çin 2015 yılında 1 milyar 827 milyon ton kömür üretmiştir, bu rakam ise dünyada üretilen toplam kömür miktarının yaklaşık yarısına tekabül etmektedir. Ayrıca 2015 yılındaki toplam kömür üretimi, bir önceki yıla göre %2 civarında azalmıştır.²⁸⁴

²⁷⁹ Kang Wu, "China's energy security: Oil and gas." *Energy Policy* 73 (2014): 4-11. s.6.

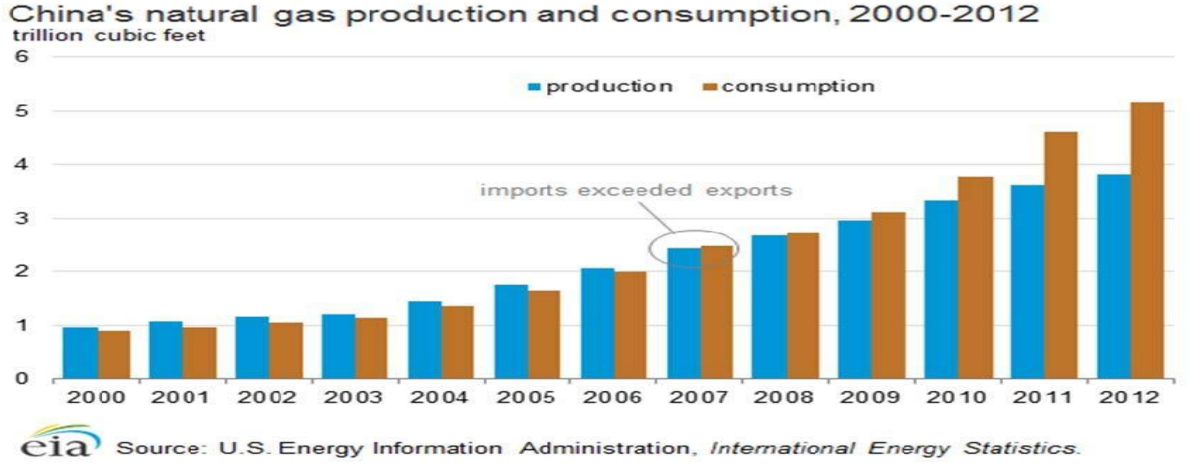
²⁸⁰ Lixia Yao ve Youngho Chang. "Energy security in China: a quantitative analysis and policy implications." *Energy Policy* 67 (2014): 595-604. s.598.

²⁸¹ "Breakthrough as US and China agree to ratify Paris climate deal," *Guardian*, 3 Eylül 2016. <https://www.theguardian.com/environment/2016/sep/03/breakthrough-us-china-agree-ratify-paris-climate-change-deal>

²⁸² BP Statistical Review of World Energy Haziran 2016

²⁸³ Age.

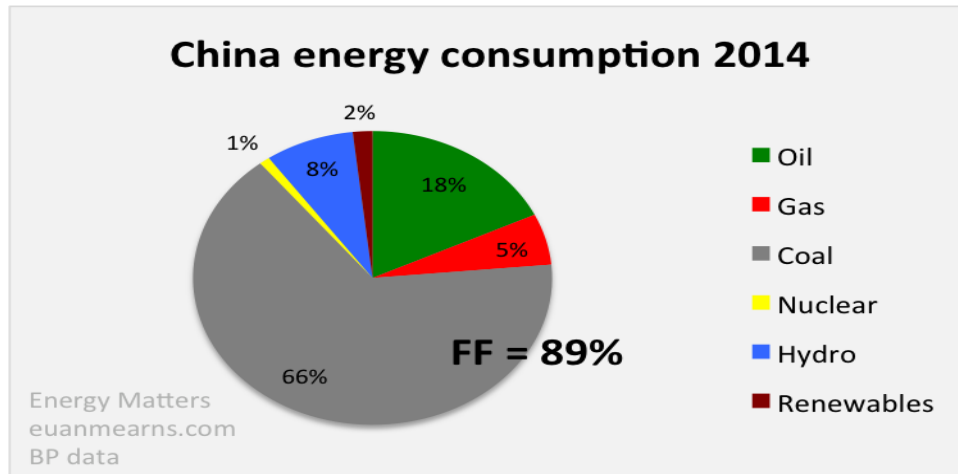
²⁸⁴ Age.

Grafik 4: Çin'in Doğalgaz Üretimi Ve Tüketimi, 2000-2012

Kaynak: U.S Ebergy Information Administration; International Energy Statistics

BP'ye göre 2035 yılı itibari ile Çin dünya enerji tüketiminin %25'ni yapacaktır. Dışarıya doğalgaz bağımlılığı %30'dan 2035'de %42'ye kadar yükselecek, petrol ithalatındaki payı ise toplam tüketimde 2014'de %59 iken, 2035'de %76'ya kadar yükselecektir. Çin'in 2014 yılında toplam enerji tüketiminde %66 oranında payı olan kömür, 2035 yılında %47'ye kadar azalacaktır. Doğalgazın payı ise iki katından bile daha fazla yükselerek, 2035 yılında %11 gibi oranlara yaklaşacaktır. Petrolün payı ise günümüzdekinden neredeyse değişmeyip %19 civarında kalacaktır.²⁸⁵

Şekil 2: Çin Enerji Tüketimi

²⁸⁵ BP Energy Outlook Country and regional insights – China.

Kaynak: BP.

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi 2014 yılı itibarı ile Çin'in toplam enerji tüketiminin %18'i petrol, %5'i doğalgaz, %8'i hidro enerji ve %66'sı ise kömürdür. Çin'in Orta Asya ülkelerinin enerji kaynaklarına ihtiyacı olduğu kadar, Orta Asya ülkelerinin de kendi enerji kaynaklarını pazarlama konusunda Çin'e ihtiyacı vardır. Kazakistan'ın ve Türkmenistan'ın, ikisinin de açık denizlere sınırı yoktur. İki ülke de enerji kaynaklarını dünya pazarına boru hattı üzerinden çıkarmak zorundalar.

4.1. Kazakistan Örneği

Kazakistan, Çin'in Batıya açılan kapısıdır. İki ülke 1700 km'lik sınırı paylaşmaktadırlar. Sovyetler zamanında ilişkiler kısıtlansa da iki bölge arasında binlerce yıla dayanan bir ilişki söz konusudur. Çin'in Kazakistan ile doğrudan sınırı olan bölgesi Sincan Özerk Bölgesidir ve orada Kazaklar ile etnik, lengüistik, kültürel ve dinsel bağı paylaşan Uygurlar yaşamaktadırlar. Aynı şekilde Sincan'da da Kazak azınlık yaşamaktadır.²⁸⁶ Çin, Batı sınırında birçok nedenden dolayı iyi niyetli, dostane ilişkileri korumak zorundadır.²⁸⁷ Aynı şekilde Kazakistan'ın da 1991 yılında bağımsızlığını kazanan bir devlet olarak dünyanın en güçlü devletlerinden olan Rusya ve Çin ile doğrudan sınırı bulunmaktadır ve bu iki devlet ile iyi niyetli, dostane ilişkileri sürdürmesi hem güvenlik açısından, hem ekonomik anlamda gelişmesi için hayati önem taşımaktadır. Çin tüm komşu ülkelerde son 15 yılda ciddi nüfuz kazandığı gibi, Kazakistan da bir istisna değildir, aksine Kazakistan'ın da Çin'e ihtiyacı olduğundan bu etki diğer komşu devletlerine göre Kazakistan'da daha da fazla olabilir. Çin de güvenlik ve ekonomik kaygılardan dolayı Kazakistan'da her alanda etkili olabilmek için farklı enstrümanları da kullanarak, ciddi başarılar elde etmiştir. Çin ve Kazakistan Şanghay İşbirliği üyesidir ve bu örgüt Çin'in amaçlarını elde etme açısından en etkili kullandığı araçtır.²⁸⁸

²⁸⁶ Michael E. Clarke, *Xinjiang and China's Rise in Central Asia-A History*. Taylor & Francis, 2011. s.113.

²⁸⁷ Niklas Swanström, "The Security Dimension of the China-Central Asia Relationship: China's Military Engagement with Central Asian Countries." *testimony, hearing on Looking West: China and Central Asia, Before the United States Congressional Commission on US-China Economic and Security Review* (2015). s.7.

²⁸⁸ Askhat Safiullin, "The Shanghai Cooperation Organisation and Security in Post-Soviet Central Asia." *Central European Journal of International & Security Studies (CEJISS)* 4.2 (2010): 41-57. s.46.

4.1.1. Realist Belirleyiciler

Bu alt bölümde Çin'in Kazakistan'da hangi realist belirleyicilerden dolayı, nasıl etkili olduğu incelenmektedir. Bu bölüm Çin ve Kazakistan arasındaki askeri ve güvenlik alanındaki işbirliği ve milli çıkarlar olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır:

- a) Askeri ve Güvenlik: Çin hangi kaygılardan dolayı Kazakistan ile askeri ve güvenlik alanlarında işbirliğini geliştirmek istemiştir, Çin bunun için ne tür enstrümanlar kullanmıştır, bu alanda Çin'in bugün Kazakistan'da etkileri nasıldır ve gelecekte nasıl bir etki tahmin edilmektedir, Çin bu alanlarda ne tür sonuçlar elde etmiştir gibi sorular detaylı şekilde incelenmekte ve yanıtlanmaktadır.
- b) Milli Çıkarlar: Çin'in Kazakistan'daki milli çıkarları nelerdir, Çin milli çıkarlarını korumak için neler yapmaktadır ve ne tür enstrümanlar kullanmaktadır, Çin bu konuda şimdiye kadar başarılı sonuçlar elde etmiş midir, Çin'in milli çıkarlarını gelecekte koruyabilir mi, bu ve buna benzer sorular cevaplanmaktadır.

a) Askeri ve Güvenlik

Kazakistan, 16 Aralık 1991'de bağımsızlığını ilan etti. Bağımsızlığın ilk yıllarında Kazak eliti ve siyasilerin Çin'e karşı şüpheli yaklaşımı vardı. Çin'in olası yayılmacı politikasına karşı önlemlerini alıyorlardı, çünkü Çin 1954'te yayınladığı haritada Kırgızistan, Tacikistan ve Kazakistan'ın topraklarının bir kısmını kendi toprağı olarak gösteriyordu. Ayrıca, Sovyetler dağıldıktan sonra Kazakistan kendi atom bombalarını da imha etmişti.²⁸⁹ Kazakistan bağımsızlığının ilk gününden beri çok vektörlü dış politikayı takip etmektedir.²⁹⁰ Kazakistan NATO ile Barış için Ortaklık Programını da 1994'te imzalamıştır.²⁹¹ Bunun dışında ABD ile ABD'nin Afganistan savaşından başlayarak on yıllarca devam edegelen askeri işbirliği mevcuttur. Aynı zamanda AB ülkeleri ile de askeri alanda işbirliğini sürdürmektedir. Eurocopter ile birlikte helikopter projesini de

²⁸⁹ Samuel Ramani, "The Emerging China-Kazakhstan Defense Relationship," *The Diplomat*, 23 Aralık 2015 <http://thediplomat.com/2015/12/the-emerging-china-kazakhstan-defense-relationship/>

²⁹⁰ Richard Rousseau, "Kazakhstan: Continuous improvement or stalemate in its relations with China?," *Strategic Analysis* 37.1 (2013): 40-51. s.47.

²⁹¹ "Signatures of Partnership for Peace Framework Document" NATO. http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_82584.htm

yürütmüştür.²⁹² Ama Kazakistan'ın geleneksel ve askeri işbirliği açısından en yakın ilişkiler içerisinde olduğu ülke Rusya'dır. En çok silah satın aldığı ülke %76 oranla hala Rusya olsa dahi, Çin ile de silah ticaretine çoktan başlamıştır.²⁹³ Aynı zamanda Kazakistan, Rusya'nın öncü olduğu Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün de üyesidir. Bu örgüt Avrasya'nın NATO'su olarak da görülmektedir. Kazakistan ordusunun resmi dili de Rusçadır. Ayrıca son 2011 yılında güncellenen askeri doktrini, Rusya'nın silahlı güçlerinin doktrinine çok benzemektedir.²⁹⁴

Çin'in Orta Asya politikasında güvenlik birinci plandadır.²⁹⁵ Çin devlet başkanı Hu Jintao 2011 yılında Nazarbayev ile görüştüğünde de bunu vurguladı ve Orta Asya'da aşırıçılık, ayrılıkçılık ve terörizmle mücadelenin gerekliliğinin altını çizdi.²⁹⁶ Orta Asya'dan Çin'e giden tüm doğalgaz ve boru hatları Uygur Özerk Bölgesi olan Sincan'dan geçmektedir.²⁹⁷ Oradaki herhangi bir istikrarsızlık Çin'in enerji güvenliği için bir tehdittir. Çin özellikle ŞİÖ üzerinden bölgesel istikrar sağlamak için çaba harcamaktadır. Dinci terör örgütleri bölgenin istikrarı için en büyük tehdittir.²⁹⁸ Sincan Çin'in batısında yer almakta ve açık denizlere sınırı yoktur ve de bu yüzden gelişmemiş, geri kalmıştır. Çin'in en gelişmiş bölgeleri denize açılan Doğu ve Güney Doğu taraflarındadır. Sincan'ın istikrarı için ekonomik olarak kalkınması gerekmektedir. İşsizlik sorunu çözülüp, yerli halkın refahı arttığında ayrılıkçılara ve dini aşırıçılara olan destek de azalacaktır. Orta Asya ise Sincan'ın dışarıya açılan kapısıdır. Sincan ekonomisi için Orta Asya hayati öneme sahiptir.²⁹⁹ Çin bu yüzden Kazakistan ile olan ekonomik ilişkileri arttırmak ve

²⁹² Sergei Obelenskiy, "Kazakh Plant Produces Top-Quality Helicopters," *The Astana Times*, 19 Mayıs 2014.

<http://astanatimes.com/2014/05/kazakh-plant-produces-top-quality-helicopters/>

²⁹³ SIPRI Fact Sheet Şubat 2017

²⁹⁴ David Harrison, "KAZAKHSTAN'S DEFENCE COOPERATION WITH CHINA," *China in Central Asia*, 26 Şubat 2015. <http://chinaincentralasia.com/2015/02/26/kazakhstans-defence-cooperation-with-china/>

²⁹⁵ Kevin Sheives, "China turns West: Beijing's contemporary strategy towards Central Asia," *Pacific Affairs* 79.2 (2006): 205-224. s.211.

²⁹⁶ "China issues first evaluation report on SCO," *Xinhua*, 24 Eylül 2011.

http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-09/24/c_131157976.htm

²⁹⁷ Karen Smith Stegen, "Understanding China's global energy strategy." *International Journal of Emerging Markets* 10.2 (2015): 194-208. s.203.

²⁹⁸ "SCO stresses co-op against terrorism," *Procedural Law of China*, 4 Ekim 2011.

<http://www.procedurallaw.cn/zh/node/4839>

²⁹⁹ Brugier, Camille. "China's way: the new Silk Road." *European Union Institute for Security Studies* 1 (2014). s.3.

güçlendirmek istemektedir. Bunu istemesinin temelinde güvenlik ile ilgili kaygılar yatmaktadır. Çin, Sincan Özerk Bölgesinin ekonomisini beş Orta Asya devletinin ekonomisi ile entegre etme çabasıdadır.³⁰⁰ Bu nedenlerden dolayı Kazakistan-Çin sınırında Korgas isimli yeni ticaret kenti inşa edildi. Kazakistan, Çin için stratejik önemi olan kuzeybatı bölgesinin ekonomik refaha kavuşup, isyanların ve başkaldırıların azalması ve istikrarın sürmesi için Çin'in en önemli ekonomik ve güvenlik partneridir.

Ekonomik açıdan işbirliği arttıkça doğal olarak askeri, savunma ve güvenlik alanındaki işbirliği de artmaya başlamıştır. Şu an güvenlik işbirliğinin uygulanması için en etkili araç ŞİÖ'dür. Özellikle NATO ve ABD'nin Afganistan'dan çekilmeye başlamasından sonra ŞİÖ'nün önemi daha da artmıştır. Taşkent'te yerleşen ŞİÖ'nün istihbarat toplama birimi olan RATS üzerinden üye ülkelerin istihbarat paylaşımı özellikle son yıllarda daha da artmıştır. ŞİÖ ülkelerinin en önemli askeri tatbikatı iki senede bir düzenlenen "Barış Misyonu" tatbikatıdır. Son "Barış Misyonu" tatbikatı 15-21 Eylül 2016 arasında Kırgızistan, Balıkcı'da düzenlenmiş olup, örgüte tüm üye ülkelerden yaklaşık 2000 asker katılmıştır.³⁰¹ Bu tatbikatın amacı antiterör operasyonlarına hazırlıktır ve savaş hazırlığını arttırmaktır. Bir sonraki "Barış Misyonu" tatbikatı ise 2018'de Rusya'da düzenlenecektir.³⁰² Bir önceki "Barış Misyonu" tatbikatı ise Çin'in İç Moğolistan bölgesinde 2014 yılının Ağustos ayında düzenlenmiştir. Bu tatbikatta da Kazak ve Çinli askerlerin aktif katılımı gerçekleşmiştir. Bu tatbikatların planlanması ve yürütülmesi ŞİÖ'nün yıllık savunma bakanlar toplantısında gerçekleştirilmektedir ve bu toplantılarda da Çinli ve Kazak askerler bir araya gelerek yakından işbirliği yapmaktadırlar. Bu tarz görüşmeler küçümsenmemelidir. Ancak Rusya bu görüşmeleri yakından takip etmektedir ve ne Kazakistan, ne de Çin, Rusya yüzünden düşüncelerini özgür olarak ifade

³⁰⁰ Alexander Cooley, "China's Changing Role in Central Asia and Implications for US Policy: From Trading Partner to Collective Goods Provider." Looking West: China and Central Asia" US-China Economic and Security Review Commission (2015). s.4.

³⁰¹ "Peace Mission-2016: SCO anti-terror drills." *Russian and Indian Report*, 23 Eylül 2016. https://in.rbth.com/multimedia/video/2016/09/23/peace-mission-2016-sco-anti-terror-drills_632365

³⁰² "Russia to Host Next SCO 'Peace Mission' Anti-Terror Drills in 2018," *Sputnik International*, 20 Eylül 2016. <https://sputniknews.com/military/201609201045493695-russia-sco-drills-2018/>

edemiyorlar.³⁰³ Kazakistan ve Çin arasında ağırlıklı olarak Çin'in Kazakistan'daki siyasi ve askeri gelişmelere yakın kalma isteğinden doğan anlaşmalar mevcuttur. Bunun dışında Kazak askerileri Çin'in elit askeri okullarında kısa dönemli eğitim de almaktadırlar.³⁰⁴

Bu nedenlerden dolayı iki taraflı işbirliğinin önemi artmaktadır. Özellikle Kazakistan Çin'in Sincan sorununu çözmesi konusunda Orta Asya'nın en önemli ülkesidir.³⁰⁵ Çin ve Kazak savunma bakanları karşılıklı olarak birbirini ziyaret etmektedirler. En son Çin savunma bakanı Chan Wanquan 2016 yılında Kazakistan'a resmi ziyarette bulundu.³⁰⁶ Ondan önce 2015 senesinde yine Çin savunma bakanı Chan Wanquan Astana'yı ziyaret etti ve Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursoltan Nazarbayev ve Kazakistan savunma bakanlığından üst düzey yetkililer ile buluştu. Chang bu görüşmelerde asimetrik savaşlar konusunda işbirliği ve tecrübe paylaşımı ve özel birimlerin eğitimini ele aldıklarını vurguladı. Kazak savunma bakanı ise Kazakistan'ın, dağlık alanlarda antiterör operasyonları, askeri yüzücülerin eğitimi, şehir alanlarında özel birimlerin antiterör eğitimi ile ilgilendiğini ve yakın gelecekte Kazakistan ve Çin topraklarında ikili antiterör tatbikatlarını düzenleyeceklerini vurguladı. Aynı zamanda Çin'in Kazakistan'a ücretsiz silah yardımıyla bulunacağına dair de anlaşma imzalandı.³⁰⁷ 2014 yılında ise Kazakistan savunma bakanı Çin'e resmi ziyarette bulundu. Bu görüşmenin sonunda ise eğitim ve askeri teknik alanında daha da yakından işbirliği için imzalar atıldığı ilan edildi.³⁰⁸ Son yirmi senede yüzden fazla Kazak öğrenci Çin askeri okullarında eğitim aldı. Güvenlik alanında Çin ve Kazakistan'ın diğer işbirliği ise iki ülke arasındaki sınır güvenliğini sağlama konusundadır. 1700 km'lik sınırın büyük kısmı kimsenin yaşamadığı dağlık alanlardır. Sovyet zamanında iki ülke arası sınır güvenliği konusunda şüpheler vardı, ama

³⁰³ David Harrison, "KAZAKHSTAN'S DEFENCE COOPERATION WITH CHINA," *China in Central Asia*, 26 Şubat 2015. <http://chinaincentralasia.com/2015/02/26/kazakhstans-defence-cooperation-with-china/>

³⁰⁴ Simone Bohnenberger-Rich, *China and Kazakhstan: economic hierarchy, dependency and political power?*. Doktora Tezi. London School of Economics and Political Science (LSE), 2015. s.339.

³⁰⁵ Rousseau, Richard. "Kazakhstan: Continuous improvement or stalemate in its relations with China?," *Strategic Analysis* 37.1 (2013): 40-51. s.49.

³⁰⁶ "Chinese, Kazakh defense ministers hold meeting on bilateral ties," *Xinhua*, 8 Haziran 2016. http://news.xinhuanet.com/english/2016-06/08/c_135420510.htm

³⁰⁷ Aiman Turebekova, "Kazakhstan, China Strengthen Defence Cooperation," *The Astana Times*, 16 Ekim 2015. <http://astanatimes.com/2015/10/kazakhstan-china-strengthen-defence-cooperation/>

³⁰⁸ "China vows to strengthen defense cooperation with Kazakhstan." *China Daily*, 23 Eylül 2014. http://www.chinadaily.com.cn/china/2014-09/23/content_18649022.htm

Kazakistan bağımsızlığını kazandıktan sonra sınırı silahsızlaştırma başarıyla uygulanmaya başlandı.³⁰⁹ Öte yandan sınırda kaçakçılık da çok yaygındır³¹⁰ ve Çin hükümeti özellikle son yıllarda Kazakistan ile kaçakçılığı önleme ve sınır güvenliğini sağlama konusunda sıkı bir işbirliği içindedir.³¹¹

Çin'in etkisi Kazakistan'ın güvenlik, askeri ve savunma alanlarında da özellikle son 15 sene içinde ciddi bir şekilde artmıştır ve bundan sonra da bu etkinin artışı hızlanacaktır. Kazakistan'ın doğrudan Rusya ile sınırı olduğu, Kazakistan'ın toplam nüfusunun %21,5'nin Rus olduğu, Rusya ile olan tarihi geçmişi ve Rusya'nın Kazakistan'daki yumuşak gücünün de etkisi unutulmamalıdır.³¹² Tüm bunlar Çin'in etkisini sadece geçici olarak yavaşlatmaktadır. Rusya'nın etkisi Kazakistan'da ve genel olarak da Orta Asya'da her geçen sene azalmaktadır. Kazakistan bağımsızlığını kazandığında toplam nüfusunun %39,7'sinin Kazak, %37,8'inin ise Rus olduğu, bugün ise %63,1'inin Kazak, %23,7'sinin de Rus olduğu unutulmamalıdır. Kazak nüfusu oranı hızla artarken, Rus nüfusu oranı hızla azalmaktadır.³¹³ Çin'in ekonomik yatırımı ve çıkarları Kazakistan'da hızla artarken ve kendi toprak bütünlüğü ve Kuzey-Batı bölgelerinin istikrarı Kazakistan'a bağlıyken, böyle bir durumda Çin ekonomik çıkarlarını korumak için, mevcut ekonomik gücünü askeri, savunma ve güvenlik alanlarında da arttırmak için kullanacaktır. Çin sadece sabırla Rusya'nın etkisinin azalmasını beklemektedir. Ekonomik bunalımda ve Ukrayna'nın topraklarını işgal eden bir güç olarak anılan Rusya ise, aynı zamanda ŞİÖ içerisinde yaptığı yanlış hesaplamalardan dolayı Orta Asya'da her alanda, her geçen gün etkisini kaybetmektedir.³¹⁴

³⁰⁹ Stephen Aris, "The Shanghai Cooperation Organisation: 'Tackling the three evils'. A regional response to non-traditional security challenges or an anti-Western bloc?." *Europe-Asia Studies* 61.3 (2009): 457-482. s.465.

³¹⁰ Niklas Swanström, "The Security Dimension of the China-Central Asia Relationship: China's Military Engagement with Central Asian Countries." testimony, hearing on Looking West: China and Central Asia, Before the United States Congressional Commission on US-China Economic and Security Review (2015). s.9.

³¹¹ Richard Orange, "Kazakhstan: Russia Pressing for Clean-Up at China Border Crossing," *Eurasianet*, 5 Mayıs 2011 <http://www.eurasianet.org/node/63427>

³¹² Swanström, Niklas. "China's role in Central Asia: soft and hard power." *Global Dialogue* 9.1/2 (2007): 79. s.89.

³¹³ CIA The World Factbook: Kazakhstan. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html>

³¹⁴ Raffaello Pantucci, "China and Russia's Soft Competition in Central Asia." *Current History* 114.774 (2015): 272. s.273.

b) Milli Çıkarları

Çin'in Kazakistan'daki milli çıkarı olarak Orta Asya genelinde olduğu gibi başta güvenlik ve ekonomi gelmektedir, hatta Çin'in bu ülkedeki çıkarları olan güvenlik ve ekonomi iç içedir. Çin Orta Asya devletlerinden en uzun sınırı Kazakistan ile paylaşmaktadır. Sınır güvenliğini sağlamak için iki ülkede birbiri ile sıkı çalışmaktadırlar. Orta Asya devletleri arasında Uygurların en çok yaşadığı ülke Kazakistan'dır. Aynı zamanda Orta Asya halkalarından Çin Halk Cumhuriyeti topraklarında en kalabalık diasporası bulunan millet Kazaklardır. Kazakistan Orta Asya devletleri arasında Çin ile ticaret hacmi en yüksek ülkedir. İki ülke arasında ticaret hacmi yaklaşık 20 milyar dolar civarındadır. Bu ise Çin ile ticaret hacmi ikinci sırada olan Türkmenistan'ın iki katı kadardır. Kazakistan ulaşım açısından da Çin için bölgenin en önemli ülkesidir. Deniz kıyısı olmayan Sincan bölgesine Kazakistan'dan uzanan petrol boru hatları da Sincan için hayati önem taşımaktadır. Kazak petrolü Çin için hem ucuz hem güvenli hem hızlı taşınan petroldür. Türkmenistan'dan ve Özbekistan'dan giden doğalgaz boru hatlarının da önemli kısımları Kazakistan üzerinden geçmektedir. Çin'in tüm bu milli çıkarlarını koruması ve geliştirmesi açısından Kazakistan ile iyi ilişkiler sürdürmesi ve Kazakistan'da her alanda etkisini arttırması gerekmektedir.

Çin'in bu ülkede amaçlarına ulaşmak için en etkili kullandığı iki araç vardır, biri ŞİÖ, diğeri ise sermayesidir. ŞİÖ çerçevesinde Çin Kazakistan ile hem siyasi alanda hem askeri alanda yakın işbirliği içerisinde yer almakta ve kendi istediği sonuçları şimdiye kadar elde etmiştir. Elde ettiği en büyük sonuç Sincan'daki ayrılıkçı Uygurların ve radikal İslamcılarının Kazakistan'da herhangi bir şekilde destek almasını engellemektir. Çin, Kazak üst düzey siyasileri ve Kazak ordusunun üst düzey askerleri ile yakın ilişkiler kurmayı başarmıştır. Karşılıklı ziyaretler, tatbikatlar ve eğitim programları son yıllarda ciddi oranda artmıştır. Diğer taraftan Çin Kazakistan'ın en büyük yabancı yatırımcısı, finans sektörüne kredi sağlayan ve enerji ihracatı için önemli bir pazar ve enerji transiti için Rusya'yı dengelemek için önemli bir alternatiftir. Bu nedenlerden dolayı Çin kendi sermayesini ve ekonomik gücünü bu ülkede kendi çıkarlarını korumak için en etkili ve verimli şekilde kullanmaktadır.

Kazakistan nüfusunun %1,44'ü, yani 246,777 Uygur, Kazakistan'da yaşamaktadır.³¹⁵ Uygurlar Kazakistan'da sayısı en yüksek beşinci millettir. Kazakistan'daki Uygurlar XIX. yüzyılın sonlarından itibaren XX. yüzyılın başlarında gelenler ve 1950 ve 1960 olaylarında Kazakistan'a gelenler olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. İlk gelenler kendilerini "yerli" olarak adlandırmaktadırlar,³¹⁶ sonradan gelenler ise "yeni gelenler" olarak adlandırmaktadırlar.³¹⁷ Kazakistan'a gelen Uygurlar kendi örf ve adetlerini yeniden canlandırdılar, aynı zamanda milli bilinçleri de arttı. Uygurların en önemli gelenekleri erkeklerin bir araya gelip sorunları tartışmasıdır, bunun adına "meşrep" denmektedir. Meşrep hareketi zamanla Uygur erkeklerini tek ideoloji altında birleştirdi ve bir siyasi akıma dönüştü. Bu akım Sincan'ı da etkilemeye başladı. Bunun üzerine Sincan yetkilileri meşrebi yasakladı. Uygulanan baskılar sonucunda 1997 yılında Gulca olayları yaşandı ve Kazakistan'a doğru yeni Uygur akını gerçekleşti. Kazakistan'daki Uygurlar Çin hükümetine karşı protestolara devam ettiler.³¹⁸ Diğer taraftan Çin'in Sincan Özerk Bölgesinde yaklaşık 1,3 milyon Kazak yaşamaktadır. Bu nüfus toplam Sincan nüfusunun yaklaşık %6,74'üne denk gelmektedir. Büyük çoğunluğu 1916 yılında Kazakistan'da gerçekleştirilen Rus katliamından Sincan'a kaçan Kazaklardan oluşmaktadırlar.³¹⁹ Kazaklar ağırlıklı olarak Sincan'ın Cungiya bölgesinde yaşamaktalar.

Tüm bu hassasiyetlerden dolayı Çin özellikle Kazakistan ile etnik konularda sıkı bir işbirliği yürütmektedir. Daha Kazakistan bağımsızlığını kazanır kazanmaz Çin, Kazakistan ile sınırlarının kesinleştirilmesi, sınırda askerlerin azaltılması ve Uygur ayrılıkçıların güçlenmelerinin engellenmesi konusunda çeşitli platformlarda işbirliği

³¹⁵ Kazakistan Cumhuriyeti İstatistikler Ajansı.

³¹⁶ Marlène Laruelle ve Sébastien Peyrouse. "Cross-border minorities as cultural and economic mediators between China and Central Asia." *China and Eurasia Forum Quarterly*. Vol. 7. No. 1. 2009. s.104.

³¹⁷ Steven Parham, *Narrating the border: the discourse of control over China's northwest frontier*. Institut für Ethnologie, 2004. s.88.

³¹⁸ Sean Roberts, "The dawn of the east": a portrait of a Uyghur community between china and Kazakhstan." *Situating the Uyghurs between China and Central Asia*, Aldershot, Ashgate (2007): 203-17. s.207.

³¹⁹ Zamira Sydykova, "Commemorating the 1916 Massacres in Kyrgyzstan? Russia Sees a Western Plot," *The Central Asia-Caucasus Analyst*, 20 Ocak 2016. <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13325-commemorating-the-1916-massacres-in-kyrgyzstan?-russia-sees-a-western-plot.html>

yapmaya davet etti.³²⁰ Uygurlar'ın bir kısmı da Kırgızistan'da yaşamaktadır ve Kazakistan ile beraber Çin ile sınırı olan Türki kökenli bu iki ülkede toplam üç yüz bin Uygur yaşamaktadır. 1996 yılında Sincan'da Uygur ayrılıkçılar daha da aktifleştirdi ve Çin, Kazak ve Kırgız hükümetine, bu ülkelerdeki Uygur derneklerini kapatmaları konusunda istekte bulunmaya mecbur kaldı. İstek doğrudan ilgili ülkelerin devlet başkanlarına yöneltmiştir. Talebin sonucunda kısa sürede en etkili Uygur dernekleri kapatılmıştır ve kapatılmayanların da içine yerli Uygur liderleri sızdırıldı.³²¹ Böylece Çin önemli bir ekonomik partner olmanın yanı sıra, konu hassas devlet içi ilişkiler olunca geçilmemesi gereken kırmızı çizgilerinin olduğunu da göstermiştir. Çin ŞİÖ'nün daha ilk toplantısından sonra 1996 yılında Uygur ayrılıkçılara karşı sert önlemler almaya başladı. Afganistan'da kamplarda eğitim alan Uygurların, zayıf olan Kazakistan Çin sınırından geçmemeleri için Çin ve Kazak gümrük birlikleri ŞİÖ çerçevesi içinde sıkı çalışmaktadırlar.³²² Kazakistan günümüzde Çin'in "Tek Çin" politikasını tamamıyla desteklemektedir.³²³ Çin, geri kalmış bölgeyi ekonomik olarak kalkındırarak Uygur ayrılıkçılarını yenebileceğine inanmaktadır. Bunun için de bölgenin en gelişmiş ve zengin olan ülkesi Kazakistan ile güçlü ekonomik bağ gereklilik olmuştur ve bölgeye boru hattı üzerinden ulaşan Kazak petrolü de Sincan halkı ve sanayisi için hayati önem taşımaktadır.

Çin'in petrol zengini Kazakistan'daki diğer en büyük milli çıkarı ise enerji ve Kazakistan'ın zengin olduğu diğer hammaddelelerdir. Çin'in Türkmenistan ile enerji alanındaki işbirliği 2000'lere dayansa da Kazakistan ile 1997 yılından beri enerji alanında işbirliği devam etmektedir. Kazakistan doğalgaz açısından fazla zengin değildir, fakat ispatlanmış 30 milyar varil petrolü ile dünyada on birinci sıradadır.³²⁴ Günümüzde Kazakistan, Çin'in önemli enerji tedarikçilerinden biridir. 2011 yılında Hazar denizinden Sincan'a uzanan Kazakistan-Çin petrol boru hattından yaklaşık 11 milyon varil ham petrol akmıştır. 2011 yılında Kazakistan'a resmi ziyarette bulunan Çin devlet adamları

³²⁰ Sébastien Peyrouse, "Discussing China: Sinophilia and sinophobia in Central Asia." *Journal of Eurasian Studies* 7.1 (2016): 14-23. s.14.

³²¹ Rémi Castets, *Opposition politique, nationalisme et islam chez les Ouighours du Xinjiang*. Fondation nationale des sciences politiques, 2004.

³²² Elizabeth Van Wie Davis, "Uyghur Muslim Ethnic Separatism in Xinjiang, China." *Asian Affairs: An American Review* 35.1 (2008): 15-30. s.3.

³²³ "China, Kazakhstan upgrade relationship," *People's Daily Online*, 14 Haziran 2011. <http://en.people.cn/90001/90776/90883/7409016.html>

³²⁴ BP Statistical Review of World Energy, Haziran 2016.

Kazakistan'dan petrol ithalatını daha da arttırmak istediklerini dile getirdiler. 2020 yılı itibariyle Kazakistan, Çin'e 22 milyon varil ham petrol ihracatı yapmayı planlamaktadır.³²⁵ Çin, Kazakistan'da petrol yataklarına direk yatırım yapmaktadır ve hisselerini satın almaktadır. Petrol yataklarından kendi çıkardığı petrolü ise kendi inşaa ettiği borularla Sincan bölgesine transitini gerçekleştirmektedir.³²⁶

Harita 5: Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattı

Kaynak: Sweet Crude Reports <http://sweetcrudereports.com/2017/04/01/kazakhstan-china-pipeline-pumps-100-millionth-ton-of-oil/>

Kazakistan'da birkaç Çin'in devlet petrol ve gaz şirketleri çalışmaktadır. Bunlardan en büyüğü CNPC'dir. CNPC Kazak devlet şirketi olan AktobeMunaisGas'ın %85 hissesine sahiptir. Zhanazhol ve Kenkiyak yataklarından ise petrol çıkarma lisansına sahiptir. 2005 yılında tamamlanan 1198 km'lik Kazakistan-Çin (Atyrau-Alashankou) petrol boru hattı 2013 yılı itibariyle toplam 86 milyon varil petrol transitini gerçekleştirmiştir. CNPC aynı zamanda Kuzey Buzaçi petrol yatağının ve Ai-Dan-Munai Projesinin %100'ünün sahibidir ve Kazakistan'ın en büyük petrol yatağı olan Kashagan petrol yatağının ise %8,4'üne sahiptir. CNPC, 2005 Ekimde PetroKazakhstan'ı da satın aldı, fakat Temmuz 2006 yılında Kazakistan Enerji ve Mineral Kaynakları Bakanlığı ile anlaşmasından sonra %33'lük hisseyi KazMunaiGas'a transfer etti ve %67'lik kısmını kendinde tuttu. 2004

³²⁵ Richard Rousseau, "Kazakhstan: Continuous improvement or stalemate in its relations with China?," *Strategic Analysis* 37.1 (2013): 40-51. s.43.

³²⁶ CNPC in Kazakhstan. http://www.cnpc.com.cn/en/Kazakhstan/country_index.shtml

Kasım ayında ise CNPC Konys ve Bektas petrol yataklarının (KAM Proje) %50'ini satın almıştır. Günümüzde CNPC Kazakistan ile beraber toplam 4 boru hattını çalıştırmaktadır, bunlar: Kazakistan-Çin ham petrol boru hattı, Kazakistan-Çin gaz boru hattı, Keniyak-Atyrau boru hattı ve Zhnazhol-KC13 gaz hatlarıdır.³²⁷

4.1.2. Liberal Belirleyiciler

Çin'in Kazakistan'da en güçlü olduğu alan ekonomi alanıdır. İki ülke arasında güçlü karşılıklı bağımlılık vardır. Bunun dışında Çin uluslararası kurumları da, Kazakistan örneğinde ŞİÖ'yü kendi ekonomik ve güvenlik çıkarları için etkili ve verimli bir şekilde kullanmaktadır. Çin Kazakistan'da ekonomi, ulaşım ve güvenlik alanlarındaki kazanımlarını korumak için bu ülkede yumuşak gücünü geliştirme ihtiyacı duymuştur ve son senelerde bu alana ciddi yatırımlar yapmıştır. Bu bölümde Çin'in Kazakistan'daki 2000'lerden itibaren artan etkisinin liberal belirleyicileri olan ekonomik ilişkiler, uluslararası kurum kapsamındaki ilişkiler ve yumuşak gücünü nasıl geliştirdiği ve çeşitlendirdiği örnekleriyle incelenmektedir. Bu bölüm 3 alt bölümden ibarettir. Bunlar:

- a) Ekonomik İlişkiler: Çin ve Kazakistan arasında nasıl ve neye dayalı ekonomik ilişkiler vardır, Çin Kazakistan arasında karşılıklı bağımlılık var mıdır, bu bağımlılık nelerdir, Çin Kazakistan ekonomisinde etkili olmak için ne tür araçlar kullanmaktadır ve bu araçlar arasında ne tür sonuçlar elde etmektedir, Çin ve Kazakistan ekonomik ilişkileri gelecekte nasıl olur, bu ve bunun benzeri sorular incelenmekte ve örnekleriyle anlatılmaktadır.
- b) Uluslararası Kurumsalcılık: Çin, Kazakistan ile hangi uluslararası örgüt kapsamında, nasıl ilişkiler kurmaktadır ve işbirliği yürütmektedir, bu kurum çerçevesi içerisinde hangi alanlarda işbirliği yürütmektedir, Çin sonuçları elde etme konusunda başarılı olabilmiş midir, Çin Kazakistan ile neden işbirliği yapma zarureti duymaktadır, bu ve buna benzer sorular örnekleriyle cevaplanmaktadır.
- c) Yumuşak Güç: Çin'in Kazakistan'da yumuşak güç kaynakları nelerdir, Çin Kazakistan'da neden yumuşak gücü geliştirme gereği duymuştur, Çin Kazakistan'da yumuşak güç konusunda başarılı mıdır, olumlu sonuçlar elde etmiş midir, bu ve bunun benzeri konular incelenmekte ve örnekleriyle anlatılmaktadır.

³²⁷ CNPC in Kazakhstan. http://www.cnpc.com.cn/en/Kazakhstan/country_index.shtml

a) Ekonomik İlişkiler

Kazakistan nüfus açısından Orta Asya'da 32 milyon nüfuslu Özbekistan'dan sonra 18 milyon nüfusuyla ikinci sırada iken, GSYH'sı nominal olarak 2017 yılı itibariyle yaklaşık 158 milyar dolardır. Nominal olarak 68 milyar dolar GSYH'sı ile bölgenin ikinci en büyük ekonomisi olan Özbekistan'dan açık ara öndedir. Aynı zamanda IMF 2017 yılı tahminine göre nominal olarak kişi başı milli geliri de Orta Asya devletleri arasında 8.667 dolar ile birinci sıradadır, ikinci sırada ise nominal olarak kişi başı milli geliri 7.645 dolar ile Türkmenistan'dır.³²⁸ Kazakistan ekonomisi ağırlıklı olarak petrol ihracatına bağlıdır. 2014 yılı itibariyle hızla düşen petrol fiyatları Kazak ekonomisini de olumsuz etkiledi. 2013 yılında Kazakistan'ın nominal GSYH'sı 237 milyar dolar iken, nominal olarak kişi başı milli geliri ise yaklaşık 14 bin dolar idi. OEC (Observatory Economic Complexity) verilerine göre 2015 yılında Kazakistan yaklaşık 40 milyar dolar ihracat yaparken, ithalatı 31,7 milyar dolar olarak gerçekleşti. İhracatının yaklaşık %48'ini petrol ve %6,1'ini doğalgaz oluşturdu.³²⁹ Kazakistan ekonomisi çok ağır geçen 2015 ve 2016 yıllarından sonra, 2017 yılı itibariyle yeniden toparlanmaya başladı.

Orta Asya devletleri arasında Çin'in ekonomik anlamda en kuvvetli ilişkisi Kazakistan ile. 2013 yılında Çin Kazakistan'ın iki taraflı ticareti yaklaşık 20 milyar \$ iken, 2015 yılında bu rakam yaklaşık 11,2 milyar \$ olarak gerçekleşti. Ama yine de bölge ülkeleri arasındaki en yüksek ikili ticareti oluşturdu.³³⁰ 2011 yılında bu rakam 25 milyar \$ dolar olarak gerçekleşti ve aynı senede Rusya-Kazakistan ticaret hacmi 10 milyar \$ idi.³³¹ 2015 yılında Kazakistan'ın en çok ihracat yaptığı ülke Çin olmuştur. Çin'in toplam ihracattaki payı %15,1 olarak gerçekleşirken,³³² Kazakistan ithalatında Çin'in payı ise Rusya'dan

³²⁸ IMF World Economic Outlook Database Nisan 2017.

<https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/01/weodata/weorept.aspx?pr.x=72&pr.y=14&sy=2013&ey=2022&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=925%2C916%2C927&s=NGDPD%2CNGDPDPC%2CLP&grp=0&a=#download>

³²⁹ Observatory Economic Complexity: Kazakhstan.

<http://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/kaz/>

³³⁰ Age.

³³¹ Simone Bohnenberger-Rich, *China and Kazakhstan: economic hierarchy, dependency and political power?*. Doktora Tezi. London School of Economics and Political Science (LSE), 2015. s.171.

³³² CIA The World Factbook: Exports-Partners. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2050.html#kz>

sonra %25,9 ile ikinci sırada olmuştur.³³³ Burada unutulmaması gereken husus Kazakistan'ın Rusya ile gümrük birliğinde olması ve Çin ile ticaret yapması için farklı gümrük engellerinin olmasına rağmen bu rakam bu kadar yüksek olarak gerçekleşmesidir. İki ülke arasındaki ticaretin artmasında Kazak ve Uygur diasporalarının da sınır ticareti ile önemli katkıları olmuştur. Kazakistan'ın Çin'e ihracatı ağırlıklı olarak ham petrol (%37), radyoaktif kimyasallar (%22), rafine bakır (%14) ve buna benzer hammaddelerden oluşurken, Kazakistan'ın Çin'den ithalatı ağırlıklı olarak elektronik eşyalar, makinalar, araçlar ve demir ürünlerinden oluşmaktadır.³³⁴ Kısaca Kazakistan, Çin sanayisi için önemli olan hammaddeleri sağlarken, karşılığında büyük kısmı Kazakistan'ın kendi üretemediği veya ekonomisinin Çin kadar çeşitli olmadığından rekabetçi maliyetlerle üretemediği yüksek katma değerli hazır ürünlerini ithal etmiştir. Yani Çin ve Kazakistan'ın ekonomilerinin birbirini tamamlayıcı yapısı vardır.³³⁵

Günümüzde Çin Kazakistan'ın geleneksel ekonomik partneri olan Rusya'nın yerine geçmiştir. Ticaret hacim olarak ilk kez 2009 yılında Rusya-Kazakistan ticaret hacminden Çin-Kazakistan ticaret hacmi daha fazla olarak gerçekleşmiştir. Günümüzde Çin aynı zamanda Kazakistan'ın en büyük doğrudan yatırımcısı ve kreditorüdür. Kazakistan'ın enerji kaynakları hem ikili ticaretin hem de Çin'in doğrudan yatırım yapmasının en büyük nedenidir. Çin Kazakistan'dan ne kadar fazla enerji ithalatı yaparsa veya enerji alanına ne kadar doğrudan yatırım yaparsa Kazakistan'ın da Çin'den ithalatının arttığı görülmektedir ve ikisi arasında korelasyon vardır. Avrasya Kalkınma Bankasına göre 2015 yılında Çin'in Kazakistan'daki doğrudan yatırımlarının %98'i enerji sektörüne yapılmıştır. Çin devlet şirketleri bugün Kazakistan'dan çıkarılan tüm petrolün yaklaşık %20-25'ini çıkarmaktadır. Öte yandan son yıllarda ekonomi alanındaki Kazak-Çin işbirliği tarımdan sanayiye kadar çeşitlenmiş ve gelişmiştir.

Yaklaşık 3 trilyon \$ döviz rezervi ile Çin, eşi dünyada eşi benzeri olamayan ülkedir³³⁶ ve gelişmekte olan ülkelere verdiği koşulsuz krediler ile en önemli aktördür. Çin 2009 ve

³³³ CIA The World Factbook: Imports-Partners. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2061.html#kz>

³³⁴ Observatory Economic Complexity: What Does China Import from Kazakhstan? (2015) http://atlas.media.mit.edu/en/visualize/tree_map/hs92/import/chn/kaz/show/2015/

³³⁵ Age.

³³⁶ Eric Helleiner ve Gregory Chin. "Calling China's Bluff." *Foreign Policy*, 23 Ocak 2009.

2010 yılları arasında gelişmekte olan ülkelere yaklaşık 110 milyar \$ kredi verdi ve bu rakam aynı senede Dünya Bankasının verdiği toplam krediden daha fazladır.³³⁷ Çin, Kazakistan'ın finans sektöründe de en etkili aktördür. 2008/2009 yılındaki finans krizinde Kazak bankacılık sistemi neredeyse çökecekti. Bu krizden önce de 2007 ve 2008 yılında 37 Kazak bankasının toplam karı %93 oranında azalmıştı,³³⁸ bunun ana sebebi olarak düzenli finansmanın sağlanamaması görülmektedir. Çin'in Kazakistan'ın bankacılık sektöründeki etkisi özellikle bu krizden sonra ciddi bir şekilde artmaya başladı. Kazak Milli Bankasına göre 1990-2011 arası Çin sağladığı kredi miktarı ile Kazak bankacılık sektörünün Hollanda ve Birleşik Krallık'tan sonra en büyük üçüncü finansman ülkesi olmuştur. Fakat Çin'in Kazak finans sektörüne sonradan katıldığı unutulmamalıdır ve sadece son senelerde verdiği kredilere bakıldığı zaman, özellikle 2010 ve 2011 yıllarında sağladığı 13 milyar \$ ile Çin Hollanda'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Çin devlet bankalarının sağladığı bu düşük faizli krediler, günümüzde düşük petrol fiyatlarından dolayı zorluklar çeken Kazak ekonomisini canlı tutması açısından önemlidir. Çin'in sağladığı krediler Kazakistan ekonomisinin bugünü ve yarını için çok önemlidir.³³⁹

Düşük petrol fiyatlarından dolayı zor günler geçiren Kazak ekonomisi Çin'in YİYP için yapmayı planladığı ve inşaatı devam ettiği tüm altyapı çalışmalarını desteklemektedir. 2016 yılında Çin'in Hanjou kentinde düzenlenen G20 zirvesinden sonra Nazarbayev 2020 yılına kadar Kazakistan'da Çin ve Kazakistan'ın beraber yürüttüğü toplam bedeli 20 milyar \$ olan 51 projenin tamamlanacağını ve bunlardan biri otoban, diğeri petrokimya tesisi olan iki projenin halihazırda tamamlanmış olduğunu dile getirdi. Bu projelerin finansmanı üç Çin devlet bankası ve Yeni İpek Yolu fonu kredileri ile sağlanmaktadır. Çin'in kendi ekonomisinin büyümesinin devam etmesi için başta enerji kaynakları olmak üzere hammaddelere ihtiyacı olduğu gibi, Kazakistan'ın da kendi ekonomisini

³³⁷ Geoff Dyer, Jamil Anderlini, and Henny Sender. "China's lending hits new heights." *Financial Times* 17 (2011).

³³⁸ Nariman Gizitdinov, "Kazakhstan devalues tenge by 18%." *Shanghai Daily*, 5 Şubat 2009. <http://www.shanghaidaily.com/business/economy/Kazakhstan-devalues-tenge-by-18/shdaily.shtml>

³³⁹ Simone Bohnenberger-Rich, *China and Kazakhstan: Economic Hierarchy, Dependency and Political Power?* London School of Economics and Political Science 2015, s.128.

çeşitlendirmek ve geliştirmek açısından Çin sermayesine ve bol enerji kaynakları ve hammaddesi tüketen Çin ekonomisine ihtiyacı vardır.³⁴⁰

a) Kurumsal Liberalizm

Çin ve Kazakistan ilişkilerinin pekişmesinde, çalışma alanlarının genişlemesinde ve derinleşmesinde en önemli rolü ŞİÖ oynamıştır. Çin Kazak işbirliği ilk kez 1992 yılında sınır belirlemek için bir araya gelmeleri ile başlamıştır. Nisan 1994 yılında Çin başbakanı Li Kazakistan'ı ziyaret ettiğinde sınır konusunda anlaşma sağladılar ve bu anlaşma Eylül 1995 yılında iki ülkenin de meclisinin onayı ile yürürlüğe girmiştir. Aynı zamanda Çin sınırı olan Kırgızistan ve Tacikistan ile de aynı konularda görüşmeler yapıyordu. Bu yapılan görüşmeler sayesinde “Şanghay Beşlisinin” temelleri atılmış oldu ve 1996 yılı Nisan ayında Çin'in Şanghay kentinde beş ülke devlet başkanları bir araya geldi ve sınır bölgelerinde askeri güvenlik konusunda anlaşma sağladılar.³⁴¹ Bundan sonra her sene “Şanghay Beşlisi”, sonraki senelerde “ŞİÖ” kapmasında bir araya gelen Çin ve Kazak devlet başkanları, bakanları, üst düzey siyasileri ilk başta sınır belirleme ile başlayan işbirliğini, sınır güvenliği, güvenlik ve askeri alanlarda (askeri işbirliği kısmında detaylı anlatılmakta), etnik konularda, anti terörizm ve enerji alanında işbirliği olmak üzere birçok alanda işbirliğini geliştirdiler ve genişlettiler.

ŞİÖ kapsamında Çin, bölgesel güvenliği ve kendi iç güvenliğini sağlamak için Kazakistan ile olan işbirliğine ayrı önem vermektedir, çünkü Kazakistan Orta Asya Cumhuriyetlerinden Sincan ile en uzun sınırı paylaşmakta ve en çok Uygur diasporasını bulunduran ülke konumundadır. Bu nedenden dolayı güvenlik Çin Kazak ilişkisinde önemli bir faktör haline gelmiştir. Kısa vadede güvenlik ŞİÖ kapsamında önemli rolünü korumaya devam edecektir.³⁴² Pekin'e göre Astana ile derin ekonomik işbirliği Sincan sorununu çözme konusunda yardımcı olacaktır ve Çin ve Kazakistan arasındaki ticaret

³⁴⁰ Александр Воробьев, “Экономические узы Пекина и Астаны становятся крепче,” *Nezavisimaya Gazeta*. 14 Kasım 2016. http://www.ng.ru/dipkurer/2016-11-14/11_6858_pekin.html

³⁴¹ Joseph YS. Cheng, "The Shanghai Co-operation Organisation: China's Initiative in Regional Institutional Building." *Journal of Contemporary Asia* 41.4 (2011): 632-656. s.635.

³⁴² Richard Rousseau, "Kazakhstan: Continuous improvement or stalemate in its relations with China?." *Strategic Analysis* 37.1 (2013): 40-51. s.48.

iki taraf için de faydalıdır. Çin bu amaca ulaşmak için yine ŞİÖ kapsamında Kazakistan ile işbirliği yapmaktadır.³⁴³

ŞİÖ'nün Ticaret Konseyi Çin'in ŞİÖ üyesi devletleri ile ticaret yapması ve bu devletlere yatırım yapmaları konusunda önemli rol oynamaktadır. 2009 krizi zamanında Çin, ŞİÖ üyesi devletlere 10 milyar \$ kredi ayıracağını açıkladı ve Kazakistan 3 milyar \$'nı almayı hedefliyordu. Kazakistan'ın 3 milyar \$'ı alıp almadığı kesin değil, fakat biri Horgos olmak üzere iki hudut kapısının modernizasyonu için 400 milyon \$ aldığı açıklanmıştır. ŞİÖ'nin Bankalar Arası Konsorsiyumu da vardır ve bunun yapısı Dünya Bankasının yapısına benzemektedir. Bu konsorsiyumun kuruluşu ve gelişiminde en büyük katkıyı Çin yapmıştır. Böylece Çin çok taraflı kuruluş şemsiyesi altında başta Kazakistan olmak üzere, diğer ŞİÖ devletlerine de finansman sağlayacaktır.³⁴⁴ 2012 yılındaki ŞİÖ zirvesinde ise Çin devlet başkanı Hu Jintao bölgedeki ortak projeler için Çin'in yine 10 milyar \$ ayıracağını açıklamıştır.³⁴⁵

ŞİÖ kapsamında diğer bir önemli işbirliği de enerji alanındadır. Bu alanda ŞİÖ'de Çin, Kazakistan ve Rusya aktif rol oynamaktadır. ŞİÖ kapsamı içinde tek enerji pazarı oluşturma planı da vardır. Rusya-Orta Asya-Çin'i birbirine bağlayan petrol ve doğalgaz boru hatları halihazırda mevcuttur. 23 Eylül 2011 yılında Xian Initiative bildirgesi ile ŞİÖ enerji kulübü kurulmuştur. Bu kulüp sayesinde Çin-Kazakistan-Rusya üçlü olarak da çalışmaktadır. Çin Kazakistan'daki enerji çıkarları için de ŞİÖ'yü enstrüman olarak kullanmaktadır ve Kazakistan ile ŞİÖ kapsamında ikili görüşmelere de ayrı önem vermektedir.³⁴⁶ Eski Çin Komünist Partisi üst düzey yetkilisi ve petrol şirketi yöneticisi Jiang Jiemin ile Nazarbayev, Pekin'deki 2012 ŞİÖ zirvesinde kenarda (side-line) bir

³⁴³ Sébastien Peyrouse, "Chinese economic presence in Kazakhstan." *China perspectives* 3 (2008): 34. s.35.

³⁴⁴ Rasoul Shodon, "SCO interbank consortium meets in Kazakhstan to discuss establishment of SCO bank," *Asia-Plus*, 21 Şubat 2011. <http://news.tj/en/news/sco-interbank-consortium-meets-kazakhstan-discuss-establishment-sco-bank>

³⁴⁵ Renat Tashkinbayev, "China to give SCO member-countries loans worth \$10 billion." *Tengri News*, 8 Haziran 2012. https://en.tengrinews.kz/politics_sub/China-to-give-SCO-member-countries-loans-worth-10-billion-10589/

³⁴⁶ Galiia A. Movkebaeva, "Energy cooperation among Kazakhstan, Russia, and China within the Shanghai cooperation organization." *Russian Politics & Law* 51.1 (2013): 80-87. s.81.

araya gelmiştir.³⁴⁷ Jiang Jiemin Çin'in agresif uluslararası enerji politikasının önemli figürlerinden biridir. Çin Komünist Partisi merkez komitesi sayesinde Kazakistan'daki üst düzey siyasi yetkiler ile de görüşebilmektedir. Ayrıca Çin devlet petrol ve doğalgaz şirketi olan CNPC'nin Kazakistan'daki çıkarları doğrultusunda da Kazak bakanları ve Kazak devlet petrol ve doğalgaz şirketlerinin yöneticileri ile de sürekli görüşmekte idi.³⁴⁸ Kazakistan'a yakınlığı ve ŞİÖ üyeliği sayesinde Çin kendi yatırımlarını da koruyabilmektedir. Arap Baharı Çin için büyük bir ders olmuştur. Çin Orta Doğu ülkelerindeki iç savaştan dolayı başta Libya olmak üzere birkaç Orta Doğu ülkesindeki 18 milyar dolarlık yatırımını terk etmiştir. Ayrıca Çin Orta Doğu'daki kargaşadan dolayı 36 bin kişiyi iç savaşların yaşandığı Orta Doğu ülkelerinden Çin'e tahliye etmiştir ve bu Çin yakın tarihinin en büyük tahliyesi olmuştur. Bu olaylardan sonra Çin'in kendi yurtdışı yatırımlarını nasıl koruması gerektiği konusu sık sık gündeme gelmiştir ve bu konuda Çin Kurtuluş Ordusunun rolünün ne olması gerektiği de tartışılmaktadır.³⁴⁹ Çin devlet başkanları veya üst düzey temsilcileri tüm ŞİÖ zirvelerinde Kazakistan devlet başkanı ile enerji ve diğer konuların da mutlaka kenar(side-lines) görüşmelerini yapmaktadırlar.

C) Yumuşak Güç

Çin'in Orta Asya'da yumuşak gücünü en çok geliştirmek istediği ülke Kazakistan'dır ve yumuşak güç konusunda da en çok yatırım yaptığı ülke yine Kazakistan'dır. Bunun birkaç nedeni vardır. En önemli neden Çin'in Kazak halkı arasında olumlu bir imajının olmasını istemesidir. Kazakistan ve Çin'in doğrudan 1782 km uzunlukta sınırı vardır. Çin'in son yıllarda Kazakistan'da etkisinin, Çin nüfusunun ve şirketlerinin artması, Kazakistan'ın toprak kiralama veya satın alma alanlarında değişiklikler yapması

³⁴⁷ "Jiang Jiemin Pays An Official Call On President Of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev In Beijing," *Oil and Gas Eurasia*, 12 Haziran 2012.

<https://www.oilandgaseurasia.com/news/jiang-jiemin-pays-official-call-president-kazakhstan-nursultan-nazarbayev-beijing>

³⁴⁸ Simone Bohnenberger-Rich, *China and Kazakhstan: economic hierarchy, dependency and political power?*. Doktora Tezi. London School of Economics and Political Science (LSE), 2015. s. 210.

³⁴⁹ Deborah Brautigam, "China, Libya, and Oil: Update," *The China and Africa Research Initiative*, 28 Ağustos 2011. <http://www.chinaafricarealistory.com/2011/08/china-libya-and-oil-update.html>

yüzünden Kazak halkı Çin yayılması ihtimalinden korkmaktadırlar³⁵⁰ ve Kazakistan'da toprak reformu yüzünden farklı kentlerinde sık sık protestolar düzenlenmektedir.³⁵¹ Diğer önemli nedenlerden biri de Çin'in Uygur sorunu. Önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi Orta Asya'da en çok Uygur diasporasını bulunduran ülke Kazakistan'dır. Çin Orta Asya halkının, özellikle Kazak halkının Uygur ayrılıkçılarına maddi ve manevi destek sağlamamasını istemektedir. Onları kendi safında tutmak için yine yumuşak gücünü kullanmaktadır. Bunlara ek olarak Çin'in Kazakistan'daki tüm enerji ve altyapı dahil tüm yatırımlarını daha da güvene almak ve YİYP'in Kazak halkının da desteğini kazanması için bu ülkede yumuşak gücünü geliştirme amaçları eklenebilir. Çin'in Kazakistan'da yumuşak güç geliştirme konusunda en güçlü aracı ekonomik gücüdür, bunları eğitim, Çin kültür ve dilini temsil eden Konfüçyüs enstitüleri ve Çin'in barışsever, yardımsever ve saygılı komşu olarak algılanması, tehlikeli bir ejderha değil de tatlı bir panda olarak algılanması konusunda çalışan medya gücü başta gelmektedir.

Orta Asya devletleri arasında en çok Kazakistan'da Konfüçyüs enstitüleri bulunmaktadır. Kazakistan'da toplam beş enstitü vardır. Bunlardan ikisi Almatı'da olmak üzere Aktobe, Karaganda ve Astana'da da birer Konfüçyüs enstitüsü bulunmaktadır.³⁵² Bir ülkenin yumuşak gücünü geliştirmesi açısından en önemli rolü o ülkenin dili üstlenmektedir. Bilindiği gibi Kazakistan'da yumuşak güç anlamında Rusya en etkili aktördür, çünkü Kazakistan'da büyük çoğunluk Rusça konuşmakta ve aynı zamanda ikinci resmi dil de Rusçadır. Bu nedenden ve tarihi nedenlerden dolayı Rusya yumuşak güç anlamında Kazakistan'da hegemonyadır. Konfüçyüs enstitülerin de asıl amacı bu ülke de öğrenilmesi zor olan Çinceyi ve Çin kültürünü Kazak halkına öğretmek ve tanıtmaktır. Bazı uzmanlara göre Çin KE'ni ilgili ülkelerde sadece eğitim değil, aksine siyasi ve ekonomik hedefler için de kullanmaktadır. Siyasi hedeflerin başında "Tek Çin" politikası gelmektedir ve Tibet, Tayvan ve Sincan konusunda Çin hükümeti ile aynı görüşün propagandası yapılmaktadır. Ekonomik çıkarların başında ise ticaret ve doğrudan

³⁵⁰ Ainur Nogayeva, "Limitations of Chinese "Soft Power" in Its Population and Language Policies in Central Asia." *Geopolitics* 20.3 (2015): 583-605. s.590.

³⁵¹ "Kazakhstan's land reform protests explained," *BBC News*, 28 Nisan 2016.
<http://www.bbc.com/news/world-asia-36163103>

³⁵² Hanban, "The Fifth Confucius Institute in Kazakhstan Unveils Nameplate," 25 Nisan 2017.
http://english.hanban.org/article/2017-04/25/content_682424.htm

yatırım konusunda yine Konfüçyüs enstitüleri önemli rol oynamaktadır.³⁵³ Batı bu kurumları aynı zamanda gençlerin beynini yıkamakla da suçlamaktadır.³⁵⁴ Konfüçyüs enstitüleri dışında Kazakistan'ın neredeyse tüm şehirlerinde Çince dil kursları bulunmaktadır. East-West Education Group şirketinin Kazakistan'ın 17 kentinde dil kursları vardır ve Çin'de eğitim için danışmanlık da yapmaktadırlar.³⁵⁵ Çince bilmek Kazakistan'da kariyer için önemlidir ve daha iyi iş imkanları sunmaktadır.

Çin kendi kaliteli üniversitelerine Kazak gençlerini çekmek için reklam kanallarını kullanmaktadır. Çin'de üniversite eğitimi Kazak gençleri arasında çok popülerdir. Çin'de okuyan Orta Asya devletlerinden en çok Kazak öğrencileri Çin'de eğitim almaktadırlar. Uluslararası Eğitim Enstitüsüne göre Çin'de 2014 yılı itibarıyla 12 bin Kazak öğrenci eğitim görmektedir. Bu öğrencilerin çoğuna Çin devleti tarafından burs sağlanmaktadır.³⁵⁶ Çin'de eğitim alıp gelen Kazak gençleri Çin'in Orta Asya'da yumuşak gücünü geliştirme konusundaki en büyük engeli olan dil konusunu da aşmış gelmektedir. Kazakistan gelen öğrenciler aynı zamanda Sincan'daki üniversiteler de eğitim almaktadırlar. Çin'de eğitim alan öğrencilerin büyük çoğunluğu geri dönseler de, son senelerdeki Kazakistan'daki kötü ekonomik koşullardan dolayı ve Çin'in gelişmesi ile daha iyi imkanlar sunulması nedeniyle, bazı Kazak öğrencilerin Çin'de kalıp kariyerlerine orada başlamalarına yol açtı. Bu ise Kazakistan için "beyin göçü" riskini arttırmıştır.³⁵⁷ Öte yandan Çin, ŞİÖ ülkelerinden 30 bin öğrenciye burs ayıracağını açıkladı.³⁵⁸

Çin diğer taraftan ŞİÖ kapsamında değişim programlarını da verimli şekilde kullanmaktadır. Çin Kazak akademisyenler, doktorlar, petrol sektörü çalışanları ve diğer

³⁵³ Jun Xiang ve Wei-hao Huang. "What Determines China's Allocation of Confucius Institute: Educational, Political, or Economic Interest?." *Economics and Global Affairs, Rutgers University Working paper*. 2015. s.2.

³⁵⁴ Ainur Nogayeva, "Limitations of Chinese "Soft Power" in Its Population and Language Policies in Central Asia." *Geopolitics* 20.3 (2015): 583-605. s.597.

³⁵⁵ "Обучение в Китае или курсы китайского языка," Chinese Kz. <http://chinese.kz/>

³⁵⁶ Aigerim Toleukhanova, "Kazakhstan & China: Fear, Loathing and Money," *Eurasianet*, 21 Haziran 2016. <http://www.eurasianet.org/node/79336>

³⁵⁷ Yelena Sadovskaya, "Educational Migration from Kazakhstan to China: A Shift Eastward?," *The Central Asia-Caucasus Analyst*, 30 Ekim 2013. <https://www.cacianalyst.org/publications/field-reports/item/12843-educational-migration-from-kazakhstan-to-china-a-shift-eastward?.html>

³⁵⁸ "Эксперты рассказали об экспансии Китая в Казахстан Подробнее," *Tengri News*, 6 Aralık 2013. https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/ekspertyi-rasskazali-ob-ekspansii-kitaya-v-kazahstan-246818/

stratejik sektör çalışanları için sürekli ücretsiz seminerler ve kısa süreli eğitimler düzenlenmektedir. Kazak yöneticiler içinse sürekli Çin şehirlerine geziler düzenlenmektedir. Çin'in son yıllarda turizm sektörü de çok gelişti ve turizmde Asya lideri olan Japonya'yı da gelen turist sayısı itibariyle geçti.³⁵⁹ Çin mutfağını, festivallerini, görmeye değer tarihi yerlerini ve kültürünü tanıtmak, Kazakistan'dan Çin'e turist çekmek ve Kazak turistlerin de sempatisini kazanmak için Kazakistan'da tanıtımlar ve fuarlar da düzenlenmektedir. Son yıllarda Kazakistan'dan Çin'e ticaret ve turizm amaçlı gidenlerin sayısında da ciddi artışlar var.³⁶⁰ Çin yumuşak güç anlamında Kazakistan'da bazı engeller ile karşılaşsa da, ekonomik gücü ve zengin kültürü sayesinde yavaş yavaş Kazakistan özelinde ve Orta Asya genelinde kazanımlar elde etmeye devam etmektedir.

4.2. Türkmenistan örneği

Türkmenistan Orta Asya'nın Güney Batısına yerleşen 491.000 km² alana sahip, 5,5 milyon nüfuslu doğalgaz zengini bir ülkedir. Alan olarak Orta Asya'da Kazakistan'dan sonra ikinci, fakat nüfus açısından en az nüfusa sahip olanıdır. Türkmenistan'ın kuzeyde Kazakistan, kuzeydoğuda Özbekistan, güneydoğuda Afganistan, güneyde İran, batıda ise Hazar denizi ile sınırı vardır. Türkmenistan'ın bölgenin iki dev ülkesi olan ne Rusya ile ne de Çin ile karadan sınırı vardır. Bağımsızlığını 27 Ekim 1991 yılında kazanmıştır. Türkmenistan'ın diğer Orta Asya ülkelerinden en büyük farkı BM tarafından resmi olarak 12 Aralık 1995 yılında tarafsızlığı tanınmış olmasıdır. O seneden itibaren pozitif tarafsızlık Türkmenistan'ın dış politikasının temelini oluşturmaya başladı.³⁶¹ Tarafsızlığı nedeni ile Orta Asya'daki veya eski Sovyet ülkeleri arasındaki herhangi bir örgüte, kuruma, topluluğa veya birliğe üye olmayan tek ülkedir. Bu yüzden Orta Asya'da güçlü olan Şanghay İşbirliği Örgütü, Bağımsız Devletler Topluluğu, Avrasya Ekonomik Birliği ve Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü gibi kurumların da hiç birine üye değildir.

³⁵⁹ Bates Gill ve Yanzhong Huang. "Sources and limits of Chinese 'soft power'." *Survival* 48.2 (2006): 17-36. s.19.

³⁶⁰ "China Tourism Year Launched in Almaty, Kazakhstan," China National Tourism Administration, 20 Nisan 2017.
http://www.cnta.gov.cn/English_Column/201704/t20170420_822939.shtml

³⁶¹ Andrew C. Kuchins, Jeffrey Mankoff, ve Oliver Backes. *Central Asia in a Reconnecting Eurasia: Turkmenistan's Evolving Foreign Economic and Security Interests*. Rowman & Littlefield, 2015. s.4.

Bunların bazılarını misafir olarak, bazılarını ise gözlemci olarak katılmaktadır.³⁶² Türkmenistan sadece BM, AGİT, IMF, Dünya Bankası, İslam İşbirliği Teşkilatı, İslam Gelişim Bankası, Asya Gelişim Bankası ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası gibi uluslararası kurumlara üyedir. Türkmenistan devlet başkanı Gurbanguly Berdimuhamedov, Türkmenistan Tarafsızlığının XV. yıldönümünde yaptığı konuşmada, tarafsızlığın temelini barış, diğer devletlerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı, diğer devletlerin iç işlerine karışmama, herhangi bir askeri veya başka antlaşmalara üye olmama olarak ifade etmiştir.³⁶³ Türkmenistan tarafsızlık statüsünü diplomatik anlamda elde ettiği en büyük başarı olarak görmektedir ve pozitif tarafsızlığını korumayı kendi ekonomik, güvenlik ve dış politika hedefleri için öncelik olarak görmektedir.

Çin için Orta Asya'da Kazakistan'dan sonra en önemli ve konumu itibarıyla stratejik ülke Türkmenistan'dır. Çin etkisi Türkmenistan'da Kazakistan'daki gibi güçlü olmasa da, özellikle son yıllarda artmıştır. Çin-Türkmenistan işbirliğinde enerji alanı en önde gelmektedir. Gaffney, Cline & Associates'e göre Türkmenistan'da son bulunan Galkynyş doğalgaz yatağında ve çevre alanlarda 27,4 trilyon metreküp doğalgaz rezervi mevcuttur.³⁶⁴ Sadece Galkynyş doğalgaz yatağının gaz rezervi Katar'ın toplam gaz rezervinden daha fazladır. Türkmenistan'ın Amu Derya, Hazar havzasındaki ve diğer bölgelerindeki doğalgazın toplamı 32 trilyon metreküpe yaklaşmaktadır ve dünyada İran'dan sonra en çok doğalgaz rezervi bulunan ikinci ülke konumundadır. Bu nedenden dolayı Çin ve Türkmenistan'ın enerji alanındaki işbirliği artacaktır. Çünkü Çin toplam enerji tüketiminde çevreye ve sağlığa zararlı olan kömürün oranını azaltıp, çevreye zararı en az olan fosil yakıt olan doğalgaz kullanımını da arttırmayı planlamaktadır. Ayrıca BP raporuna göre 2035 yılına kadar hem Çin'de, hem dünyada enerji tüketiminde doğalgaz oranı daha da artacaktır.³⁶⁵ Çin doğalgazı Türkmenistan'dan boru hattı ile ithalatını yapmaktadır. Boru hattı ile doğalgaz ithalatı Çin için güvenli ve hızlıdır. Diğer taraftan

³⁶² Michael B. Bishku, "Turkmenistan and the Middle East." *The Levantine Review* 4.2 (2016): 157-176. s.157.

³⁶³ "Permanent Neutrality Turkmenistan: Cooperation for Peace, Security and Progress," *Turkmenistan.ru*, 14 Aralık 2010. <http://www.turkmenistan.ru/en/articles/14412.html>

³⁶⁴ "New Gas Reserves found in Turkmenistan," *Azernews*, 2 Aralık 2016. <http://www.azernews.az/region/105986.html>

³⁶⁵ BP Energy Outlook 2035, Şubat 2015.

Çin, Türkmenistan'ın Rusya'ya olan bağımlılığını ciddi anlamda azaltmıştır. Enerji dışında Tarihi İpek Yolunda olduğu gibi YİYP'de de Türkmenistan stratejik konumu itibariyle önemli rol oynamaktadır. Çin YİYP kapsamında da Türkmenistan ile sıkı işbirliği içindedir. Tüm Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi sınırlı da olsa Türkmenistan ve Çin arasında askeri güvenlik alanlarında da işbirliği vardır. Çin'in Türkmenistan'da Konfüçyüs Enstitüsü bulunmamasına rağmen, yumuşak güç olarak da Türkmenistan'da etkisini hissettirmeye başlamıştır.

4.2.1 Realist Belirleyiciler

Türkmenistan dev enerji rezervi ve stratejik konumu itibariyle Çin'in Orta Asya'da etkisini en çok arttırmaya çalıştığı ülkelere biridir. Pekin, bu amacına özellikle enerji sektöründe ve kısmen de olsa askeri ve güvenlik alanında ulaşmıştır. Enerji alanında Çin ve Türkmenistan derin işbirliği içindedir.³⁶⁶ Türkmenistan'ın tarafsızlık statüsü Çin'in etkisini sınırlandıran önemli etkenlerden biridir. Fakat Türkmenistan'ın enerji ihracatı isteği ve YİYP sayesinde dünya ekonomisine entegre olma isteği bu alanlarda Çin'in etkisini arttırmıştır. Türkmenistan'ın Çin teknolojisine ve dev sermayesine ihtiyacı var ve Çin'in ise Türkmenistan'ın dev doğalgaz rezervine ihtiyacı var. Bu bölüm realist belirleyiciler olan askeri ve güvenlik alanında işbirliğini ve Çin'in kendi milli çıkarları için Türkmenistan'da yaptığı işbirlikleri incelemektedir. Bu bölüm iki alt bölüme ayrılmıştır:

- A) Askeri ve Güvenlik: Bu kısımda Çin'in Türkmenistan ile askeri ve güvenlik alanında nasıl bir işbirliğinin olduğu, Çin'in Türkmenistan'da askeri ve güvenlik alanında etkisini engelleyen faktörler nelerdir, Çin Türkmenistan hangi konularda işbirliği yapmaktadırlar, Çin bu alanda amaçlarına ulaşma konusunda başarılı mıdır, bu alt bölümde bu ve buna benzer konular incelenmektedir.
- B) Milli Çıkarlar: Çin'in Türkmenistan'da milli çıkarları nelerdir, Çin Türkmenistan'da milli çıkarlarına ulaşma konusunda başarılı mıdır, Çin bu ülkede milli çıkar hedeflerine nasıl ulaşmaktadır, gelecekte milli çıkarlarını koruyabilecek midir, bu ve buna benzer konular incelenmektedir.

³⁶⁶ Fabio Indeo, "China as security provider in Central Asia Post 2014: A realistic perspective." *Bishkek: Norwegian Institute of Norwegian Affairs* (2015). s.8.

a) Askeri ve Güvenlik

Türkmenistan tarafsızlığı nedeni ile ne ŞİÖ'ye ne de herhangi bir başka askeri-siyasi örgüte üyedir. Bu yüzden askeri anlamda hem Çin'e, hem Rusya'ya karşı mesafeli kalabilmiştir. Fakat sınırlı da olsa askeri alanda Çin ve Türkmenistan arasında işbirliği vardır. Türkmenistan güvenlik konusunda sadece Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatına (AGİT) üyedir. Bu teşkilatın da sadece son Helsinki kanununu imzalamıştır. Üç Orta Asya devletinin Afganistan ile sınırı vardır. Bunlar Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'dır. Türkmenistan'ın Afganistan ile 744 km kara sınırı bulunmaktadır. Orta Asya devletlerinden Afganistan ile en uzun sınırı 1300 km ile Tacikistan paylaşmaktadır. Tacikistan'da Rus askeri üssü bulunmaktadır, ayrıca Tacikistan ŞİÖ ve KGAÖ'nin de üyesidir. Afganistan ile en kısa sınırı ise 130 km ile Özbekistan paylaşmaktadır. Özbekistan sadece ŞİÖ üyesi, Afganistan ile sınırı kısa ve kendi kalabalık ordusu vardır. Türkmenistan Orta Asya'da nüfusu en az olan devlet olmasına ve tarafsızlık nedeni ile asker sayısını sınırlı tutmasına³⁶⁷ rağmen Özbekistan ve Kazakistan'dan sonra Orta Asya'da üçüncü güçlü ordusu olan devlettir.³⁶⁸ 2014 sonrası NATO ve ABD'nin planlı bir şekilde Afganistan'dan çekilmeye başlaması ve Afganistan'da terörün artması ile beraber gözler yine Afganistan ile sınırı olan Orta Asya ülkelerine çevrilmiştir. Rusya'nın Türkmen-Afgan sınırına Rus askerlerini yerleştirme ısrarına rağmen, Türkmenistan kendi sınırını kendisi korumaktadır ve hiçbir yabancı devletin ülkede ne askerinin ne de üssünün bulunmasına izin vermemektedir. Türkmen ordusu tüm sınırlarını başarılı bir şekilde korumakta ve güvenliği sağlamaktadır. Türkmenistan sınır güvenliği konusunda sadece AGİT ile işbirliği içindedir.³⁶⁹

Çin, Türkmenistan'a güvenlik ve savunma alanlarında yardım teklif etmiştir. 2007 yılında Çin Türkmen ordusuna hassas ekipmanlar, askeri üniformalar ve 3 milyon dolar kredi vermiştir.³⁷⁰ 2016 yılında Orta Asya ülkeleriyle ilgili bir raporda Çin uzmanları

³⁶⁷ Murad Esenov, "14. Turkmenistan and Central Asian regional security." (2001). s.246.

³⁶⁸ "Countries Ranked by Military Strength," Global Firepower.

<http://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>

³⁶⁹ "Border Guards complete OSCE training course on patrolling in Turkmenistan," Organization for Security and Co-operation in Europe, 24 Eylül 2016. <http://www.osce.org/ashgabat/266936>

³⁷⁰ Fabio Indeo, "China as security provider in Central Asia Post 2014: A realistic perspective." *Bishkek: Norwegian Institute of Norwegian Affairs* (2015). s.11.

Türkmenistan'ın bölgedeki önemli bir stratejik ortak olduğunu belirtmişlerdir.³⁷¹ 2013 yılında Türkmen savunma bakanı Begenç Gündogdiyev Pekin'de Çin Merkez Ordu Komisyonu Genel Başkan Yardımcısı Fan Changlong ile görüşmüştür. İlgili yetkililer iki ülkenin askeri güçleri arasındaki işbirliğini arttırma konusunda söz vermişlerdir. Fan, bölgesel barış, istikrar ve ortak gelişim için ikili işbirliğinin gerekliliğinin altını çizmiştir. Fan, ayrıca Türkmenistan ve Çin'in işbirliğinin yüksek düzeyde devam edeceğini ve ikili askeri ilişkiyi yeni bir seviyeye çıkarmak için personel eğitimi konusunda da işbirliğinin sürdürüleceğini eklemiştir. Aynı ziyarette Gündogdiyev Çin savunma bakanı Chang Wanquan ile de görüşmüştür. Chang aynı sene içerisinde Xi'nin ziyaretinden sonra Çin Türkmenistan ilişkisi stratejik ortaklık seviyesine yükseltildi ve iki devlet arasındaki ilişkide yeni dönem başladığı belirtilmiştir. Chang Çin'in iki ülkenin devlet başkanlarının askeri alanda işbirliği için yeni alanlar keşfetme konusunda varılan anlaşmayı da uygulamak istediğini eklemiştir. Türkmen savunma bakanı ise Türkmenistan'ın Çin ile olan askeri ilişkisine önem verdiğini ve Çin ile askeri teknoloji ve personel eğitimi gibi konulardaki işbirliğini daha da geliştirmek ve derinleştirmek istediğini belirtmiştir.³⁷²

2014 yılında ise Türkmenistan devlet başkanı Gurbanguly Berdimuhammedov ŞİÖ'nün Tacikistan'daki zirvesine misafir olarak katılmıştır.³⁷³ Devlet başkanı o zirvede ŞİÖ ile Afganistan'da istikrarı sağlama ve bölgesel ulaşım ağının geliştirilmesi konusunda Türkmenistan'ın dış politikasının uyum içinde olduğu ve bu konularda ŞİÖ ile olan ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Devlet başkanı aynı zirvede tarafsız bir ülke olarak Türkmenistan topraklarında Afganistan sorunu için BM öncülüğünde siyasi çözüm görüşmelerinin yapılabileceğini ve ŞİÖ'nün de bölgedeki önemli bir örgüt olarak buna destek verebileceğini beyan etmiştir.³⁷⁴ Türkmenistan, Çin ile askeri anlamda

³⁷¹ Ruslan Izimov, "China and Turkmenistan-a regional Dimension," *Central Asian Bureau for Analytical Report*, 29 Ağustos 2016. <http://cabar.asia/en/ruslan-izimov-china-and-turkmenistan-a-regional-dimension/>

³⁷² "China, Turkmenistan to enhance defense cooperation," *China Daily*, 13 Kasım 2013. http://usa.chinadaily.com.cn/china/2013-11/13/content_17103437.htm

³⁷³ Andrew C. Kuchins, Jeffrey Mankoff, ve Oliver Backes. *Central Asia in a Reconnecting Eurasia: Turkmenistan's Evolving Foreign Economic and Security Interests*. Rowman & Littlefield, 2015. s.14.

³⁷⁴ "Президент Туркменистана принял участие в саммите ШОС," *Turkmenistan.ru*, 13 Eylül 2014. <http://www.turkmenistan.ru/ru/articles/40067.html>

işbirliğini tarafsızlığını riske atacak seviyeye kadar getirmez, danışmanlık, personel eğitimi ve askeri teknoloji alımı ile sınırlı tutar.

Çin, Türkmenistan'ın silah ticaretinde önemli bir ortağıdır. SIPRI verilerine göre 2012-2016 yılları arasında Türkmenistan toplam silah ithalatının %27'sini Çin'den yapmıştır. Bu rakam ile Çin %36 oranla ilk sırada yer alan Türkiye'den sonra Türkmenistan'ın en çok silah ithal ettiği ikinci ülke olmuştur. Türkmenistan'ın 2012-26 yıllar arasında en çok silah ithal ettiği ülkeler arasında üçüncü sırada ise 20% ile Rusya bulunmaktadır. Yani Çin Türkmenistan'ın geleneksel silah tedarikçisi olan Rusya'yı geçmiştir.³⁷⁵ Ayrıca Çin eski Sovyet Cumhuriyetlerinden ilk kez Türkmenistan'a 2016 yılında ağır silah ihracatı yapmıştır. Bu silah yerden-havaya füze sistemidir.³⁷⁶ Türkmenistan'ın Ekim 2015 yılındaki başkent Aşkabat'taki 25 yıllık bağımsızlık kutlamasındaki askeri geçit töreninde ve Mart 2016'da ülke genelinde düzenlenen geniş çaplı askeri tatbikatlarda uzmanlar Çin menşeli çeşitli silahları tespit etmiştir. Çin Uzay Bilimi ve Endüstri Korporasyonun ürettiği WJ-600 A/D insansız savaş uçağını ilk satın alan ülkelerden biri Türkmenistan olmuştur. Askeri geçit törenindeki diğer Çin menşeli insansız savaş uçağı ise Çin Uzay Bilimi ve Teknoloji Korporasyonu yapımı havadan-karaya füzeli CH-3 insansız savaş uçağıdır. Ayrıca aynı geçit töreninde yerden-havaya füze sistemi olan Çin yapımı S-300, HQ-9, KS-1A ve FM-90 gibi silahlar ve YLC-18 orta menzilli radar, YLC-2V gözetleme radarı ve troposfer yayılım iletişimi sistemi TS-504'ü satın aldığını göstermiştir.³⁷⁷ Mart ayındaki düzenlenen ülke genelindeki askeri tatbikatlarda ise uzmanlar yine yerden-havaya füze sistemi olan Çin yapımı HQ-9 ve HQ-12'yi tespit etmişlerdir.³⁷⁸ Normalde Orta Asya'da silah ticareti hegemonu Rusya'dır, fakat Rusya Türkmenistan'ın en çok silah satın aldığı ülkeler arasında üçüncü sıraya gerilerken, Çin'in ikinci sıraya yükselmiştir. Çin ve Türkmenistan arasında böyle önemli silahlar konusunda işbirliğinin olması iki ülkenin savunma ve güvenlik alanlarında da ilişkilerinin gelişmiş olmasını göstermektedir.

³⁷⁵ SIPRI Fact Sheet Şubat 2017.

³⁷⁶ Age.

³⁷⁷ Richard D. Fisher, "Military parade reveals Turkmenistan's new Chinese-built UAVs," *Janes's* 360, 2 Kasım 2016. <http://www.janes.com/article/65098/military-parade-reveals-turkmenistan-s-new-chinese-built-uavs>

³⁷⁸ Joshua Kucera, "Turkmenistan Shows Off New Chinese Rockets," *Eurasianet*, 2 Nisan 2016. <http://www.eurasianet.org/node/78081>

b) Milli Çıkarlar

Çin'in Türkmenistan'daki en önemli milli çıkarı enerjidir ve Türkmen doğalgazı Çin'in dikkatini eskiden beri çekmekte idi.³⁷⁹ 10 sene gibi kısa bir sürede Çin Türkmenistan'ın enerji sektörünün en önemli aktörü haline ve aynı zamanda önemli ekonomik partneri haline gelmiştir. Çin devlet şirketi olan CNPC Türkmenistan'ın doğalgaz sektöründeki tek yabancı firmadır.³⁸⁰ Çin'in Türkmenistan'daki diğer önemli çıkarı ise ulaşım"dır. Türkmenistan stratejik konumu itibariyle Orta Asya'nın Orta Doğu'ya çıkış kapısıdır ve Çin'in YİYP'inde çok önemli rolü vardır.³⁸¹ Halihazırda YİYP'in ilk adımı olan Çin-Kazakistan-Türkmenistan-İran demiryolu tamamlanmış olup, kullanılmaktadır. Çin'in Türkmenistan'daki bir başka çıkarı ise Orta Asya'nın güvenliği, istikrarı ve barışı için Afganistan konusunda hem ŞİÖ ile çok taraflı, hem Çin ile iki taraflı güvenlik işbirliğini sağlamaktır.

Çin'in doğalgaz ihtiyacı her geçen gün katlanarak artmakta, kendi doğalgaz rezervleri ise her geçen gün azalmaktadır. Diğer taraftan Türkmenistan'ın doğrudan okyanuslara açılan liman kentleri olmadığından, doğalgazını mecburen boru hatlarıyla ihraç etmek zorundadır. 2009 yılına kadar Sovyetlerden kalma altyapılar ile ağırlıklı olarak Rusya'ya ve az da olsa İran'a boru hattı üzerinden doğalgaz ihracatı yapmakta idi. Türkmenistan'dan Çin'e doğalgaz ihracatı konusunda iki devlet arasında 2006 yılında anlaşma imzalanmış olup, 1.830 km'lik doğalgaz boru hattının inşaatı 2009 yılında tamamlanmıştır. Aynı yılın sonuna doğru Türkmenistan Çin'e doğalgaz tedarik etmeye başlamıştır. Böylece Türkmenistan Rusya'yı Çin ile dengelemiş olup, Rusya ile doğalgaz fiyatı konusunda pazarlık etmek için daha da güçlenmiş oldu.³⁸² Çin'in Türkmen doğalgazına ve Türkmenistan'ın Çin pazarına ihtiyacının olması, iki devlet arasında karşılıklı bağımlılığı ortaya çıkardı.

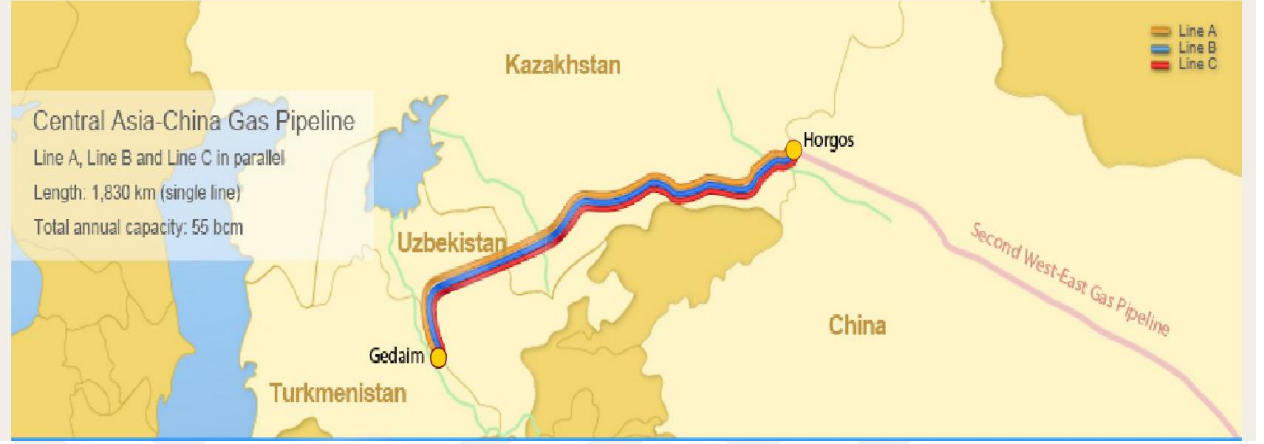
³⁷⁹ Fakhmiddin Fazilov ve Xiangming Chen. "China and Central Asia: A significant new energy nexus." (2013). s.41.

³⁸⁰ "Turkmenistan to increase gas production to 84 bcm in 2015," *The Times of Central Asia*, 13 Ocak 2015. <https://www.timesca.com/index.php/news/14863-turkmenistan-to-increase-gas-production-to-84-bcm-in-2015>

³⁸¹ Seong Min Hong, "Role of Turkmenistan on the New Silk Road in the 21st Century." Doktora Tezi. 2011. s.4.

³⁸² Kathleen J. Hancock, "Escaping Russia, looking to China: Turkmenistan pins hopes on China's thirst for natural gas." *China and Eurasia Forum Quarterly*. Vol. 4. No. 3. 2006. s.67.

Flow of natural gas from Central Asia

Harita 6: Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hatları

Kaynak: CNPC

<http://www.cnpc.com.cn/en/FlowofnaturalgasfromCentralAsia/FlowofnaturalgasfromCentralAsia2.shtml>

Türkmenistan Kazakistan'dan farklı olarak enerji yataklarının hisselerini satmamaktadır. Türkmenistan hem petrol, hem doğalgaz sektöründeki yabancı firmalara sadece geçici olarak, birkaç seneliğine belirli bir hisse vermektedir. Türkmenistan'ın doğalgaz sektöründeki tek yabancı firma da CNPC'dir. CNPC 70 ülkede çalışan, doğalgaz ve petrol çıkaran, sağlayan, dünyanın en büyük petrol alanlarında çalışan ve dünyaca ünlü inşaat işleri yapan Çin'in devlet firmasıdır.³⁸³ Bu firma üzerinden Çin Türkmen doğalgazını ithal etmek için milyarlarca dolar harcamıştır.³⁸⁴ CNPC Türkmenistan enerji sektörüne ilk kez Ocak 2002 yılında girmiştir. CNPC Türkmennebit Devlet Şirketi ile Gumdag petrol yatağını 5 yıllığına hisselerin %100'ünü edinme konusunda anlaşma imzaladı. CNPC Türkmenistan'da 1,3 trilyon metre küp rezervi bulunan Bagtyyarlyk doğalgaz yatağından gaz çıkarma konusunda 2007 yılında anlaşmaya imza atmıştır. CNPC toplam 1,5 milyar dolarlık yatırım yapmıştır. Anlaşmaya göre Türkmenistan Çin'e 30 yıl boyunca yıllık 30 milyar metre küp doğalgazın ihracatını yapacaktır.³⁸⁵

³⁸³ CNPC. http://www.cnpc.com.cn/en/aboutcnpc/aboutcnpc_index.shtml

³⁸⁴ Bernardo Mariani, "China's role and interests in Central Asia." (2013): 2014. s.1.

³⁸⁵ Xuanli Liao, "Central Asia and China's Energy Security." *China and Eurasia Forum Quarterly*. Vol. 4. No. 4. 2006. s.67.

2008 yılında Türkmengaz Devlet Şirketi ve CNPC işbirliği alanını genişletmek, yani Amu Deryanın sağ kıyısında yerleşen A ve B bloğunda doğalgaz keşfetmek ve geliştirmek konusunda teknik anlaşmaya varmışlardır. Buna ilaveten doğalgazı satın alma ve satma konusunda da anlaşmalar imzalanmıştır. Aralık 2009 yılında Amu deryadaki No:1 gaz işleme tesisi açılmıştır ve 5 milyar metre küp doğalgaz işleme kapasitesi ile Orta Asya'nın teknoloji anlamında en ileri ve yüksek kapasiteli doğalgaz işleme tesisi olmuştur. 2009 yılındaki diğer bir önemli anlaşma ise CNPC ve Türkmengaz arasındaki dünyanın en büyük ikinci doğalgaz yatağı olan Galkynyş'da doğalgaz geliştirme ve sağlama konusunda yapılan anlaşmadır.³⁸⁶ CNPC, Galkynyş doğalgaz yatağında 2013 yılında doğalgaz üretimine başlamıştır.³⁸⁷ 26 Ekim 2010 yılında Çin Orta Asya doğalgaz boru hatlarından ikincisi olan B hattı üzerinden doğalgaz ithal etmeye başladı. 2010 yılında bu hat Türkmenistan'dan Çin'e 4,38 milyar metreküp doğalgaz ulaştırdı. Çin 2013 yılında Amu Derya projesi kapsamında toplam 5,38 milyar metreküp doğalgaz ithal etmiştir ve CNPC Türkmengaz ile ek 25 milyar metreküplük doğalgaz tedariki için anlaşmıştır.³⁸⁸

Orta Asya-Çin doğalgaz boru hatları, A, B ve C olmak üzere 3 hatttan oluşmaktadır. Bunlar Türkmenistan'dan başlayıp, Özbekistan ve Kazakistan'ın üzerinden Çin'e ulaşmaktadır. 3 boru hattının toplam kapasitesi 55 milyar metre küptür ve 2016 yılı itibariyle 35 milyar metreküpünü Türkmenistan sağlamıştır. Bu projenin dördüncü hattı olan D hattı, Mart 2017'de geçici olarak askıya alınmıştır.³⁸⁹ Bu hattın diğerlerinden farkı Türkmenistan'dan başlayıp, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan üzerinden Çin'e ulaşması ve doğalgaz taşıma kapasitesinin ise 30 milyar metreküp olması idi.³⁹⁰ D hattından dünyanın en büyük ikinci doğalgaz yatağı olan Türkmenistan'daki Galkynyş yatağından 30 milyar metreküp doğalgaz transit etmesi beklenmekte idi. Türkmenistan'ın

³⁸⁶ Energy Information Administration: China.

<https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=CHN>

³⁸⁷ Yu Xichao, "China's Rise in Central Asia Implications for EU Interests." *European Institute for Asian Studies* (2014). s.4.

³⁸⁸ CNPC in Turkmenistan. http://www.cnpc.com.cn/en/Turkmenistan/country_index.shtml

³⁸⁹ Casey Michel, "The Central Asia-China Gas Pipeline Network: Line D(ead)," *The Diplomat*, 21 Mart 2017. <http://thediplomat.com/2017/03/the-central-asia-china-gas-pipeline-network-line-dead/>

³⁹⁰ Andrew C. Kuchins, Jeffrey Mankoff, and Oliver Backes. *Central Asia in a Reconnecting Eurasia: Turkmenistan's Evolving Foreign Economic and Security Interests*. Rowman & Littlefield, 2015. s.6.

Çin'e olan doğalgaz ihracatını 2020 yılına doğru 65 milyar metreküp olması beklenmektedir. Çin halihazırda toplam doğalgaz ithalatının yaklaşık %46'sını Türkmenistan'dan planladığı gibi boru üzerinden hem güvenli hem düşük maliyetle ithal etmektedir.³⁹¹

4.2.2 Liberal Belirleyiciler

Bu alt bölüm Çin'in Türkmenistan'da olan etkisini ve bu ülke ile farklı alanlarda olan işbirliğini liberal perspektiften örneklerle incelemektedir. İki ülke arasındaki en önemli işbirliği alanı ekonomidir. Çin ekonomi alanında çok kısa bir süre içerisinde Türkmenistan'ın en önemli partneri haline gelirken,³⁹² herhangi bir kurum içerisinde işbirliği konusunda farklı nedenlerden dolayı aynı başarıyı yakalayamamıştır. Bunun dışında yumuşak güç anlamında da başta eğitim olmak üzere olumlu sonuçlar elde etmeyi başarmıştır. Liberal belirleyicilerin alt bölümü de üç bölüme ayrılmaktadır:

- a) Ekonomik İlişkiler kısmında: Çin 10 sene gibi kısa sürede nasıl Türkmenistan'ın en önemli ekonomik partneri haline gelmiştir, Çin bunun için ne tür enstrümanlar kullanmıştır ve en belirleyici faktörler neler olmuştur, günümüzde Çin ve Türkmenistan arasında nasıl bir ekonomik ilişki vardır ve gelecekte bu yönde bir ilişki nasıl ilerleyecektir, bu ve buna benzer sorular örnekleriyle cevaplanmaktadır.
- b) Liberal Kurumsalcılık kısmında: Çin, Türkmenistan'ın tarafsız olmasından dolayı, kurumlarda nasıl bir işbirliği yürütmektedir, bu işbirliği nasıl gerçekleşmektedir, Çin kurumlar üzerinden Türkmenistan'da etkili olabiliyor mudur veya işbirliği yapabiliyor mudur, bu ve buna benzer sorular örnekleriyle incelenmektedir.
- c) Yumuşak Güç kısmında: Çin'in Türkmenistan'da yumuşak güç kaynakları nelerdir, Çin neden Türkmenistan'da yumuşak güç anlamında etkili olma gereği duymaktadır, Çin yumuşak güç anlamında olumlu sonuçlar elde edebilmiş midir, bu sonuçlar nelerdir, bu ülkede gelecekte Çin'in yumuşak güç etkisi nasıl

³⁹¹ "Il futuro dell'Unione Energetica europea passa per il Caucaso e l'Asia Centrale," *Asoelettrica*, 14 Nisan 2015. <http://www.asoelettrica.it/blog/?p=14327>

³⁹² Karen Smith Stegen, "Understanding China's global energy strategy." *International Journal of Emerging Markets* 10.2 (2015): 194-208. s.202.

olacaktır, bu ve buna benzer sorular örnekleriyle cevaplanmaktadır.

a) Ekonomik İlişkiler

Türkmenistan Orta Asya’da ekonomik gelişmişlik, refah seviyesi ve insani gelişme endeksinde Kazakistan’dan sonra ikinci sıradadır. Türkmenistan’ın nominal GSYH’sı IMF’e göre 2017 yılında 42 milyar 355 milyon dolar olarak gerçekleşecektir. Nominal kişi başına milli gelirinin ise 7.645 dolar olması beklenmektedir.³⁹³ Yani Türkmenistan nominal GSYH’sına göre Orta Asya’da Kazakistan ve Özbekistan’dan sonra üçüncü, nominal kişi başı milli gelirinde ise Kazakistan’dan sonra ikinci sıradadır. Türkmen ekonomisi de ağırlıklı olarak enerji kaynaklarının ihracatına bağlıdır. Enerji fiyatlarının son yıllarda düşmesi, ülke ekonomisini de olumsuz etkiledi. Türkmenistan’ın toplam ihracatı 2014 yılında 10,6 milyar dolar iken, ithalatı ise 7,42 milyar dolar olmuştur. 2015 yılında ise toplam ihracatı 8,94 milyar dolara gerilerken, ithalatı 5,54 milyar dolara gerilemiştir.³⁹⁴ Türkmenistan’ın 2015 yılındaki toplam ihracatının %80’ini doğalgaz ihracatı, %5’ini rafine petrol, %2,8’ini turf, %2,7’sini ham petrol, %4,5’ini ise ham pamuk ve tekstil ürünleri oluşturmuştur. 2015 yılı ithalatını ise %6,4’ünü demir yapılar, %3,2’sini demir çubuklar, %3,1’ini yalıtılmış teller %2,5’ini demir borular olmak üzere başta inşaat malzemeleri oluşturmaktadır. Türkmenistan’ın diğer ithal ettiği ürünler ise makineler, elektronik ürünler, kimyasal ürünlerdir.

Çin son 10 yıl içinde Türkmenistan’ın geleneksel ticaret ortağı olan Rusya ve Türkiye’yi geçerek en önemli ticaret ve ekonomik ortağı, aynı zamanda en önemli yabancı yatırımcı ve kreditorü haline gelmiştir. Türkmenistan ise Çin’in Orta Asya’da en önemli ikinci, Avrasya’da ise üçüncü ticaret ortağı haline gelmiştir.³⁹⁵ Çin Türkmenistan’ın en çok ihracat yaptığı ülkeler arasında %78 pay ile birinci sıradadır. İkinci sırada ise %6,1’lik pay ile Afganistan ve Türkiye gelmektedir. En çok ithalat yaptığı ülkeler arasında ise %15 ile üçüncü sıradadır. Türkmenistan ile Çin’in toplam ticaret hacmi 2015 yılında toplam 7

³⁹³ IMF-World Economic Outlook Database Nisan 2017.

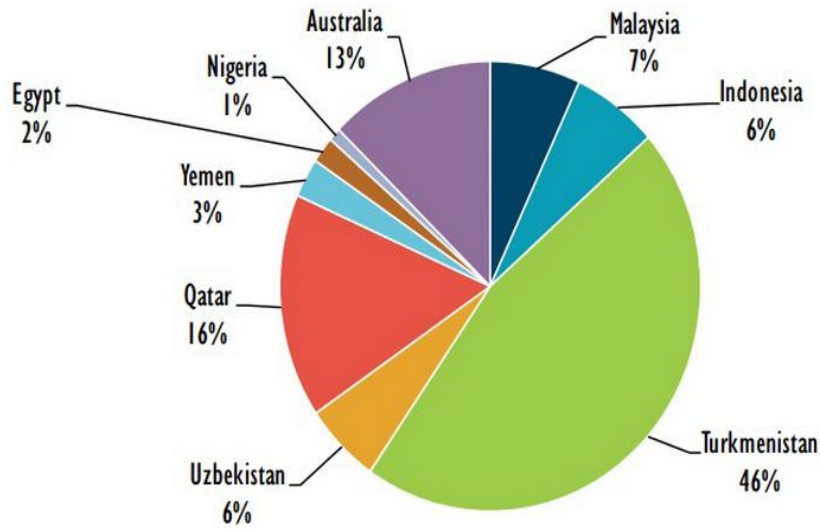
³⁹⁴ Observatory Economic Complexity: Turkmenistan.

<http://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/tkm/#Exports>

³⁹⁵ “Turkmenistan – China: cooperation vectors,” *Nebit-Gaz*, 5 Haziran 2016.

<http://www.oilgas.gov.tm/en/blog/330/turkmenistan--china-cooperation-vectors>

milyar 814 milyon dolar olarak gerçekleşti. Türkmenistan Çin'e 7 milyar dolarlık ihracat yaparken, Çin'den ithalatı 814 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkmenistan-Çin toplam ticaret hacmi, toplam 2,4 milyar dolarlık ticaret hacmi ile ikinci sırada olan Türkmenistan-Türkiye ticaret hacminin üç katından da fazladır.³⁹⁶ Türkmenistan'ın Çin'e olan ihracatının %98'ini doğalgaz, %0,9'unu sülfür, geri kalanını halojen, meyve, sebze ve pamuk ürünleri oluşturmaktadır.³⁹⁷ Türkmenistan'ın Çin'den ithalatının ise %13'ü inşaat araçları, %12'si demir borular %3,9'u klima, %3,7'si bilgisayarlar, %3'ü elektrik jeneratörler ve diğer elektronik ürünler, makineler ve inşaat malzemelerinden oluşmaktadır.³⁹⁸

China's gas imports in 2013

Şekil 3: Çin'in 2013 Yılında Ülkelere Göre Doğalgaz İthalatı.

Kaynak: International Energy Agency China Gas Import Pipeline 2013

Türkmenistan Hazar bölgesinin en büyük doğalgaz ihracatçısıdır ve tüm Orta Asya doğalgazının %44'ünü Türkmenistan üretmektedir.³⁹⁹ Çin 2015 senesi itibarıyla

³⁹⁶ Observatory Economic Complexity: Turkmenistan.

<http://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/tkm/>

³⁹⁷ Observatory Economic Complexity: What Does China Import from Turkmenistan. (2015)

http://atlas.media.mit.edu/en/visualize/tree_map/hs92/import/chn/tkm/show/2015/

³⁹⁸ Observatory Economic Complexity: What Does China Export to Turkmenistan. (2015)

http://atlas.media.mit.edu/en/visualize/tree_map/hs92/export/chn/tkm/show/2015/

³⁹⁹ Energy Information Administration: International Energy Outlook 2016.

https://www.eia.gov/outlooks/ieo/nat_gas.cfm

Türkmenistan'dan yıllık 35 milyar metre küp doğalgaz ithal etmektedir. 2020 senesi itibariyle ise 65 milyar metre küp doğalgaz ithal etmeyi planlamaktadır.⁴⁰⁰ Türkmenistan'ın 10 sene öncesine kadar en büyük doğalgaz satın alan müşterisi Rusya idi, fakat 2009 yılında Türkmenistan'ın doğalgaz satışını Çin'e başlatmasından sonra, Rusya yıllık 40 milyar metreküp olan doğalgaz ithalatını 10 milyar metre küpe kadar azalttı, 2015 yılında ise sadece 4 milyar metre küp doğalgaz satın aldı.⁴⁰¹ Rusya 2016 Ocak ayı itibariyle ise Türkmenistan'dan doğalgaz satın alımını tamamen durdurdu. 2016 yılında Türkmenistan'dan doğalgaz ithal eden 2 ülke vardır; biri Çin, diğeri ise İran'dır. İran 2016 yılında yaklaşık 9 milyar metre küp doğalgaz satın aldı. 2017 Ocak ayında ise İran'ın Türkmenistan'a olan borcu nedeniyle Türkmenistan İran'a doğalgaz sevkiyatını kısıtladı ve şu an en büyük müşterisi Çin'dir. Çin de toplam doğalgaz ithalatının %46'sını Türkmenistan'dan yapmaktadır. Bu sebeplerden dolayı Çin Türkmenistan'ın en büyük ihracat pazarı haline geldi ve Türkmenistan dış ticaretinde Çin'e bağlı olmaktan çekinmektedir.⁴⁰² 2015 Aralık ayında Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan (TAPİ) doğalgaz boru hattının inşaatına başlanmıştır. 2020'de açılması beklenen bu boru hattı, enerjiye ihtiyacı olan başta Hindistan olmak üzere Pakistan ve Afganistan'a yıllık 33 milyar metreküp doğalgaz sağlayacaktır, böylece Çin'i de dengelemiş olacaktır. Bunun dışında Türkmenistan AB'ye ve 2018 yılı itibariyle yeniden Rusya'ya doğalgazı ihracatını yapmayı planlamaktadır.

Çin, Türkmenistan'ın en önemli kreditörü ve doğrudan yabancı yatırımcısıdır. CNPC Amu Deryadaki Bagtyyarlyk gaz yatağına 4 milyar dolarlık yatırım yapmıştır. Çin Gelişim Bankası Galkynyş (Güney Yolöten) gaz yatağı için ise 2009 yılında 4 milyar dolarlık, 2011 yılında ise 4,1 milyar dolarlık düşük faizli kredi vermiştir.⁴⁰³ Çin'in

⁴⁰⁰ Son Yen Ling, "Chinese CNPC's current Turkmenistan gas imports reach 35 Bcm/year," *S&P Global*, 27 Ocak 2015. <http://www.platts.com/latest-news/natural-gas/singapore/chinese-cnpcs-current-turkmenistan-gas-imports-26993230>

⁴⁰¹ BP Energy Outlook 2016.

⁴⁰² Manish Vaid ve Sanjay Kar. "TAPI pipeline progresses, but future uncertain." *Oil & Gas Journal* 114.5 (2016): 88-91. <http://www.ogj.com/articles/print/volume-114/issue-5/transportation/tapi-pipeline-progresses-but-future-uncertain.html>

⁴⁰³ Slavomír Horák, "Turkmenistan's Shifting Energy Geopolitics in 2009-2011: European Perspectives." *Problems of Post-Communism* 59.2 (2012): 18-30. s.24.

Galkynyş gaz yatağının ikinci aşaması için de fonlama yapması beklenmektedir.⁴⁰⁴ Bunların dışında Çin 2007 yılında Türkmenistan devlet şirketi olan “Maryazot”un yeniden inşası ve cam fabrikası için 300 milyon dolar kredi vermiştir.⁴⁰⁵ Ayrıca Türkmenistan Çin’in YİYP kapsamında ülke genelinde yaptığı tüm altyapı yatırımlarını da desteklemektedir. Kısaca Orta Asya devletleri arasında Kazakistan’dan sonra Çin’in en çok yatırım yaptığı, kredi verdiği ve ticaret yaptığı ülke Türkmenistan’dır. Günümüzde Çin bu ülkenin en önemli ve en etkili ekonomik partneri haline gelmiştir.⁴⁰⁶ Çin-Türkmenistan arasındaki ekonomi alanındaki işbirliğinin önümüzdeki yıllarda da Çin’in artan doğalgaz ihtiyacından, Türkmenistan’ın ise Çin enerji pazarına ihtiyacından ve YİYP kapsamında yapılacak altyapılar ile Çin-Türkmenistan ticari işbirliğinin de kolaylaşacağından dolayı daha da artacağı beklenmektedir.

b) Kurumsal Liberalizm

Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi Türkmenistan pozitif tarafsızlığı nedeni ile ŞİÖ de dahil bölgedeki en etkili herhangi bir örgüte üye değildir. Aynı zamanda Çin öncülüğündeki Asya Altyapı Yatırım Bankasının da üyesi olmayan tek Orta Asya devletidir. Fakat Türkmenistan’dan bazen devlet başkanı, bazen elçiler, bazen de bakanlar veya üst düzey siyasi yetkililer ilgili örgütlerin zirvelerine ve oturumlarına misafir veya gözlemci olarak katılmaktadır. Türkmenistan üyesi olmadığı halde devlet başkanı başta olmak üzere üst düzey siyasi yetkilileri düzenli olarak ŞİÖ zirvelerine katılmaktadır. Bunun dışında ŞİÖ genel sekreteri ve diğer yetkililer ile zirveler dışında da görüşmeler yapılmakta ve özellikle bölge güvenliği, istikrarı ve barışı konusunda ŞİÖ ile yakın işbirliği içerisinde bulunmaktadır.⁴⁰⁷ Bunun dışında Türkmenistan ŞİÖ kapsamındaki

⁴⁰⁴ “Turkmenistan gas: Galkynysh gas output will boost growth in 2014,” *The Economist Intelligence Unit*, 24 Eylül 2013. <http://performance.ey.com/wp-content/uploads/downloads/2013/10/EY-Performance-Turkmen-gas-and-growth.pdf>

⁴⁰⁵ Арина Эдуардовна Мордвинова, “Кредиты как инструмент экономической стратегии Китая в Центральной Азии,” Российский Институт Стратегических Исследований, 19 Şubat 2016. <https://riss.ru/analytics/26899/>

⁴⁰⁶ Andrew C. Kuchins, Jeffrey Mankoff, ve Oliver Backes. *Central Asia in a Reconnecting Eurasia: Turkmenistan's Evolving Foreign Economic and Security Interests*. Rowman & Littlefield, 2015. s.13.

⁴⁰⁷ Andrew C. Kuchins, Jeffrey Mankoff ve Oliver Backes. *Central Asia in a Reconnecting Eurasia: Turkmenistan's Evolving Foreign Economic and Security Interests*. Rowman & Littlefield, 2015. s.14.

bölgesel ulaşım ve iletişim ile ilgili tüm altyapı projelerini desteklemekte, projelere katılmakta ve ŞİÖ ile bu konuda yakın işbirliği içerisinde.

ŞİÖ ve Türkmenistan enerji alanında da işbirliğine önem vermektedir. 24 Haziran 2016 yılındaki Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te en son gerçekleşen ŞİÖ zirvesine katılan Türkmen devlet başkanı Gurbanguly Berdimuhammedov, ŞİÖ ve Türkmenistan arasındaki ilişki potansiyeline çok değer verdiğini ve enerji, ulaşım, iletişim ve ticaret alanlarındaki işbirliklerini de ana hatlarıyla belirtmiştir. Enerji alanındaki işbirliğine örnek olarak Türkmenistan'dan Çin'e ve İran'a çekilen boru hatlarını örnek vermiştir. Ayrıca devlet başkanı, Türkmenistan'ın ŞİÖ üyesi devletler ile ticaret hacmini geliştirmek, ihracat-ithalat işlemlerini çeşitlendirmek, sanayi ve ticari altyapıyı geliştirmek için tecrübe ve "know-how"ı çekmek istediğini belirtmiştir. Bunların dışında ŞİÖ ülkeleri ile işbirliği açısından ulaşım ve iletişiminin öncelikli olduğunu ve Kuzey-Güney ve Doğu-Batı karayolları, demiryolları ve deniz yolları ağlarının önemine değinmiştir. Bu projelerin Pasifik okyanusunu Hazar denizine ve Karadenize ve Kuzey Avrupa'yı ise Hint Okyanusuna bağlayacağını da eklemiştir.⁴⁰⁸

ŞİÖ yetkilileri ve Türkmen yetkililer bir senede birkaç kez bir araya gelmektedirler. 11 Şubat 2017 yılında Türkmenistan'ın Dış İşleri Bakanlığında ŞİÖ Genel Sekreterliği ile ikili görüşmeler yapılmıştır. Şubat 2017 Türkmenistan devlet başkanlığı seçimleri için gözlemci olarak gelen ŞİÖ ekibiyle birlikte gelen ŞİÖ Genel Sekreteri Raşid Alimov ile Türkmenistan Dış İşleri bakanı Raşid Meredov görüşmeler yapmıştır. Görüşme sırasında iki taraf bölgesel güvenliğin dengesinin korunması, çatışmaların önlenmesi, çözüm olarak sadece müzakerelerin onaylanması konusunda ŞİÖ'nün potansiyelinin kullanılması gerekliliği not edildi. Ayrıca Türkmenistan ŞİÖ ile olan ilişkilere önem verdiğini ve ŞİÖ kapsamındaki bölgesel ekonomik gelişimlere doğrudan katılacağını belirtmiştir.⁴⁰⁹ En son 28 Nisan 2017 yılında Pekin'deki ŞİÖ genel merkezinde düzenlenen "Kazakistan Cumhuriyetinin Transport Potansiyeli" isimli sunumda, Türkmenistan'ın Çin

⁴⁰⁸ "Energetics – one of the priority directions of cooperation of Turkmenistan with SCO, " *Nebtit-Gaz*, 27 Haziran 2016. <http://www.oilgas.gov.tm/en/blog/320/energetics--one-of-the-priority-directions-of-cooperation-of-turkmenistan-with-sco>

⁴⁰⁹ "MEETING AT THE MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF TURKMENISTAN WITH THE SECRETARY GENERAL OF THE SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION," Ministry of Foreign Affairs of Turkmenistan, 11 Şubat 2017. <http://www.mfa.gov.tm/en/news/182>

Büyükelçisi Çınar Rustamova ile ŞİÖ Genel Sekreteri Raşid Alimov ikili görüşme yapmıştır. Bu görüşmeden sonra yetkililer ŞİÖ ve Türkmenistan'ın bundan sonra ulaşım sektörü ve çoklu transit koridorları başta olmak üzere birçok alanda olan işbirliğini daha da geliştirip, derinleştirileceğini söylemişlerdir.⁴¹⁰ Türkmenistan ve Çin aynı anda herhangi bir bölgesel kurumun üyesi olmasalar da Orta Asya'da en etkili ve verimli çalışan ŞİÖ kapsamında ekonomik, transport, güvenlik ve gelişim gibi konularda işbirliği içindedirler.

C) Yumuşak Güç

Çin'in Orta Asya'da yumuşak gücünü başarıyla geliştirdiği ülkelerden biri de Türkmenistan'dır. Türkmenistan Orta Asya'da Konfüçyüs enstitülerinin olmadığı tek ülkedir. Çin devlet başkanı Hu Jintao Ağustos 2008 yılında Aşkabat ziyaretinde bu şehirde Konfüçyüs Enstitüsünü açmayı teklif etti, fakat bu konuda bir gelişme olmadı.⁴¹¹ Buna rağmen başta eğitim alanında olmak üzere Çin etkisi hissedilmeye başlanmıştır. Türkmenistan ve Çin'in doğrudan sınırı olmadığından dolayı Türkmen halkı arasında Çin'in yayılması korkusu yoktur. Ayrıca Türkmenistan'da yabancıların toprak kiralamasını veya satın alabilmesini tanıyan yasaların olmamasından ve genel olarak Çin nüfusunun Kazakistan'a göre Türkmenistan'da ciddi oranda az olmasından dolayı Türkmen halkı arasında Çinliler fazla negatif algılanmamaktadır. Türkmenistan'da Çin yumuşak gücünü farklı nedenlerden dolayı geliştirmek istemektedir. En önemlileri; Çin'in enerji güvenliği açısından⁴¹² en önemli ülkelerden biri olan Türkmenistan'ın halkı arasında pozitif bir imajının olmasını istemesi ve YİYP kapsamında yaptığı altyapı projelerine de halkın desteğini sağlama isteği olarak gösterilebilir.

Çin'in Türkmenistan'da yumuşak güç olarak etkili olduğu alanlardan biri eğitimidir. 2016 yılı itibariyle Türkmenistan'ın bazı devlet okullarında İngilizceden sonra ikinci

⁴¹⁰ "SCO Secretary-General meets with Turkmenistan's Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary to China," The Shanghai Cooperation Organization, 28 Nisan 2017. <http://eng.sectsc.org/news/20170428/263010.html>

⁴¹¹ Ainur Nogayeva, "Limitations of Chinese "Soft Power" in Its Population and Language Policies in Central Asia." *Geopolitics* 20.3 (2015): 583-605. s.597.

⁴¹² James Pennington, "How Peaceful is China's Rise? The Use of Soft and Hard Power in China's Energy Security Strategy in Central Asia." *POLIS* 6 (2011): 2012. s.3.

yabancı dil olarak Çince okutulmaya başlanmıştır.⁴¹³ Türkmenistan'ın beş vilayetinde ve başkent Aşgabat'ta 5.-12. sınıf arasındaki öğrencilere devlet okullarında ve yüksek öğretim kurumlarında da Çince ve Japonca eğitimler verilmeye başlanmıştır.⁴¹⁴ Çinceyi hem Çinli öğretmenler hem Türkmen öğretmenler öğretmektedirler. Çin üniversitelerinde hâlihazırda 2000 Türkmen öğrenci eğitim görmektedir.⁴¹⁵ Çin'de eğitim almak üzere CNPC kendi Türkmen uzmanlarını yetiştirmek için burs vermektedir⁴¹⁶ ve Çin devleti de Türkmen öğrencilerine burs ayırmaktadır.⁴¹⁷ Bunun dışında Çin, Türkmen devletinin de burslu eğitime gönderdiği belli ülkeler arasındadır. Çin'de eğitim alıp gelen öğrencilerin veya ülke içerisindeki Çince kurslarından Çince öğrenenlerin de Çin firmalarında veya genel olarak hem devlette hem özel sektörde iyi ücretle çalışma imkânları vardır, bu yüzden Çince Türkmenistan'da son senelerde İngilizceden sonra en çok önem kazanan diller arasındadır. Ayrıca Çin'in de farklı şehirlerinde ve enstitülerinde Türkmen ve Türkmenistan inceleme merkezleri vardır. Bunlardan biri de Chu-Tian isimindeki Türkmenistan araştırmaları merkezidir.⁴¹⁸

Son senelerde Çin'e ticaret ve turizm amaçlı giden Türkmen sayısında da ciddi artış vardır. Ayrıca orada üniversite okuyan Türkmen öğrencileri de, bazıları okurken, bazıları okulu bitirip Türkmenistan'a döndükten sonra Çin ile ticaret yapmaktadırlar. Çin'in Türkmenistan'a ihracatının artmasında da bunun önemli rolü vardır. Türkmenistan'da kullanılan Çin menşeli ürünler de Çin'in yumuşak gücünü pekiştirmektedir.⁴¹⁹ Ayrıca Çin sporları ve Çin filmleri de Türkmenistan'da popülerdir. Bunların dışında Çin firmaları farklı alanlar için Türkmen orta ve üst seviye uzmanlarını kurs merkezleri ve üniversitelerinde yetiştirmektedir Örneğin CNPC'ye bağlı China Petroleum Engineering

⁴¹³ "From new academic year, the Chinese and Japanese languages will be introduced in a number of schools and higher educational establishments," *Turkmenistan.ru*, 27 Kasım 2015. <http://turkmenistan.gov.tm/eng/?id=5352>

⁴¹⁴ "В Туркменистане идет подготовка школьных учителей японского и китайского языков," *Turkmenistan.ru*, 20 Ocak 2016. <http://www.turkmenistan.ru/ru/articles/41424.html>

⁴¹⁵ "Wuhan (China) hosts the forum on perspective directions of Turkmen – Chinese cooperation," *Turkmenistan the Golden Age*, 24 Nisan 2017. <http://www.turkmenistan.gov.tm/eng/?id=8147>

⁴¹⁶ "CNPC subsidizes Turkmen students to study in China," CNPC, 17 Kasım 2009. <http://www.cnpc.com.cn/en/nr2009/201503/141405425fc441dc85f6e33cba3bf1e9.shtml>

⁴¹⁷ James Pennington, "How Peaceful is China's Rise? The Use of Soft and Hard Power in China's Energy Security Strategy in Central Asia." *POLIS* 6 (2011): 2012. s.24.

⁴¹⁸ "Summary of «China Chu-Tian Center for Turkmenistan Studies»,» China Cu-Tian Center for Turkmenistan Studies. <http://www.tkmstcug.org/page.php?cid=102>

⁴¹⁹ Bates Gill ve Yanzhong Huang. "Sources and limits of Chinese 'soft power'." *Survival* 48.2 (2006): 17-36. s.27.

& Construction Corporation'ın (CPECC) tüm personel sayısının %70'i olan 1470 çalışanı Türkmen'dir. 2010 yılında 2209 çalışanını ve okullarla yürüttüğü işbirliği çerçevesi içinde ise 600 kişiyi eğitmişlerdir. Bu firma ortağı olan Türkmennebit Gurluşyk Devlet Şirketi için ise 120 kaynakçı yetiştirmiştir. 2012 yılında Yüzey Mühendisliği Becerileri Eğitim Merkezi kuruldu ve burada oksijen yakıtlı kesme, kaynak ve makine mühendisliği konusunda 3850 yerli çalışanı yetiştirmiştir ve bunların çoğu yüksek becerili işçi ve teknik müdürler haline gelmişlerdir ve Çinli çalışanların yerlerine yerleştirilmiştir. Bunun dışında Çin, Türkmenistan'ın farklı yerlerinde su arıtma tesisleri ve buna benzer projeler de gerçekleştirmektedir.⁴²⁰

Türkmenistan'da Rusya yumuşak güç olarak diğer Orta Asya devletlerinde etkili olduğu kadar⁴²¹ etkili değildir. Türkmenistan'ın Rusya'ya coğrafik uzaklığından ve Rusya'nın Türkmenistan topraklarını sadece XIX. yüzyılın sonlarına doğru işgal ettiğinden dolayı Rusça da diğer ülkelerdeki gibi yaygın değildir. Türkmenlerin çok az kısmı ileri seviyede Rusça konuşmaktadır. 1991'de Türkmenistan bağımsızlığını da kazandıktan sonra ilk devlet başkanı Saparmurat Niyazov'un başlattığı ulus inşa süreci ve elde edinilen sonuçlar sayesinde Rusya yumuşak güç açısından hem kültür olarak hem dil olarak diğer Orta Asya ülkelerindeki gibi etkili olamamıştır.⁴²² Buna ek olarak Türkmenistan'ın doğrudan Rusya ile sınırı olmaması, doğalgaz zengini olduğundan Rusya'dan daha bağımsız ve Rusya'ya mesafeli politika izlemesi de örnek verilebilir. En önemlisi pozitif tarafsızlığı nedeni ile Rusya'nın hegemon olduğu herhangi bir örgüte ya da kuruma üye olmamasından dolayı Türkmenistan eski Sovyet ülkeleri arasında Rusya'nın en az etkili olduğu devletlerden biridir. Yani Çin'in yumuşak güç anlamda Türkmenistan'daki tek rakibi Batıdır. Türkmenistan'a Batının uzaklığından ve ülke içinde sınırlı varlığından dolayı Çin bu ülkede yumuşak gücünü daha da rahat geliştirmektedir ve gelecekte Çin'in pozitif imajı daha da artacaktır.

Üçüncü bölümde Realizm ve Liberalizm lensleriyle Çin için Orta Asya devletleri arasında en önemli ülkeler olan Kazakistan ve Türkmenistan'daki her alandaki etkisi

⁴²⁰ CNPC in Turkmenistan. http://www.cnpc.com.cn/en/Turkmenistan/country_index.shtml

⁴²¹ Niklas Swanström, "China's role in Central Asia: soft and hard power." *Global Dialogue* 9.1/2 (2007): 79. s.85.

⁴²² Ahmet T. Kuru, "Between the state and cultural zones: nation building in Turkmenistan." *Central Asian Survey* 21.1 (2002): 71-90. s.74.

örnekleriyle incelenmiştir. Bu bölümde her iki ülkedeki Çin etkisi realist belirleyiciler olan askeri ve güvenlik alanlarındaki işbirliği ve milli çıkarlar örnekleriyle incelenirken, liberal belirleyiciler alt başlığı altında ise ekonomik ilişkiler, liberal kurumsalcılık ve yumuşak güç anlamında Çin etkisi ve ülkeler ile olan işbirliği örnekleriyle incelenmiştir.

5. Sonuç

Bu çalışma özellikle 2000'lerden itibaren hızla yükselen Çin'in komşusu olan Orta Asya cumhuriyetlerinde her alandaki artan etkisini incelemeye çalışmıştır. Özellikle Çin için Orta Asya devletleri arasında en önemli olan Kazakistan ve Türkmenistan ile olan ilişkisini, işbirliğini ve bu ülkelerde Çin'in nasıl bir etkisinin olduğunu uluslararası ilişkilerinin en önemli teorileri olan Realizm ve Liberalizm lensleriyle incelemiştir. Çin "Batıya Yürüyüş" politikası ile 15 sene gibi kısa sürede Orta Asya'da en önemli aktörlerden biri haline gelmiştir. Çin Orta Asya devletleri ile ekonomik anlamda yürüttüğü işbirlikleri ile bölgenin geleneksel hegemonu Rusya'yı sıkıştırarak, bölgenin en önemli ekonomik aktörü olmuştur. Çin'in Orta Asya'daki amaçlarına ulaşabilmek, etkisini arttırmak ve Orta Asya devletleri ile işbirliği sağlamak için en etkili ve önemli iki enstrümanının olduğunu gördük. Bunlardan biri ŞİÖ'dür, diğeri ise Çin'in devasa döviz rezervidir. ŞİÖ kapsamında üye ülkelerin devlet başkanları başta olmak üzere, tüm üst düzey siyasi yetkililerin Çin meslektaşları ile iletişim içinde ve işbirliği halinde olduğu bu çalışmada incelenmiştir.

İlk bölümde, tezin sonraki bölümlerinin daha iyi anlaşılması ve kavranabilmesi için Realizm ve Liberalizmin temel hatları, savunmaları, kavramları ve teorileri anlatılmıştır. Bu bölümün amacı ikinci ve üçüncü bölümlerde örneklerle incelenmiş olan Realizmin temel hatları ve kavramları olan milli çıkarlar, askeri ve güvenlik alanlarındaki işbirliği ve Liberalizmin temel hatları ve kavramları olan ekonomik ilişkiler, liberal kurumsalcılık ve yumuşak güç hakkında temel bilgileri aktarmak ve teorik arka plan ve altyapı oluşturmaktır. Bunların dışında bölge ülkelerinin ve bölgedeki güçlü aktörlerin kendi aralarındaki ilişkileri ve dengelerin daha iyi anlaşılması için Realizmin "Güçler Dengesi", "Güçlerin Geçiş Teorisi", "Bölgesel Hegemonya" ve Liberalizmin "Karşılıklı Bağımlılık" gibi kavramları ek bilgi olarak verilmiştir.

İkinci bölümde ilk bölümde verilen teorik bilgiler ışığında Orta Asya'yı incelemek için Çin'in Orta Asya genelindeki tüm ülkeler ile olan ilişkileri ve bu ülkelerde her alanda olan Çin etkisi temel hatları ile incelenip, örnekler sunulmuştur. Örnekler realist ve liberal belirleyiciler kapsamında incelenmiştir. Çin iç istikrarı ve güvenliği için Orta Asya cumhuriyetlerinin tümünde etkili olmak zorundadır. Her bir Orta Asya cumhuriyetinin

Çin için ayrı önemi vardır. Çin hiç enerji kaynağı bulunmayan Tacikistan ve Kırgızistan ile de yakın işbirliği içerisinde. Çin'in bu iki ülke ile doğrudan kara sınırı vardır ve Tacikistan, Orta Asya devletleri arasında Afganistan ile de en uzun sınırı paylaşan ülkedir ve radikal İslamcılarının etkili olabileceği ülkelerden biri olduğundan Çin, bu ülke ile askeri ve güvenlik alanında da sıkı işbirliği içerisinde. Ayrıca bu iki ülke hem YİYP için önemlidir hem de Çin'e Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'dan uzanan petrol ve boru hatlarının bu ülkelerden de geçme ihtimalinden ve stratejik konumlarından dolayı Çin bu ülkelerde farklı enstrümanlar kullanarak etkili olmaya devam etmektedir.

Üçüncü bölümde ise Kazakistan ve Türkmenistan'daki Çin etkileri realist belirleyiciler olan milli çıkarlar ve askeri ve güvenlik alanlarındaki işbirliği konusunda attığı adımları, izlediği politikaları ve kullandığı enstrümanları örnekleriyle anlatılmıştır. Ayrıca bu bölümde liberal belirleyiciler olan ekonomik ilişkiler, liberal kurumsalcılık ve yumuşak güç konusunda izlediği politikalar, kullandığı enstrümanlar ve elde ettiği sonuçlar örnekleriyle incelenmiştir. Çin iki ülkede farklı nedenlerden dolayı bazı alanlarda daha etkili iken, bazı alanlarda ise sınırlar ile karşılaşmıştır.

Çin'in askeri ve güvenlik alanında en sık ve en başarılı çalışmaları yürüttüğü ülkeler Orta Asya ülkeleridir. Çin bölgenin en etkili uluslararası örgütü olan ŞİÖ kapsamında ve ikili olarak Orta Asya cumhuriyetleri ile yakın askeri işbirliği içerisinde. Askeri anlamda bölgede Rusya'nın hala hegemon olduğu unutulmamalıdır. Fakat ekonomik anlamda gerçekleşen Rusya'dan Çin'e güç geçişinin gelecekte askeri ve güvenlik alanında da gerçekleşeceği aşıkardır. Rusya'nın Ukrayna işgali ile küresel imajının bozulmaya başlaması, uygulanan yaptırımlar ve hidrokarbon ürünlerindeki fiyat düşüşünden dolayı ekonomisi ciddi anlamda zedelenen Rusya, Orta Asya'da her alanda olduğu gibi askeri ve güvenlik anlamında da nüfuz kaybetmeye devam etmektedir. Ekonomik olarak hızla güçlenen Çin'in sadece ordusu güçlenmekle kalmadı, Çin'in silah sanayisi de ciddi anlamda gelişmektedir. Çin, dünyada 2000'lerin başında en büyük silah ithalatçısı konumundayken, son açıklanan SIPRI raporunda da gördüğümüz gibi Çin'in dünyada silah ithalat payı düşerken, silah ihracat payı artmaktadır. Ve daha şimdiden bazı Orta Asya devletlerine Rusya'dan daha çok silah satmaktadır.

Çin'in milli çıkarı açısından Orta Asya'daki her bir devletin ayrı önemi vardır. Çin'in Orta Asya'daki başlıca çıkarlarının başında enerji, güvenlik ve YİYP için ulaşımın ve bu konuda Orta Asya devletlerinin ve halklarının beraber desteğini almak geldiği ikinci ve üçüncü bölümlerde detaylı incelenmiştir. Çin milli çıkarı olan enerji alanında petrol zengini Kazakistan ve doğalgaz zengini Türkmenistan'ın en önemli enerji partneri olmuştur. Diğer taraftan Çin bu iki devlet için de Rusya'ya karşı dengeleme politikasında önemli bir aktör ve denizlere açılmadıklarından dolayı boru hattı ile enerji kaynağı satabileceği en önemli pazardır. Bu sebeplerden dolayı Çin'in her iki devlet ile enerji ve ekonomi alanlarında karşılıklı bağımlılığı vardır. Çin milli çıkarlarından diğeri olan güvenlik konusunda sonuç elde etmek için de ŞİÖ kapsamında üye ülkeleriyle düzenli anti terör tatbikatları, istihbarat paylaşımı ve sınır güvenliği konusunda sıkı işbirliği içerisinde. Çin'in Orta Asya devletlerinde askeri alanda daha da etkisini arttırmak için hibeler, bedelsiz üniformalar, ekipmanlar ve buna benzer yardımlarda bulunduğu da örnekleriyle incelenmiştir.

Çin, 15 sene gibi kısa sürede Orta Asya devletlerinin tümünün en önemli ekonomik partneri haline gelmiştir. Çin, bu bölgenin en önemli doğrudan yabancı yatırımcısı, en önemli kreditörü ve ticaret ortağıdır. Ekonomik ilişkilerde özellikle Kazakistan ve Türkmenistan ile ticaret hacmi olarak diğer ülkelere açık ara öndedir, çünkü Çin bu iki ülkeden enerji ithalatı yapmaktadır. Çin devasa rezervi ile bölgedeki tüm ülkelere, özellikle ŞİÖ üyesi ülkelere düşük faizli krediler, hibeler ve diğer mali yardımlarda bulunmaktadır. Türkmenistan ve Kazakistan'da ağırlıklı olarak enerji alanında doğrudan yatırım yaparken veya enerji yataklarından hisse satın alırken, diğer ülkelerde de ağırlıklı olarak YİYP kapsamında ulaşım, iletişim ve telekomünikasyon alanlarında yatırım yapmaktadır.

Çin'in Orta Asya devletleri ile bir araya gelip işbirliği yaptığı ve bölgenin en etkili kurumu ŞİÖ'dür. ŞİÖ aynı zamanda Rusya ve Çin'i bir araya getiren tek bölgesel örgüttür. ŞİÖ sayesinde Rusya, Çin'in Orta Asya'daki her alandaki etkinliğini takip edebiliyor ve gerektiğinde Çin'i durdurabiliyor. Örneğin Çin'in ŞİÖ kapsamında gümrük birliği teklifi, Çin'in üyesi olmadığı Avrasya Ekonomik Birliğine rakip olacağı düşüncesi ile reddedilmiştir. Bunun dışında ŞİÖ, Çin ve üye ülkeleri ile kültür ve sanattan, enerji ve askeri işbirliğine kadar, birçok alanda işbirliği yürütmektedir. Tarafsız olan

Türkmenistan da, tarafsızlığı nedeniyle bölgesel örgütlerde üye olmasa bile, ŞİÖ zirvelerine ve diğer oturumlara başta devlet başkanı olmak üzere birçok siyasi yetkili misafir olarak katılmakta ve ŞİÖ ile bölgesel sorunlar ve fırsatlar için işbirliği içerisinde yer almaktadır.

Çin yumuşak gücün öneminin farkına biraz geç varmıştır. Çin'in ekonomik büyüme hızı ile yumuşak gücünü geliştirme hızı aynı derecede olmadığından dolayı hızlı yükselen Çin'den özellikle Asya Pasifik'teki komşuları çekinip, ABD'ye yakınlaşmaya başlamışlardır. Fakat son senelerde Çin, Orta Asya başta olmak üzere dünyanın nerdeyse tüm ülkelerinde yumuşak güç için yatırım yapmıştır. Çin'in Orta Asya'da yumuşak güç etkisi de ülkeden ülkeye değişmektedir ve Çin tüm Orta Asya ülkelerinde farklı nedenlerden dolayı yumuşak gücünü geliştirmeye çalışmaktadır. Çin'in algılanışı da her ülkede farklıdır. Ama Orta Asya'daki beş devlette de son yıllarda Çin'in yumuşak güç yatırımları ve yumuşak güç geliştirme çabaları meyvelerini vermeye başladı. Çin'in en etkili yumuşak güç kaynakları Konfüçyüs enstitüleri ve ekonomik gücüdür. Çin'in son yıllarda Orta Asya'da yumuşak güç anlamında en etkili olduğu alan eğitimidir. Çin'in yumuşak güç kaynağı olarak diğer enstrümanları ise eski Çin kültürü, sporu, filmleri, medyası ve Çin ürünleridir.

Bu çalışma Realizm ve Liberalizmi birbiriyle kıyaslayarak değil birbirini tamamlayıcı olarak incelemiştir. Ayrıca bu araştırma bize Realizm ve Liberalizmin iç içe olduğunu da gösterdi. Çin, terörü ve ayrılıkçılığı azaltmak ve güveni, istikrarı sağlamak için ekonomik gelişimin, kalkınmanın ve refahın gerekliliğini vurguluyor ve bu yönde planlar ve yatırımlar yapıyor. Çin kuzeybatısında yerleşen ve her yanı kara ile kaplı olan Sincan Özerk Bölgesi'nin kalkınması için komşu Orta Asya devletleri ile kara üzerinden, karayolları ve demiryolları üzerinden ticaret yapılması yönünde yatırımlar yapmaktadır. YİYP de aynı zamanda bu projenin bir parçasıdır. Böylece Orta Asya devletleri ve Sincan ve Çin arasında ekonomik anlamda karşılıklı bağımlılık oluşmuştur ve bu bağımlılık artmaktadır. İnsanlar arasında artan ticaret belli derece terörü de azaltmıştır ve bölgesel istikrar ve barışın sağlanması konusunda başarılı olmuştur. Diğer taraftan bölgede barışı, istikrarı ve refahı korumak için de XXI. yüzyılın yeni, gelenek dışı tehdidi olan radikal İslamcılık terörü ve diğer aşırııcılara karşı savunma ve güvenlik birimleri hazırlıklı

olmalıdırlar. Bu yüzden askeri ve güvenlik açısından da işbirliğinin önemi artmaktadır ve devletler askeri ve güvenlik harcamalarını da arttırmak zorundadır.

XXI. yüzyılda güç eksenini Batı'dan Doğu'ya, yani Asya'ya kaymaktadır ve bu eksenin merkezinde de yükselen Çin olacaktır. Çin ve çevre ülkeleri hızla gelişmektedir. Çin'in ekonomik olarak gelişmeye devam etmesi için ucuz ve güvenli enerji kaynaklarına ve çevre ülkelerinde istikrar ve barışa ihtiyacı vardır. Ayrıca Çin'in Sincan bölgesinin halkı olan Uygurların Orta Asya halkları ile kültürel, lengüistik ve etnik bağları vardır. Çin Uygur ayrılıkçılık sorununu ve radikal İslam terör tehlikesini ancak Orta Asya devletleri ile işbirliği sayesinde aşacağını anlamıştır, bu sebeplerden dolayı Çin çevre ülkelerden en çok Orta Asya devletlerine yatırım yapmaktadır ve Orta Asya'nın Çin dış politikasında ayrıca önemli bir yeri vardır. Diğer taraftan Orta Asya Çin'in artan enerji ihtiyacı için en önemli güvenilir kaynaktır. Çin'in Orta Asya'ya olan ilgisini en iyi şekilde Çin Halk Kurtuluş Ordusu Generali Liu Yazhou'nun şu sözleri açıklamaktadır; “Orta Asya Çin halkına Tanrı tarafından sunulan en büyük kek parçasıdır.”

Kısaca Çin'in dünya sisteminde yükselmesinden ve Orta Asya'da da geleneksel hegemon Rusya'nın her geçen sene güç kaybetmesinden ve güç geçişinin gerçekleşmesinden dolayı önümüzdeki yıllarda Çin, Orta Asya'da etkisini daha da arttıracaktır. Çünkü yükselen Çin Orta Asya cumhuriyetleri açısından birçok fırsatlar sunmaktadır, bu sebepten Orta Asya Cumhuriyetleri Çin ile yakınlaşmaya devam edecektir. Çin şimdilik bölgede başta ekonomik gücü olmak üzere diğer güçlerini siyasi güce çevirmeye çalışmamaktadır ve “Barışçıl Gelişim” politikasını takip etmektedir. Çin şimdiye kadar Orta Asya'da kazandığı tüm etkiyi izlediği bu politikalar sayesinde kazanmıştır ve eğer Çin bu politikadan sapmadan devam ederse, Orta Asya'da etkisi daha da artacaktır, çünkü Orta Asya devletleri iç işlerine karışmaya çalışan aktörlere daha mesafeli tutum sergilemektedir. Günümüzde Çin ile Orta Asya devletlerinin ortak kazancı olarak; bölgesel istikrarı, gelişimi ve barışın geleneksel ve gelenek dışı dış tehditlerden korunmasını, YİYP kapsamında denize açılmayan Orta Asya devletleri ve Sincan Özerk Bölgesinin de dünya ekonomi sistemine entegre olmasını ve daha kolay ticaret yapabilmelerini, Hazar havzasının enerji zengini devletlerinin enerji kaynaklarını Çin gibi 1,3 milyar nüfusluk ve hızla büyüyen 12 trilyon dolarlık ekonomiye satabilmelerini ve müşteri portföyünü çeşitlendirebilmelerini, Çin'in açısından ise ekonomik büyümeyi

devam ettirebilmesi için güvenli ve düşük maliyetli enerji kaynaklarına ulaşabilmesini örnek gösterebiliriz. Orta Asya cumhuriyetleri de “tatlı panda” ile karşılıklı çıkar ve saygı temelinde işbirliği alanlarını genişletip, çeşitlendirip ve derinleştirirken, “tehlikeli ejderhayı” ise diğer büyük aktörler olan Rusya, ABD, Hindistan ve AB ile iyi dengelemeleri gerekmektedir ve bu aktörler ile de Çin kadar fırsatlar sunmasa bile yakın işbirliğini korumalı ve derinleştirmelidir.

Kaynakça

“1100 туркменских студентов обучаются в КНР” Ashgabat.net 4 Eylül 2015.
<http://asgabat.net/novosti/1100-turkmenskih-studentov-obuchayutsja-v-kr.html>

“Ambassador talks China-Uzbekistan milestone,” *China.org.cn*, 21 Ocak 2012.
http://www.china.org.cn/opinion/2012-01/21/content_24437462.htm

“Border Guards complete OSCE training course on patrolling in Turkmenistan,” Organization for Security and Co-operation in Europe, 24 Eylül 2016. <http://www.osce.org/ashgabat/266936>

“Breakthrough as US and China agree to ratify Paris climate deal,” *Guardian*, 3 Eylül 2016.
<https://www.theguardian.com/environment/2016/sep/03/breakthrough-us-china-agree-ratify-paris-climate-change-deal>

“China Military Strength,” *Global Firepower*, 2017. http://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=china

“China issues first evaluation report on SCO,” *Xinhua*, 24 Eylül 2011.
http://news.xinhuanet.com/english2010/china/2011-09/24/c_131157976.htm

“China to expand C.Asian presence with \$10 bln in loans,” *Reuters*, 5 Aralık 2012.
<http://www.reuters.com/article/china-centralasia-idUSL5E8N59DS20121205>

“China to host second Confucius Institute Conference,” *Xinhua*, 6 Aralık 2007.
http://news.xinhuanet.com/english/2007-12/06/content_7212089.htm

“China Tourism Year Launched in Almaty, Kazakhstan,” China National Tourism Administration, 20 Nisan 2017. http://www.cnta.gov.cn/English_Column/201704/t20170420_822939.shtml

“China vows to strengthen defense cooperation with Kazakhstan,” *China Daily*, 23 Eylül 2014.
http://www.chinadaily.com.cn/china/2014-09/23/content_18649022.htm

“China, Kazakhstan sign contracts worth \$30 bln” *CCTV English*, 9 Temmuz 2013
<http://english.cntv.cn/program/china24/20130907/103431.shtml>

“China, Kazakhstan upgrade relationship,” *People’s Daily Online*, 14 Haziran 2011.
<http://en.people.cn/90001/90776/90883/7409016.html>

“China, Kyrgyzstan lift ties to strategic partnership,” *CCTV News*, 12 Aralık 2013.
<http://english.cntv.cn/program/china24/20130912/101181.shtml>

“China, Tajikistan establish strategic partnership,” *Xinhua*, 20 Mayıs 2013.
http://news.xinhuanet.com/english/china/2013-05/20/c_132395743.htm

“China, Turkmenistan lift bilateral ties to strategic partnership,” *ECNS*, 4 Aralık 2013.
<http://www.ecns.cn/2013/09-04/79732.shtml>

“China, Turkmenistan to enhance defense cooperation,” *China Daily*, 13 Kasım 2013.
http://usa.chinadaily.com.cn/china/2013-11/13/content_17103437.htm

“Chinese, Kazakh defense ministers hold meeting on bilateral ties,” *Xinhua*, 8 Haziran 2016.
http://news.xinhuanet.com/english/2016-06/08/c_135420510.htm

“CNPC secures PetroKazakhstan bid” *BBC News*, 26 Ekim 2015
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/4378298.stm>

“CNPC subsidizes Turkmen students to study in China,” CNPC, 17 Kasım 2009.
<http://www.cnpc.com.cn/en/nr2009/201503/141405425fc441dc85f6e33cba3bf1e9.shtml>

“Commentary: Silk Road Fund’s 1st Investment makes China’s Words into Practice” *Xinhua News*, 21 Nisan 2015. http://news.xinhuanet.com/english/2015-04/21/c_134170737.htm

“Confucius Institute: promoting language, culture and friendliness,” *Xinhua*, 2 Ekim 2006.
http://news.xinhuanet.com/english/2006-10/02/content_5521722.htm

“Countries Ranked by Military Strength,” *Global Firepower*, 2017.
<http://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>

“Countries Ranked by Military Strength,” *Global Firepower*.
<http://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>

“Declaration of the special Conference on Afghanistan under auspices of the Shanghai Cooperation Organization.”
http://mfa.gov.af/Content/files/declaration_of_the_special_conference_on_afghanistan2.pdf

“Energetics – one of the priority directions of cooperation of Turkmenistan with SCO,” *Neftit-Gaz*, 27 Haziran 2016. <http://www.oilgas.gov.tm/en/blog/320/energetics--one-of-the-priority-directions-of-cooperation-of-turkmenistan-with-sco>

“Ethnic Conflict and Natural Resources Xinjiang, China,” *The Mandala Projects*.
<http://mandalaproyects.com/ice/ice-cases/xinjiang.htm>

“Foundations of American Government.” *American Government*.
<http://www.ushistory.org/gov/2.asp>

“From new academic year, the Chinese and Japanese languages will be introduced in a number of schools and higher educational establishments,” *Turkmenistan.ru*, 27 Kasım 2015.
<http://turkmenistan.gov.tm/eng/?id=5352>

“Gas Reserves Found in Turkmenistan,” *Azernews*, 3 Aralık 2016.
<http://www.azernews.az/region/105986.html>

“Il futuro dell’Unione Energetica europea passa per il Caucaso e l’Asia Centrale,” *Asoelettrica*, 14 Nisan 2015. <http://www.assoelettrica.it/blog/?p=14327>

“Important Speech of Xi Jinping at Peripheral Diplomacy Work Conference,” *China Council for International Cooperation on Environment and Development*, 30 Ekim 2013.
http://www.cciced.net/cciceden/NEWSCENTER/LatestEnvironmentalandDevelopmentNews/201310/t20131030_82626.html

“Jiang Jiemin Pays An Official Call On President Of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev In Beijing,” *Oil and Gas Eurasia*, 12 Haziran 2012.
<https://www.oilandgaseurasia.com/news/jiang-jiemin-pays-official-call-president-kazakhstan-nursultan-nazarbayev-beijing>

"Kazakhstan's land reform protests explained," *BBC News*, 28 Nisan 2016.
<http://www.bbc.com/news/world-asia-36163103>

"MEETING AT THE MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF TURKMENISTAN WITH THE SECRETARY GENERAL OF THE SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION," Ministry of Foreign Affairs of Turkmenistan, 11 Şubat 2017. <http://www.mfa.gov.tm/en/news/182>

"New Gas Reserves found in Turkmenistan," *Azernews*, 2 Aralık 2016.
<http://www.azernews.az/region/105986.html>

"Notes on the Enlightenment and Liberalism." 2002 <http://uregina.ca/~gingrich/en318f02.htm>

"Our bulldozers, our rules," *The Economist*, 2 Temmuz 2016.
<http://www.economist.com/news/china/21701505-chinas-foreign-policy-could-reshape-good-part-world-economy-our-bulldozers-our-rules>

"Peace Mission-2016: SCO anti-terror drills." Russian and Indian Report," 23 Eylül 2016.
https://in.rbth.com/multimedia/video/2016/09/23/peace-mission-2016-sco-anti-terror-drills_632365

"Permanent Neutrality Turkmenistan: Cooperation for Peace, Security and Progress," *Turkmenistan.ru*, 14 Aralık 2010. <http://www.turkmenistan.ru/en/articles/14412.html>

"Permanent Neutrality of Turkmenistan" United Nations General Assembly." 12 Aralık 1995.
<https://www.un.org/documents/ga/res/50/a50r080.htm>

"Radio war aims at China Moslems". *The Montreal Gazette*. 22 Eylül 1981.
<https://news.google.com/newspapers?nid=1946&dat=19810922&id=3oAxAAAAIbAJ&sjid=9KQFAAAAIBAJ&pg=5348,448513>

"Russia to Host Next SCO 'Peace Mission' Anti-Terror Drills in **2018**," *Sputnik International*, 20 Eylül 2016. <https://sputniknews.com/military/201609201045493695-russia-sco-drills-2018/>

"SCO Secretary-General meets with Turkmenistan's Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary to China," The Shanghai Cooperation Organization, 28 Nisan 2017.
<http://eng.sectesco.org/news/20170428/263010.html>

"SCO stresses co-op against terrorism," *Procedural Law of China*, 4 Ekim 2011.
<http://www.procedurallaw.cn/zh/node/4839>

"SCO supports China to crack down upon the 'three evil forces'", *People's Daily Online*, 05 Temmuz 2013. <http://english.people.com.cn/90786/8311944.html>

"Signatures of Partnership for Peace Framework Document" NATO.
http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_82584.htm

"Summary of «China Chu-Tian Center for Turkmenistan Studies», China Cu-Tian Center for Turkmenistan Studies. <http://www.tkmstcug.org/page.php?cid=102>

"Tajikistan Secures New Chinese Loans and Investment," *Tajikistan Monitor*, 18 Haziran 2012.
<https://tjmonitor.wordpress.com/2012/06/18/tajikistan-secures-new-chinese-loans-and-investment/>

"Taliban Seeks SCO Support In Solving Afghan Crisis," *Global Times*, 15 Ekim 2009. <http://www.globaltimes.cn/content/477525.shtml>

"The increasing demand for Confucius Institutes worldwide," *Confucian Weekly*, 19 Ağustos 2016. <https://confucianweekly.com/2016/08/19/the-increasing-demand-for-confucius-institutes-worldwide/>

"Turkmenistan gas: Galkynysh gas output will boost growth in 2014," *The Economist Intelligence Unit*, 24 Eylül 2013. <http://performance.ey.com/wp-content/uploads/downloads/2013/10/EY-Performance-Turkmen-gas-and-growth.pdf>

"Turkmenistan to increase gas production to 84 bcm in 2015," *The Times of Central Asia*, 13 Ocak 2015. <https://www.timesca.com/index.php/news/14863-turkmenistan-to-increase-gas-production-to-84-bcm-in-2015>

"Uzbekistan, China Sign Joint Declaration On Strategic Partnership," *Uzbekistan National News Agency*, 6 Haziran 2012 <http://uza.uz/en/politics/uzbekistan-china-sign-joint-declaration-on-strategic-partnership-06.06.2012-2769>

"What does China really spend on its military?," Center For Strategic and International Studies <http://chinapower.csis.org/military-spending/>

"Why China's Uighurs are joining jihadists in Afghanistan" *Deutsche Welle*, 24 Temmuz 2015 <http://www.dw.com/en/why-chinas-uighurs-are-joining-jihadists-in-afghanistan/a-18605630>

"Wuhan (China) hosts the forum on perspective directions of Turkmen – Chinese cooperation," *Turkmenistan the Golden Age*, 24 Nisan 2017. http://www.turkmenistan.gov.tm/_eng/?id=8147

"В Туркменистане идет подготовка школьных учителей японского и китайского языков," *Turkmenistan.ru*, 20 Ocak 2016. <http://www.turkmenistan.ru/ru/articles/41424.html>

"Обучение в Китае или курсы китайского языка," *Chinese Kz*. <http://chinese.kz/>

"Ответы официального представителя МИД КНР Кун Цюаня на вопросы корреспондентов на пресс-конференции 9 сентября 2004 года" Foreign Ministry of People's Republic of China <http://www.fmprc.gov.cn/rus/xwfw/fyrth/lxjzhzhdh/t158990.htm>

"Президент Туркменистана принял участие в саммите ШОС," *Turkmenistan.ru*, 13 Eylül 2014. <http://www.turkmenistan.ru/ru/articles/40067.html>

"Эксперты рассказали об экспансии Китая в Казахстан Подробнее," *Tengri News*, 6 Aralık 2013. https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/ekspertyi-rasskazali-ob-ekspansii-kitaya-v-kazakhstan-246818/

Al-Qahtani, Mutlaq. "The Shanghai cooperation organization and the law of international organizations." *Chinese Journal of International Law* 5.1 (2006): 129-147.

Aris, Stephen. "A new model of Asian regionalism: does the Shanghai Cooperation Organisation have more potential than ASEAN?." *Cambridge Review of International Affairs* 22.3 (2009): 451-467.

Aris, Stephen. "The Shanghai Cooperation Organisation: 'Tackling the three evils'. A regional response to non-traditional security challenges or an anti-Western bloc?." *Europe-Asia Studies* 61.3 (2009): 457-482.

Attia, Nibal. "The democratic peace theory: Validity in relation to the European Union and Peaceful cooperation between United States and China." *International Journal of Peace and Development Studies* 7.2 (2016): 15-17.

Axelrod, Robert, ve Robert O. Keohane. "Achieving cooperation under anarchy: Strategies and institutions." *World Politics: A Quarterly Journal of International Relations* (1985): 226-254.

Bailes, Alyson JK. "The Shanghai Cooperation Organization and Europe." *China and Eurasia Forum Quarterly*. Vol. 5. No. 3. 2007.

Barbieri, Katherine. "Economic interdependence: A path to peace or a source of interstate conflict?." *Journal of Peace Research* 33.1 (1996): 29-49.

Bedeski, Robert ve Swanström, Niklas *Eurasia's Ascent in Energy and Geopolitics: Rivalry or partnership for China, Russia and Central Asia?*, Routledge, Abingdon, 2012.

Beller-Hann, Ildikó, ed. *Situating the Uyghurs between China and Central Asia*. Ashgate Publishing, Ltd., 2007. Ss. 4–5, 32–40.

Bishku, Michael B. "Turkmenistan and the Middle East." *The Levantine Review* 4.2 (2016): 157-176.

Blank, Stephen J. *Central Asia After 2014*. ARMY WAR COLLEGE CARLISLE BARRACKS PA STRATEGIC STUDIES INSTITUTE, 2013.

Blank, Stephen. "Energy, economics and security in Central Asia: Russia and its rivals." *Central Asian Survey* 14.3 (1995): 373-406.

Bohnenberger-Rich, Simone. *China and Kazakhstan: Economic Hierarchy, Dependency and Political Power?* London School of Economics and Political Science 2015,

Bovingdon, Gardner. "The Uyghurs: Strangers in their own land." Columbia University Press, 2010. S 141-142.

BP Energy Outlook Country and regional insights – China.

BP Energy Outlook 2035, Şubat 2015.

BP Statistical Review of World Energy Haziran 2016

<http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-full-report.pdf>

Brautigam, Deborah. "China, Libya, and Oil: Update," *The China and Africa Research Initiative*, 28 Ağustos 2011. <http://www.chinaafricarealist.com/2011/08/china-libya-and-oil-update.html>

Brugier, Camille. "China's way: the new Silk Road." *European Union Institute for Security Studies* 1 (2014).

Burchill, Scott, ve diğerleri. *Theories of international relations*. Palgrave Macmillan, 2013.

Burchill, Scott. *The national interest in international relations theory*. Vol. 38. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005.

Castets, Rémi. *Opposition politique, nationalisme et islam chez les Ouïghours du Xinjiang*. Fondation nationale des sciences politiques, 2004.

Cha, Ariana Eunjung. "Death Toll Debated In China's Rioting," *The Washington Post*, 11 Temmuz 2009.

<http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2009/07/11/AR2009071100464.html>

Cheng, Joseph YS. "The Shanghai Co-operation Organisation: China's Initiative in Regional Institutional Building." *Journal of Contemporary Asia* 41.4 (2011): 632-656.

Chinese General Publicly Clarifies Statements About Establishing Overseas Bases," *Global Net*, 1 Ocak 2010.

Chung, Chien Peng. "China and the institutionalization of the Shanghai Cooperation Organization." *Problems of Post-Communism* 53.5 (2006): 3-14.

Chung, Chien Peng. "China's war on terror-September 11 and Uighur Separatism." *Foreign Aff.* 81 (2002): 8.

Chung, Chien-peng. "The Shanghai Co-operation organization: China's changing influence in Central Asia." *The China Quarterly* 180 (2004): 989-1009.

CIA The World Factbook: Exports-Partners. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2050.html#kz>

CIA The World Factbook: Imports-Partners. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2061.html#kz>

CIA The World Factbook: Kazakhstan. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html>

Çin'den İran'a ilk tren seferi tamamlanıyor," *Dünya Bülteni*, 12 Şubat 2016.
<http://www.dunyabulteni.net/haberler/354873/cinden-irana-ilk-tren-seferi-tamamlaniyor>

Clarke, Michael E. "Xinjiang and China's Rise in Central Asia-A History." Taylor & Francis, 2011.

CNPC in Kazakhstan. http://www.cnpc.com.cn/en/Kazakhstan/country_index.shtml

CNPC in Turkmenistan. http://www.cnpc.com.cn/en/Turkmenistan/country_index.shtml

CNPC. http://www.cnpc.com.cn/en/aboutcnpc/aboutcnpc_index.shtml

Cooley, Alexander. "China's Changing Role in Central Asia and Implications for US Policy: From Trading Partner to Collective Goods Provider." *Looking West: China and Central Asia* US-China Economic and Security Review Commission (2015).

Cordesman, Anthony H., Ashley Hess, ve Nicholas S. Yarosh. "Chinese Military Modernization and Force Development." *A Report of the CSIS Burke Chair in Strategy, September* (2013).

Cournot, Antoine Augustin, ve Irving Fisher. *Researches into the Mathematical Principles of the Theory of Wealth*. Macmillan Co., 1897.

Davis, Elizabeth Van Wie. "Uyghur Muslim Ethnic Separatism in Xinjiang, China." *Asian Affairs: An American Review* 35.1 (2008): 15-30.

Dillon, Michael. "Xinjiang: China's Muslim far northwest." Routledge, 2003.

Donnelly, Jack. *Realism and international relations*. Cambridge University Press, 2000.

Doyon, Jérôme. "Strengthening the SCO." *The New Great Game in Central Asia. China Analysis, European Council on Foreign Relations*. (2011): 3-5.

Drennan, Justine. "Is China making its own terrorism problem worse?", *Foreign Policy*, 9 Şubat, 2015.

Dyer, Geoff, Jamil Anderlini, and Henny Sender. "China's lending hits new heights." *Financial Times* 17 (2011).

Energy Informataion Administration: International Energy Outlook 2016.
https://www.eia.gov/outlooks/ieo/nat_gas.cfm

Energy Information Administration: China. 2015.
<https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=CHN>

Esenov, Murad. "14. Turkmenistan and Central Asian regional security." (2001).

Farchy, Jack "Tajikistan looks to China as Russian remittances dry up", *Financial Times*, 20 Ekim 2014.

Fazilov, Fakhmiddin, ve Xiangming Chen. "China and Central Asia: A significant new energy nexus." (2013).

Fisher, Richard D. "Military parade reveals Turkmenistan's new Chinese-built UAVs," *Janes's* 360, 2 Kasım 2016. <http://www.janes.com/article/65098/military-parade-reveals-turkmenistan-s-new-chinese-built-uavs>

Forbes, Andrew DW. *Warlords and Muslims in Chinese Central Asia: A political history of republican Sinkiang 1911-1949*. CUP Arşiv, 1986.

Forbes, Andrew DW. *Warlords and Muslims in Chinese Central Asia: A political history of republican Sinkiang 1911-1949*. CUP Arşiv, 1986.

Fravel, M. Taylor, ve Christopher P. Twomey. "Projecting strategy: the myth of Chinese counter-intervention." *The Washington Quarterly* 37.4 (2014): 171-187.

Freire, Maria Raquel. "Russian policy in Central Asia: supporting, balancing, coercing, or imposing?." *Asian perspective* (2009): 125-149.

Friedberg, Aaron L. "11 September and the future of Sino-American relations." *Survival* 44.1 (2002): 33-50.

Gasiorowski, Mark J. "Economic interdependence and international conflict: Some cross-national evidence." *International Studies Quarterly* 30.1 (1986): 23-38.

Germanovich, Gene. "The Shanghai Cooperation Organization: A Threat to American Interests in Central Asia." *China and Eurasia Forum Quarterly*. Vol. 6. No. 1. 2008.

Ghafari, Mahmoud. "The Caspian Sea: rivalry and cooperation." *Middle East Policy* 15.2 (2008): 81.

Gil, Jeffrey. "The promotion of Chinese language learning and China's soft power." *Asian social science* 4.10 (2009): 116.

Gill, Bates, ve Yanzhong Huang. "Sources and limits of Chinese 'soft power'." *Survival* 48.2 (2006): 17-36.

Gill, Bates. "Shanghai Five: An Attempt to counter U.S. Influence in Asia?," *Brookings*, 4 Mayıs 2001.

<https://www.brookings.edu/opinions/shanghai-five-an-attempt-to-counter-u-s-influence-in-asia/>

Gizitdinov, Nariman. "Kazakhstan devalues tenge by 18%." *Shanghai Daily*, 5 Şubat 2009.

<http://www.shanghaidaily.com/business/economy/Kazakhstan-devalues-tenge-by-18/shdaily.shtml>

Godwin, Paul HB. "China as Regional Hegemon?." *The Asia-Pacific: A Region in Transition*, Honolulu: Asia-Pacific Center for Security Studies (2004): 81-101.

Government of the People's Republic of China, *White Paper on China's Peaceful Development* (2011).

Guang, Pan. "A Chinese Perspective on the Shanghai Cooperation Organization." *SIPRI Policy Paper No 17* (2007): 45-58.

Guang, Pan. "China and US in Central Asia: Role of the SCO and Possibility of Cooperation in Afghanistan." *China & US Focus* 7 (2011).

Hanban, "The Fifth Confucius Institute in Kazakhstan Unveils Nameplate," 25 Nisan 2017.

http://english.hanban.org/article/2017-04/25/content_682424.htm

Hancock, Kathleen J. "Escaping Russia, looking to China: Turkmenistan pins hopes on China's thirst for natural gas." *China and Eurasia Forum Quarterly*. Vol. 4. No. 3. 2006.

Hansen, Flemming Splidsboel. "The Shanghai Co-operation Organisation." *Asian Affairs* 39.2 (2008): 217-232.

Harrison, David. "KAZAKHSTAN'S DEFENCE COOPERATION WITH CHINA," *China in Central Asia*, 26 Şubat 2015. <http://chinaincentralasia.com/2015/02/26/kazakhstans-defence-cooperation-with-china/>

Helleiner, Eric, ve Gregory Chin. "Calling China's Bluff." *Foreign Policy*, 23 Ocak 2009.

Holodny, Elena. "China's GDP is expected to surpass the US' in 11 years," *Business Insider*, 2015 <http://www.businessinsider.com/chinas-gdp-is-expected-to-surpass-the-us-in-11-years-2015-6>

Holsti, Ole R. "Theories of International Relations." *Explaining the History of American Foreign Relations* (2004).

Hong, Seong Min. "Role of Turkmenistan on the New Silk Road in the 21st Century" Doktora Tezi. 2011.

Horák, Slavomír. "Turkmenistan's Shifting Energy Geopolitics in 2009-2011: European Perspectives." *Problems of Post-Communism* 59.2 (2012): 18-30.

Huasheng, Zhao. "China and Afghanistan: China's Interests, Stances, and Perspectives'." *Russian Studies* 5 (2012): 003.

Hutzler, Charles. "China's Economic, Diplomatic Aid to Pakistan Has Played Key Role in U.S.'s War on Terror" *The Wall Street Journal*, 17 Aralık 2001
<https://www.wsj.com/articles/SB100853938559775680>

Ikenberry, G. John. "The rise of China and the future of the West: Can the liberal system survive?." *Foreign affairs* (2008): 23-37.

IMF World Economic Outlook Database Nisan 2017.

<https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/01/weodata/weorept.aspx?pr.x=72&pr.y=14&sy=2013&ey=2022&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=925%2C916%2C927&s=NGDPD%2CNGDPDPC%2CLP&grp=0&a=#download>

IMF-World Economic Outlook Database Nisan 2017.

Intiaz Hussain, "Shanghai Cooperation Organization", in *The Security Governance of Regional Organizations*, eds. Emil Kirchner and Roberto Dominiques, Routledge, Abingdon, 2011.

Indeo, Fabio. "China as security provider in Central Asia Post 2014: A realistic perspective." *Bishkek: Norwegian Institute of Norwegian Affairs* (2015).

Izimov, Ruslan. "China and Turkmenistan-a regional Dimension," *Central Asian Bureau for Analytical Report*, 29 Ağustos 2016. <http://cabar.asia/en/ruslan-izimov-china-and-turkmenistan-a-regional-dimension/>

Kant, Immanuel, ve Ted Humphrey. *To perpetual peace: A philosophical sketch*. Hackett Publishing, 1970.

Kazakistan Cumhuriyeti İstatistikler Ajansı.

Keohane, Robert O. "International liberalism reconsidered." *Power and Governance in a Partially Globalized World* 39 (2002).

Keohane, Robert O., ve Joseph S. Nye. "Power and Interdependence revisited." (1987): 725-753.

Keohane, Robert O. ve Joseph S. Nye. *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Boston: Little, Brown & Co. 1977.

Keohane, Robert O. ve Lisa L. Martin. "The promise of institutionalist theory." *International security* 20.1 (1995): 39-51.

Keohane, Robert O., *After Hegemony. Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton: Princeton University Press, 2005.

Kucera, Joshua "China Boosts Military Aid to Kyrgyzstan," *Tajikistan Refworld*, 4 Eylül 2014, <http://www.refworld.org/docid/5486fe6e4.html>

Kucera, Joshua. "Turkmenistan Shows Off New Chinese Rockets," *Eurasianet*, 2 Nisan 2016. <http://www.eurasianet.org/node/78081>

Kuchins, Andrew C., Jeffrey Mankoff, ve Oliver Backes. *Central Asia in a Reconnecting Eurasia: Turkmenistan's Evolving Foreign Economic and Security Interests*. Rowman & Littlefield, 2015

Kurlantzick, Joshua. *Charm offensive: How China's soft power is transforming the world*. Yale University Press, 2007.

Kuru, Ahmet T. "Between the state and cultural zones: nation building in Turkmenistan." *Central Asian Survey* 21.1 (2002): 71-90.

Lain, Sarah "China's Strategic Presence in Central Asia" *IHS Jane's*, Ağustos 2014.

Lampton, David M. "Small Mercies: China and America after 9/11," *The National Interest*, 2001-2002 kış basımı. <http://nationalinterest.org/article/small-mercies-china-and-america-after-911-396>

Larson, Deborah Welch, ve Alexei Shevchenko. "Status seekers: Chinese and Russian responses to US primacy." *International Security* 34.4 (2010): 63-95.

Laruelle, Marlène, ve Sébastien Peyrouse. "Cross-border minorities as cultural and economic mediators between China and Central Asia." *China and Eurasia Forum Quarterly*. Vol. 7. No. 1. 2009.

Lemke, Douglas. *Regions of war and peace*. Vol. 80. Cambridge University Press, 2002.

Liao, Xuanli. "Central Asia and China's Energy Security." *China and Eurasia Forum Quarterly*. Vol. 4. No. 4. 2006.

Ling, Son Yen. "Chinese CNPC's current Turkmenistan gas imports reach 35 Bcm/year," *S&P Global*, 27 Ocak 2015. <http://www.platts.com/latest-news/natural-gas/singapore/chinese-cnpcs-current-turkmenistan-gas-imports-26993230>

Locke, John, ve Thomas Peter Ruffell Laslett. *Two treatises of government*. London: Churchill, 1713.

Locke, John. "Two Treatises on Government." Lonang Institute. 1680-1690. <http://lonang.com/library/reference/locke-two-treatises-government/loc-202/>

Lum, Thomas Gong, Wayne M. Morrison, ve Bruce Vaughn. "China's" soft Power" in Southeast Asia." Congressional Research Service, Library of Congress, 2008.

Mackinder, Halford J. "The geographical pivot of history (1904)." *The geographical journal* 170.4 (2004): 298-321.

Maika Tukmadiyeva, "Xinjiang in China's Foreign Policy towards Central Asia" *The Quarterly Journal*, vol. 12, Issue 3, 2013, 87-88.

Mariani, Bernardo. "China's role and interests in Central Asia. 2014.

McBride, James. "Building the New Silk Road." *Council on Foreign Relations. Son düzenleme tarihi* 25 Mayıs (2015).

Mcspadden, Kevin. "China Has Become The World's Biggest Crude Oil Importer For The First Time" *Time*, 11 Mayıs 2015.

Mearsheimer, John (2010), "Structural Realism", in Dunne, Tim; Kurki, Milja; Smith, Steve, *International Relations Theories*, New York: Oxford University Press, S. 79–85.

Mearsheimer, John J. "Back to the future: Instability in Europe after the Cold War." *International security* 15.1 (1990): 5-56.

Mearsheimer, John J. "China's unpeaceful rise." *CURRENT HISTORY-NEW YORK THEN PHILADELPHIA*- 105.690 (2006): 160.

Mearsheimer, John J. "Structural realism." *International relations theories: Discipline and diversity* 83 (2007).

Mearsheimer, John J. *The tragedy of great power politics*. WW Norton & Company, 2001.

Melissen, Jan. *Public diplomacy and soft power in East Asia*. Springer, 2011.

Michel, Casey. "The Central Asia-China Gas Pipeline Network: Line D(ead)," *The Diplomat*, 21 Mart 2017. <http://thediplomat.com/2017/03/the-central-asia-china-gas-pipeline-network-line-dead/>

Moravcsik, Andrew. "Liberal theories of international relations: a primer." *Princeton, NJ: Princeton University* (2010).

Moravcsik, Andrew. "Taking preferences seriously: A liberal theory of international politics." *International organization* 51.04 (1997): 513-553.

Movkebaeva, Galiia A. "Energy cooperation among Kazakhstan, Russia, and China within the Shanghai cooperation organization." *Russian Politics & Law* 51.1 (2013): 80-87.

Muzalevsky, Roman. "China's Rise and Reconfiguration of Central Asia's Geopolitics: A Case for US" pivot" to Eurasia." *Current Politics and Economics of Northern and Western Asia* 24.2/3 (2015): 369.

Nicolas, David P. *Chinese infrastructure in South Asia: a realist and liberal perspective*. Doktora Tezi. Monterey, California: Naval Postgraduate School, 2015.

Nogayeva, Ainur. "Limitations of Chinese "Soft Power" in Its Population and Language Policies in Central Asia." *Geopolitics* 20.3 (2015): 583-605.

Nye Joseph S. "Redefining the national interest." *Foreign Affairs* (1999): 22-35.

Nye, Joseph S. "Soft power." *Foreign policy* 80 (1990): 153-171.

Nye, Joseph S. *Soft power: The means to success in world politics*. PublicAffairs, 2004.

Nye, Joseph S. *The future of power*. PublicAffairs, 2011.

Obelenskiy, Sergei. "Kazakh Plant Produces Top-Quality Helicopters," *The Astana Times*, 19 Mayıs 2014. <http://astanatimes.com/2014/05/kazakh-plant-produces-top-quality-helicopters/>

Observatory Economic Complexity: Kazakhstan.
<http://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/kaz/>

Observatory Economic Complexity: Turkmenistan.
<http://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/tkm/#Exports>

Observatory Economic Complexity: What Does China Import from Kazakhstan? (2015)
http://atlas.media.mit.edu/en/visualize/tree_map/hs92/import/chn/kaz/show/2015/

Ollcot, Martha Brill. "China's Unmatched Influence in Central Asia," *Carnegie Endowment For International Peace*, 18 Eylül 2013. <http://carnegieendowment.org/2013/09/18/china-s-unmatched-influence-in-central-asia-pub-53035>

Orange, Richard. "Kazakhstan: Russia Pressing for Clean-Up at China Border Crossing," *Eurasianet*, 5 Mayıs 2011 <http://www.eurasianet.org/node/63427>

Organski, Abramo FK. "World politics." (1958).

Pantucci, Raffaello. "China and Russia's Soft Competition in Central Asia." *Current History* 114.774 (2015): 272.

Pantucci, Raffaello. "CHINA'S PLACE IN CENTRAL ASIA," *China in Central Asia*, 20 Haziran 2016. <http://chinaincentralasia.com/2016/07/01/chinas-place-in-central-asia/>

Parham, Steven. *Narrating the border: the discourse of control over China's northwest frontier*. Institut für Ethnologie, 2004.

Peng, Weiying. *China, film coproduction and soft power competition*. Doktora Tezi. Queensland University of Technology, 2015.

Pennington, James. "How Peaceful is China's Rise? The Use of Soft and Hard Power in China's Energy Security Strategy in Central Asia." *POLIS* 6 (2011): 2012.

Peyrouse, Sebastien, ve Gaël Raballand. "Central Asia: the new Silk Road initiative's questionable economic rationality." *Eurasian Geography and Economics* 56.4 (2015): 405-420.

Peyrouse, Sébastien. "Chinese economic presence in Kazakhstan." *China perspectives* 3 (2008): 34.

Peyrouse, Sébastien. "Discussing China: Sinophilia and sinophobia in Central Asia." *Journal of Eurasian Studies* 7.1 (2016): 14-23. S 14-15.

Putz, Catherine. "Can China Fix Central Asia's Soviet Rail Legacy?," *The Diplomat*, 14 Ocak 2016 <http://thediplomat.com/2016/01/can-china-fix-central-asias-soviet-rail-legacy/>

Putz, Catherine. "First Direct Train from China Arrives in Iran," *The Diplomat*, 16 Şubat 2016. <http://thediplomat.com/2016/02/first-direct-train-from-china-arrives-in-iran/>

Ramachandran, Sudha "Iran, China and the Silk Road Train" *The Diplomat*, 2016. <http://thediplomat.com/2016/03/iran-china-and-the-silk-road-train/>

Ramani, Samuel. "The Emerging China-Kazakhstan Defense Relationship," *The Diplomat*, 23 Aralık 2015 <http://thediplomat.com/2015/12/the-emerging-china-kazakhstan-defense-relationship/>

Rana, Pradumna B., ve Wai-Mun Chia. "The revival of the silk roads (lands connectivity) in Asia." (2014).

Rana, Waheeda. "Theory of Complex Interdependence: A Comparative Analysis of Realist and Neoliberal Thoughts." *International Journal of Business and Social Science* 6.2 (2015).

Reed, J. Todd, ve Diana Raschke. "The ETIM: China's Islamic Militants and the Global Terrorist Threat." ABC-CLIO, 2010.

Rice, Condoleezza. "Promoting the national interest." *Foreign Aff.* 79 (2000): 45.

Richard Weitz, "The Shanghai Cooperation Organization: A Fading Star" *The ASAN Forum*, <http://www.theasanforum.org/the-shanghai-cooperation-organization-a-fading-star/> 11 Ağustos 2014

Roberts, Sean. "'The dawn of the east': a portrait of a Uyghur community between china and Kazakhstan." *Situating the Uyghurs between China and Central Asia*, Aldershot, Ashgate (2007): 203-17.

Rogan, Alexander. "Is Central Asia n Russia's Or China's Backyard?," *Russia Supply Chain*, 13 Ocak 2016.

Roger McDermott "Tsentr 2011: Russia's "New" Brutal Army" the Jamestown Foundation, 27 Eylül 2011 <https://jamestown.org/program/tsentr-2011-russias-new-brutal-army/>
Rolland, Nadège. "China's new silk road." *The National Bureau of Asian Research. NBR Commentary* (2015): 3.

Rousseau, Richard. "Kazakhstan: Continuous improvement or stalemate in its relations with China?." *Strategic Analysis* 37.1 (2013): 40-51.

Rozoff, Rick. "The Shanghai Cooperation Organization: Prospects For A Multipolar World," *Global Research*, 22 Mayıs 2009. <http://www.globalresearch.ca/the-shanghai-cooperation-organization-prospects-for-a-multipolar-world/13707?print=1>

Ryall, Julian. "Seeking alliances to counter China high on Abe's agenda during five-nation Asia tour," *South China Morning Post*, 13 Nisan 2015.
<http://www.scmp.com/news/asia/article/1765806/seeking-alliances-will-be-high-agenda-abes-five-nation-tour-central-asia>

Sadovskaya, Yelena. "Educational Migration from Kazakhstan to China: A Shift Eastward?," *The Central Asia-Caucasus Analyst*, 30 Ekim 2013. <https://www.cacianalyst.org/publications/field-reports/item/12843-educational-migration-from-kazakhstan-to-china-a-shift-eastward?.html>

Safiullin, Askhat. "The Shanghai Cooperation Organisation and Security in Post-Soviet Central Asia." *Central European Journal of International & Security Studies (CEJISS)* 4.2 (2010): 41-57.

Sahlins, Marshall "China U," *The Nation*, 30 Eylül 2013. <https://www.thenation.com/article/china-u/>

Schott, Benn. "The Thucydides Trap". *New York Times*. 2011.

Sershen, Daniel. "Made in China' moves into Russia's backyard," *The Christian Science Monitor*, 2007. <http://www.csmonitor.com/2007/0104/p06s01-wosc.html>

Sheives, Kevin. "China turns West: Beijing's contemporary strategy towards Central Asia." *Pacific Affairs* 79.2 (2006): 205-224.

Shirayev, Eric B. "International Relations." New York: Oxford University Presses, 2014.

Shirayev, Eric B. ve Vladislav M. Zubok. *International Relations*. New York, NY:Oxford University Press. 2014.

Shodon, Rasoul. "SCO interbank consortium meets in Kazakhstan to discuss establishment of SCO bank," *Asia-Plus*, 21 Şubat 2011. <http://news.tj/en/news/sco-interbank-consortium-meets-kazakhstan-discuss-establishment-sco-bank>

SIPRI Fact Sheet Şubat 2017.

SIPRI, *Trends in International Arms Transfers*, 2016.

Slaughter, Anne-Marie. "International relations, principal theories." *Max Planck encyclopedia of public international Law* 129 (2011).

Small, Andrew. "China Shakes Hands with the Taliban," *iPolitics*, 21 Haziran 2013.
<http://ipolitics.ca/2013/06/21/china-shakes-hands-with-the-taliban/>

Smith Stegen, Karen. "Understanding China's global energy strategy." *International Journal of Emerging Markets* 10.2 (2015): 194-208.

Smith, Craig. "Fearing Unrest, China Presses Muslim Group," *The New York Times*, 5 Ekim 2001. <http://www.nytimes.com/2001/10/05/world/fearing-unrest-china-presses-muslim-group.html?pagewanted=all>

Starr, S. Frederick. "Xinjiang: China's muslim borderland." Routledge, 2015.

Swanström, Niklas. "China's role in Central Asia: soft and hard power." *Global Dialogue* 9.1/2 (2007): 79. ,

Swanström, Niklas. "The Security Dimension of the China-Central Asia Relationship: China's Military Engagement with Central Asian Countries." *testimony, hearing on Looking West: China and Central Asia, Before the United States Congressional Commission on US-China Economic and Security Review* (2015).

Swanström, Niklas. "Transformation of the Sino-Russian relationship: from Cold War to the Putin Era." *Eurasia's Ascent in Energy and Geopolitics*, Routledge, Abingdon (2012): 1-15.

Sydykova, Zamira. "Commemorating the 1916 Massacres in Kyrgyzstan? Russia Sees a Western Plot," *The Central Asia-Caucasus Analyst*, 20 Ocak 2016.
<http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13325-commemorating-the-1916-massacres-in-kyrgyzstan?-russia-sees-a-western-plot.html>

Szczudlik-Tatar, Justyna. "China's New Silk road diplomacy." *Policy Paper* 34 (2013).

Tashkinbayev, Renat. "China to give SCO member-countries loans worth \$10 billion." *Tengri News*, 8 Haziran 2012. https://en.tengrinews.kz/politics_sub/China-to-give-SCO-member-countries-loans-worth-10-billion-10589/

Tay, Simon SC. *Asia alone: The dangerous post-crisis divide from America*. John Wiley & Sons, 2010.

Toleukhanova, Aigerim "Kazakhstan & China: Fear, Loathing and Money," *Eurasianet*, 21 Haziran 2016. <http://www.eurasianet.org/node/79336>

Turebekova, Aiman. "Kazakhstan, China Strengthen Defence Cooperation," *The Astana Times*, 16 Ekim 2015. <http://astanatimes.com/2015/10/kazakhstan-china-strengthen-defence-cooperation/>

Vaid, Manish, ve Sanjay Kar. "TAPI pipeline progresses, but future uncertain." *Oil & Gas Journal* 114.5 (2016): 88-91. <http://www.ogj.com/articles/print/volume-114/issue-5/transportation/tapi-pipeline-progresses-but-future-uncertain.html>

Van Der Kley, Dirk. "THE CHINA KNOWLEDGE GAP IN CENTRAL ASIA," *China in Central Asia*, 10 Nisan 2016. <http://chinaincentralasia.com/2016/04/10/the-china-knowledge-gap-in-central-asia/>

Viotti, Paul ve Kauppi, Mark. "International theories" Pearson Education, 1999.

Walt, Stephen M. "Alliances: balancing and bandwagoning." *International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues* (2000): 96-103.

- Walt, Stephen M. *The Origins of Alliances*, New York: Cornell University Press, 1987. 17–29.
- Waltz, Kenneth N. *Theory of international politics*. Waveland Press, 2010.
- Waltz, Kenneth. (1979). *Theory of International Politics*, New York: McGraw-Hill.
- Wan, Ming. *The Asian Infrastructure Investment Bank: the construction of power and the struggle for the East Asian international order*. Springer, 2016.
- Wang Jisi, " 'Marching Westwards': The Rebalancing of China's Geostrategy," *Global Times*, 17 Ekim 2012.
- Wishnick, Elizabeth. "Post-2014 Afghanistan Policy and the Limitations of China's Global Role." *Central Asian Affairs* 1.1 (2014): 133-152.
- Wishnick, Elizabeth. "There goes the neighborhood: Afghanistan's challenges to China's regional security goals." *Brown J. World Aff.* 19 (2012): 83.
- Wittner, Lawrence S., ve Norman A. Graebner. "Pursuing the "National Interest": The Illusion of Realism." (1985): 282-287.
- Wong, Edward. "Chinese military seeks to extend its naval power." *New York Times* 23 (2010): 3.
- Wong, Edward. "China Quietly Extends Footprints Into Central Asia," *The New York Times*, 2 Ocak 2011. <http://www.nytimes.com/2011/01/03/world/asia/03china.html?pagewanted=all>
- Wu, Kang. "China's energy security: Oil and gas." *Energy Policy* 73 (2014): 4-11.
- Xiang, Jun, ve Wei-hao Huang. "What Determines China's Allocation of Confucius Institute: Educational, Political, or Economic Interest?." *Economics and Global Affairs, Rutgers University Working paper*. 2015.
- Xichao, Yu. "China's Rise in Central Asia Implications for EU Interests." *European Institute for Asian Studies* (2014).
- Yakobashvili, Temuri "A Chinese Marshall Plan for Central Asia?" *The Central Asia-Caucasus Analyst*, 2013 <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12838-a-chinese-marshall-plan-for-central-asia>
- Yao, Lixia, ve Youngho Chang. "Energy security in China: a quantitative analysis and policy implications." *Energy Policy* 67 (2014): 595-604.
- Yuan, Jing-Dong. "China's role in establishing and building the Shanghai Cooperation Organization (SCO)." *Journal of Contemporary China* 19.67 (2010): 855-869.
- Yun Sun, March West: "China's Response to the US Rebalancing" *Up-Front*, The Brookings Institution, 31 Ocak 2013.
- Yuqun, Shao "China-US Cooperation on Afghanistan issue after the US Military Withdrawal" *Contemporary International Relations*, No.8, 2013.

Zasztowt, Konrad "China's Policy Towards Central Asian SCO States." Polish Institute of International Affairs 2012 http://www.pism.pl/files/?id_plik=11163

Zellmer, Zachary R. "The New Liberalism of International Relations in Context: An Analysis of Andrew Moravcsik's 'Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics'." (2016).

Zhuangzhi, Sun. "The Relationship between China and Central Asia." *Eager eyes fixed on Eurasia*, Sapporo, Japan: Slavic Research Center, Hokkaido University (2007): 41-63.

Воробьев, Александр. "Экономические узы Пекина и Астаны становятся крепче," *Nezavisimaya Gazeta*. 14 Kasım 2016. http://www.ng.ru/dipkurer/2016-11-14/11_6858_pekin.html

Кант, Иммануил. *К вечному миру. Философский проект*. DirectMEDIA, 2002.

Каукенов, Адиль. "Политика Китая в Шанхайской организации сотрудничества." *Центральная Азия и Кавказ* 3 (51) (2007).

Куртов, Аждар "Неоднозначность активности Китая в Центральной Азии" *APN Kazakhstan*, 2006. <http://www.apn.kz/publications/article7422.htm>

Лузянин, Сергей Геннадьевич. "Пятеро против одного Пятеро против одного," *Независимая Газета*, 28 Eylül 2004 http://www.ng.ru/politics/2004-09-28/2_priorities.html

Михаил Оверченко, "Как Китай отвоевывает у России Центральную Азию", *Ведомости*, 25 Ekim 2015.

Мордвинова, Арина Эдуардовна. Кредиты как инструмент экономической стратегии Китая в Центральной Азии," Российский Институт Стратегических Исследований, 19 Şubat 2016. <https://riss.ru/analitics/26899/>

Трофимов, В. Н. "Военная и экологическая безопасность: Международное право и сила." *М.: Прометей* (1991).